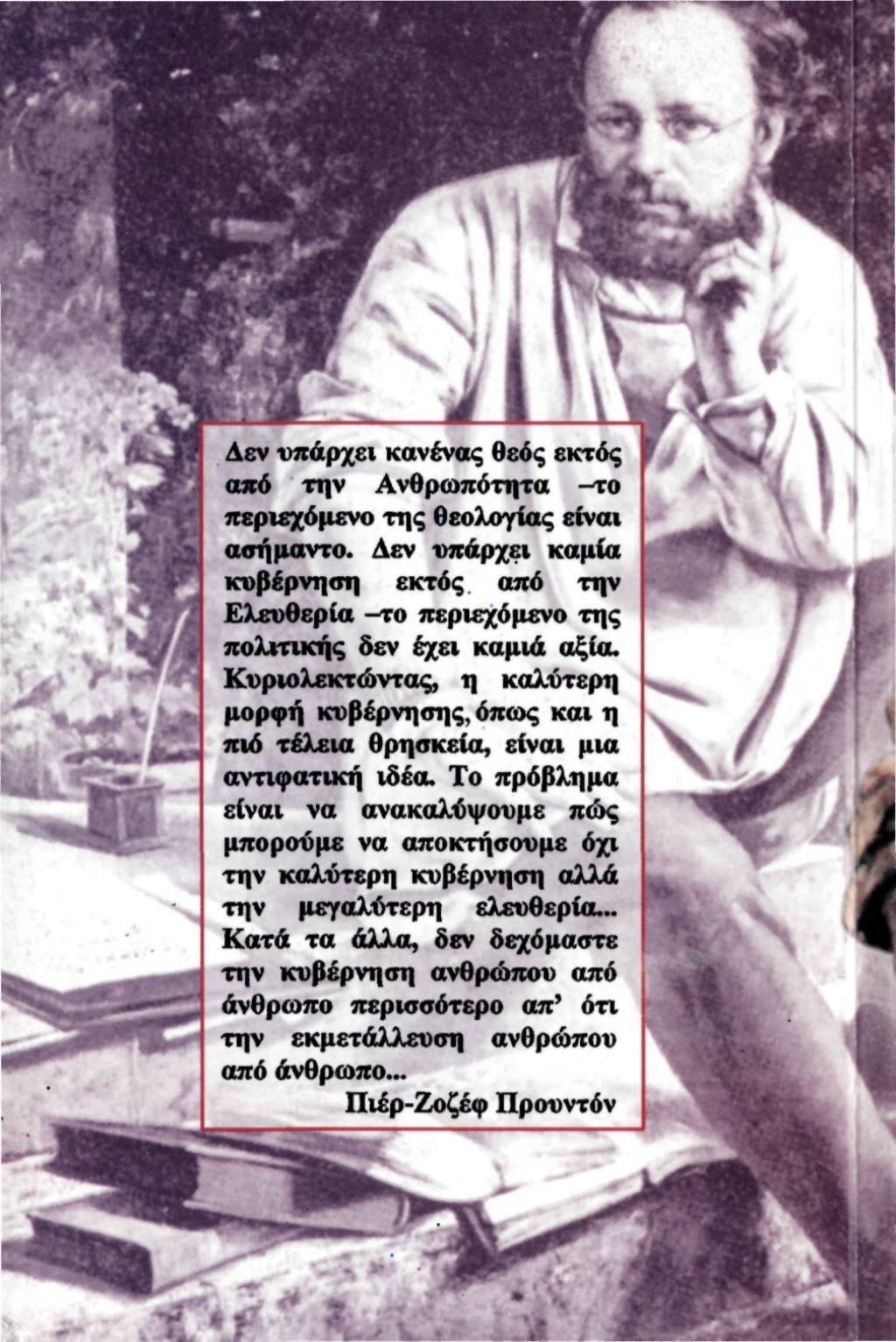

Π.Ζ. ΠΡΟΥΝΤΟΝ

**ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

Δ' ΕΚΔΟΣΗ

Δεν υπάρχει κανένας θεός εκτός από την Ανθρωπότητα –το περιεχόμενο της θεολογίας είναι ασήμαντο. Δεν υπάρχει καμία κυβέρνηση εκτός από την Ελευθερία –το περιεχόμενο της πολιτικής δεν έχει καμιά αξία. Κυριολεκτώντας, η καλύτερη μορφή κυβέρνησης, όπως και η πιό τέλεια θρησκεία, είναι μια αντιφατική ιδέα. Το πρόβλημα είναι να ανακαλύψουμε πώς μπορούμε να αποκτήσουμε όχι την καλύτερη κυβέρνηση αλλά την μεγαλύτερη ελευθερία... Κατά τα άλλα, δεν δεχόμαστε την κυβέρνηση ανθρώπου από άνθρωπο περισσότερο απ' ότι την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο...

Πιέρ-Ζοζέφ Προυντόν

ΠΙΕΡ - ΖΟΖΕΦ ΠΡΟΥΝΤΟΝ

**ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
ΚΑΙ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

Μετάφραση: Μαρία Παπαδάκη

**ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ**

Οι μεγάλοι είναι μεγάλοι
μόνον έπειδή άμείς είνα-
στε γοναπιτού.

ΠΙΕΡ - ΖΩΣΕΦ ΠΡΟΥΝΤΟΝ

ΤΙΤΛΟΣ: Ιστορία και Επανάσταση
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΠΙΕΡ-ΖΩΣΕΦ ΠΡΟΥΝΤΟΝ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μαρία Παπαδάκη
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Βαλτετσίου 53
106 81 Αθήνα
τηλ.:210 38 02 040

ώς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. "Ενα δπ' τὰ βασικά του ἔργα ήταν τὸ Γιάννην πολιτειακὴν ανθρακοποιίαν, ποὺ ἐκδόθηκε λίγους μήνες μετά τὸ θάνατο του. Τὸ ἔργο αὐτὸν δισκησε μιὰ σημαντικὴ ἐπίδραση πάνω στὸν Γάλλους ἐργάτες τῆς Διεθνοῦς. Υπεράσπισαν τὶς λύσεις του, ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἐλεύθερη πίστωση καὶ τὴν ἴση ἀνταλλαγὴν, δίχως μιὰ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου. Ο Μάρκος θαύμαζε ἀρχικὰ αὐτὸν ἔχθρὸν τῆς ιδεοκτησίας, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἐπιτέθηκε, ὑπονομεύοντας ἔτσι τὸ γόνητρό του κι οὐσιαστικὰ ἐκμηδενίζοντάς τον. (Ο Μάρκος ἔγραψε ἔνα θερινό γιὰ γ' ἀνασκευάσει τὶς θεωρητικὲς ἀπόψεις τοῦ Προυντόν, ποὺ περιέχονταν βασικὰ στὸ ἔργο του Η φιλοσοφία τῆς ἀθλιότητας, στὸ δποτὸν ἔδωσε εἰρωνικὰ τὸν τίτλο 'Η ἀθλιότητα τῆς φιλοσοφίας) ὡς δτου γὰ ἀναζωγονηθεῖ ἔχαν τὸ ἔνδιαφέρον γιὰ τὶς θεωρίες του ἀπ' τὸν Ἀναρχοσυνδικαλιστὴ Φεργάν Πελλούτιε. Ο Προυντόν ἐπηρέασε ἐπίτης πολὺ τὸ φιλόσοφο Ζώρκοφ Σορέλ, διποτος θεωρεῖται πατέρας τοῦ ἐπαναστατικοῦ συγδικαλισμοῦ, ποὺ ἔγραψε δτι εἶναι μαθητῆς τοῦ Προυντόν. Τὸ ἔργο τοῦ Προυντόν είγαι ἀρκετὰ μεγάλο καὶ καλύπτει ποικίλους τομεῖς, δπως ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, ἡ ιστορία κλπ. Τὰ κυριώτερα ἔργα του είγαι: Σύστημα Οἰκονομικῶν 'Αντιφάσεων ἢ ἡ Φιλοσοφία τῆς ἀθλιότητας, 'Εξομολογήσεις ἐνδέσις, 'Ἐπαναστατική, 'Η Όμοσπονδιακὴ Ἀρχὴ κι τὴν 'Ανάγκην τὰ Οἰκοδομηθεῖ ἔχαν τὸ 'Ἐπαναστατικὸν Κόμμα, Γενικὴ Ιδέα τῆς 'Ἐπανάστασης στὸ 19ο αιώνα, Τί είγαι ἢ 'Ιδεοκτησία; κλπ.

Παρουσιάζοντας γιὰ πρώτη φορά στὴν Ελλάδα τὸν Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν, ἐπιλέξαιειειρικές ἀντιπροσωπευτικές σελίδες ἀπ' τὰ κυριώτερα ἔργα του, προσπαθίγυτας γὰ δώσουμε, στὸ μέτρο τοῦ ἐφικτοῦ, μιὰ σχετικὰ ἀντιπροσωπευτικὴ εικόνα τῆς πολύπλευρης προσωπικότητάς του.

•Ο ἐκδότης

Εισαγωγὴ

Ο Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν (1809-1865) ὑπῆρξε ἔνας ἀπ' τοὺς λίγους μεγάλους ἐπαναστάτες ποὺ είχαν μιὰ αὐθεντικὰ πληθειακὴ καταγωγὴ — δι πατέρας του ήταν Βαρελοποιός. Στὴν περίοδο τῶν σπουδῶν του, δι Προυντόν ἀντιμετώπισε ἔνα δξὺ οἰκονομικὸ πρόβλημα ἀλλὰ, χάρη σὲ μιὰ ὑποτροφία ποὺ πήρε, κατόρθωσε νὰ συνεχίσει τὶς σπουδές του. Στὰ 1840, ἐκδόθηκε στὸ Παρίσιο ἡ μπροσούρα του Τί είναι ἡ ιδιοκτησία, ποὺ προκάλεσε μεγάλη αἰσθηση μὲ τὴ θέση πώς ἡ ιδιοκτησία είναι κλοπή, μιὰ πρόταση ποὺ ἔκανε διάσημο τὸ δνομικὰ τοῦ Προυντόν. Τὰ ἐπόμενα δημοσιεύματά του βοήθησαν πολὺ στὴν ἐδραίωση τῆς φήμης του σὰν ριζοσπάστη. 'Αγαμγμένος στὴ ριζοσπαστικὴ πολιτικὴ κι έχοντας ἐποχὴ μὲ τὸν Μάρκο, ἀπέρριψε σύντομα τὸ δόγμα τοῦ τελευταίου, ἀναζητώντας μᾶλλον ἔνα μέσο δρόμο ἀνάμεσα στὴ σοσαλιστικὴ θεωρία καὶ τὴν κλασσικὴ πολιτικὴ οἰκονομία. Υποστήριξε τὴν ίδέα τῆς ἐλεύθερης πίστωσης καὶ μᾶς ἀντιπραγματιστικῆς ἀνταλλαγῆς. Στὰ 1848, ἐπιχείρησε γὰ διδύσει μιὰ Λαϊκὴ Τράπεζα, οἱ δραστηριότητές του δημιώς τὸν ὁδήγησαν γρήγορα στὴ φυλακή.

Τὸ ἔργο του Γιάννη Δικαιοσύνη μέσα στὴν 'Ἐπαγγειακὴ καὶ τὴν 'Εκκλησία στὴν Κράτος καὶ τὴν 'Εκκλησία, δδήγησε στὴ δραπέτευσή του στὶς Βρυξέλλες. "Οταν ἐπέστρεψε στὸ Παρίσιο σύντομα νὰ γράψει, παρόλη τὴν ἀσχημη κατάσταση τῆς ίδιας του,

Η έπανάσταση τοῦ 1848 κι ἡ Β' αύτοκρατορία.

Κάθε έπανάσταση ἀπὸ πάνω εἶναι ἀγαπόφευκτα — καὶ θὰ ἔξιγγήσω ἀργότερα τὸ λόγο ποὺ συμβαίνει αὐτὸ — μὰ ἐπανάσταση ποὺ πραγματοποιεῖται μέσα ἀπ' τὴν καλὴ διάθεση ἐνὸς πρίγκηπα, τὸ καπρίτσιο ἐνὸς ὑπουργοῦ, τὶς διστακτικὲς ἀναζητήσεις μιᾶς συγέλευσης ἢ τῇ δίᾳ μιᾶς λέσχης. Εἶναι μὰ ἐπανάσταση ποὺ ὑλοποιεῖται ἀπ' τῇ δικτατορίᾳ καὶ τὸ δεσποτισμό...

Ἡ ἐπανάσταση ποὺ ὑποκινεῖται ἀπ' τίς μάζες, θασίζεται πάνω στὴ συγτονισμένη δράση τῶν πολιτῶν, τὴν ἐμπειρία τῶν ἐργατῶν καὶ τὴν ἐπέκταση καὶ διάδοση τῆς διαφώτισης. Εἶναι μὰ ἐπανάσταση ποὺ θασίζεται πάνω στὴν ἐλευθερία. . .

Τὸ νὰ ποῦμε πώς μὰ κυβέρνηση μπορεῖ νὰναι ἐπαναστατική, ἀποτελεῖ μὰ λεκτικὴ ἀντίφαση, γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο δι τοὺς εἶναι κυβέρνηση. Μόνο ἡ κοινωνία, δηλαδή, οἱ μάζες ἐμπνευσμένες ἀπ' τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, μπορεῖ νὰ ἐπαναστατικοποιηθεῖ, γιατὶ μόνο ἡ κοινωνία μπορεῖ νὰ κάνει δρθιολογικὴ χρήση τῆς αὐθόρυμητης ἐνεργητικότητάς της, ν' ἀναλύσει καὶ νὰ ἔξιγγήσει τὸ μυστήριο τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς καταγγῆς της, ν' ἀλλάξει τὴν πίστη καὶ τὴ φιλοσοφία της — καὶ τελικὰ ἐπειδὴ μόνο ἡ κοινωνία εἶναι ίκανὴ ν' ἀγωνιστεῖ ἐνάντια στὸ δημιουργό της καὶ νὰ παράγει τοὺς δικούς της καρπούς. Οἱ Κυβερνήσεις εἶναι δργανα τοῦ Θεοῦ ποὺ δημιουργήθηκαν γιὰ νὰ π ει θ α ρ χ ἡ σ ο υ ν τὸν κόσμο. Πῶς τότε μπορεῖ νὰ περιμένεις ἀπ' αὐτὲς νὰ καταστρέψουν τὸν ἔσυτό τους, νὰ γεννήσουν ἐλευθερία καὶ ν' ἀποτελέσουν ἀφετηρία ἐπαναστάσεων;

Αύτό είναι κάτι αδύνατο. "Ολες οι έπαναστάσεις, άπό τότε που δ πρώτος βασιλιάς δρκίστηκε στή Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του 'Αγιορώπου, έχουν γίνει αυθόρυμητα άπ' τό λαό. "Αν ύπηρξαν έποχές πού οι κυβεργήσεις άκολουθούσαν άπό πίσω τό λαό, αύτό συνέδρηκε γιατί άναγκαστηκαν νά τό κάνουν. Σχεδόν πάντοτε οι κυβεργήσεις έχουν έμποδίσει, καταστείλλει, και πλήξει τήν έπανασταση. Ήποτε δὲν έχουν έπαναστατικούσει: τίποτα μέ τή δική τους θέληση. Ό ρόλος τους δὲν είναι γά δοηθήσουν τήν πρόσδο, άλλα νά τήν άναγκαιτίσουν. Άκομα κι άν καταλάβαιναν τήν έπιστήμη τής έπαναστασης ή κοινωνική έπιστήμη, πράγμα πού είναι άδιανότο, δὲν θά μπορούσαν νά τήν έφαρμόσουν στήν πράξη. Δὲν θάχαν τό δικαιώμα νά τό κάνουν.

(1849) «Εξομολογήσεις ένδες Έπαναστάτη», σελ. 81-82

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

«Άν δὲν ύπηρχε δ Θεός», είπε δ Βολταΐρος, δ έχθρδς τῶν θρησκειῶν, «θάταν ἀπαραίτητο νά τὸν έφεύρουμε». . .

«Νόμιζα προηγούμενα», είπε δ Ρουσσώ, «πώς θά μποροῦσε κανεὶς νάναι δίκαιος δίχως Θεό, άλλα άπό τότε έχω άναγγωρίσει τό λάθος μου». Ή λογική του βασικά είναι ή ίδια μέ τοῦ Βολταΐρου, ή ίδια δικαιολόγηση τής δειλίας: δ ξνθρωπος κάνει τό καλδ κι άποφεύγει τό κακό, μόνο έπειδή ήπάρχει μά δ Πρόνοια πού τὸν παρακολουθεῖ κι είναι καταραμένοι έκείνοι πού τήν άρνιούνται. Έπιπλέον, κι αύτό είναι τό άποκορύφωμα τοῦ παραλογισμοῦ, δ ίδιος άκριδώς άνθρωπος πού ζητάει μά διεθητα, ή δποια έκδικεῖται κι άνταμούδει, σὰν έπικυρώση τής άρετής, είναι δ ίδιος άνθρωπος πού κηρύσσει σὰν άξιωμα πίστης, πώς δ ξνθρωπος είναι άπ' τή φύση του καλδ.

Προσωπικά, πιστεύω πώς τό πρώτο καθήκον τής σκέψης ένδες έλευθερος άνθρώπου, είναι νά έξαφανίσει άπ' τό μυαλδ κα ίτη συνείδησή του τήν ίδεα τοῦ Θεοῦ. Γιατί δ Θεός, δην ήπάρχει, είναι βασικά έχθρικδς άπέγαντι στή φύση μας κι ήμεις οέ καμά περίπτωση δὲν έξαρτιόμαστε άπ' τήν έξουσία του. Άποκτούμε τή γνώση άνεξάρτητα άπ' αύτόν, τήν εύηγγειρία άνεξάρτητα άπ' αύτόν καλ τό

κοινωνικό είναι άνεξάρτητα άπ' αύτόν. Κάθε δημα στήν πρόσδο μας, άντιπροσωπεύει μά δικόμα γίνη μέ τήν δποια έκμηδενίζουμε τή θεότητα.

Μήν άφήνετε κανένα νά λέει πώς είναι άγνωστες οι θελήσεις τοῦ Θεοῦ. Γιατί τίς ξέρουμε κι έχουμε δει άποδειξεις τής άδυναμίας τοῦ Θεοῦ, δην δχι τής άσθενειής του δούλησης, γραμμένες μέ γράμματα άπό αιμα. Ή λογική μου, πού τόσο καιρό κρατήθηκε άποταγμένη, άφώνεται σιγά-σιγά γιά νά φθάσει στό άπειρο. Μέ τόν καιρό θά γίνω δλοένα και λιγάτερο ένας φορέας κακοτυχίας και δικιέσου τής άνηγένησης τής κατανόησής μου και τής τελειοποίησης τής έλευθερίας μου, θά έξαγνιστώ, θά έξιδανικεύσω τό είναι μου και θά γίνω δ κύριος τής δημουργίας και Ισος μέ τό Θεό. Μιά και μόνο στιγμή καταστροφής, πού δ Παγυτόδυναμος μποροῦσε νά έχει προλάβει άλλα δέν τό έκανε, άποτελεί μά κατηγορία ένάντια στήν προνοητική του φροντίδα κι άποκαλύπτει τήν άτελεια τής σοφίας του. Τό πιό μικρό δημα πάνει δ ξνθρωπος — άδανής, έρημος και προδοιένος — πρός τό καλδ, τόν τιμά δφάνταστα. Μέ ποιδ δικαίωμα θά μποροῦσε, άκρια, δ Θεός νά μου πει: «Νά είσαι άγνδς δπως κι έγω»; «Ψευδολόγο πνεύμα» θ' άπαντούσα, «γήλθιε Θεέ, ή βασιλεία σου διγήκει στό παρελθόν. Ψάξε γά δρεις νέα θύματα άναμεσα στά θηρία. Εέρω πώς δὲν είμαι κι ούτε μπορώ ποτέ νά γίνω άγνδς κι έκτος άπ' αύτό, πώς θά μπορούσα νά είμαι, δην έγινα κατ' είκόνα σου; Αιόνιε Πατέρα, Δία, Ίεχωβά, έχουμε μάθει νά διακρίνουμε τούς τρόπους σου. Είσαι, ήσουγα και θάσαι, έκείνος πού φθονούσε τόν Άδανη και βασάνιζε τόν Προμηθέα».

Κατά συγέπεια, δὲν πέφτω στήν πλάνη πού άνασκεύασε δ "Αγιος Παῦλος, δταν άπαγόρευσε στό σκενός νά πει στόν άγγειοπλάστη: «Γιατί μ' έκανες έτοις;» Δέν κατηγορώ τόν πλάστη τών πάντων γιατί μ' έκανε ένα δυσαριογικό δημιούργημα, ένα δουνάρτητο συνοθύλευμα, γιατί δὲν μποροῦσα νά λυτρωθώ ζώντας σ' αύτή τήν κατάσταση. Είμαι έκανοποιημένος νά φωνάξω: Γιατί μ' έξαπατάς; Γιατί, μέ τή σιωπή σου, έχεις άποδεσμένεις μέσα μου τόν έγωισμό; Γιατί μ' έχεις άποδέλλει στό μαρτύριο τής καθολικής άμφιθολίας διαιμέσου τής πιό πικρής οίταπάτης, πού γεννιέται μέσα άπ' τίς άγντιμαχήινες ίδεις πού έχει δάλλει μέσα στή συνείδησή μου: 'Αμφιβολία γιά τήν άλγησεια, άμφιβολία γιά τή δικαιοσύνη,

ἀμφιβολία γιὰ τὴ συνείδηση καὶ τὴν ἐλευθερία μου, ἀμφιβολία γιὰ σένα ὦ Θεέ. Ἔξατίας τῆς ἀμφιβολίας μου βρίσκομαι ἀναγκαστικά σὲ πόλεμο μὲ τὸν ἑαυτό μου καὶ μὲ τὸ γελτονά μου. Αὐτό, ὅψιστε Πατέρα, εἶναι ποὺ ἔχεις κάνει γιὰ τὴν εύτυχία μας καὶ τὴ δόξα σου. Νὰ τὶ ἡταν ἀπ’ τὴν ἀρχὴ ἡ θέληση κι ἡ κυβέρνησή σου. Αὐτὸ εἶναι τὸ φωμί, ζυμωμένο μὲ αἷμα καὶ μὲ δάκρυα, μὲ τὸ δποῖο μᾶς ἔχεις ταῖσει. Ἐσύ δὲ ιδιος μᾶς ἔκανες νὰ διαπράξουμε τὰ λάθη γιὰ τὰ ὄποια ζητάμε συγχώρεση. Ἐσύ δὲ ιδιος ἔστησες τὶς παγίδες ἀπ’ τὶς δποῖες σὲ ἐκλπαροῦμε νὰ μᾶς δγάλεις. Ἐσύ δὲ ιδιος εἰσαὶ δ Σατανᾶς ποὺ μᾶς βασανίζει.

Ἐσύ ξεσουνα γεμάτος χαρὰ καὶ κανένας δὲν τολμοῦσε νὰ σου ἐναντιωθεῖ δταν, ἀφοῦ είχες βασανίσει σωματικὰ καὶ φυχικὰ τὸν δίκαιο Ἰώβ, τὴν εἰκόνα τῆς ἀνθρωπότητάς μας, πρόσβαλες τὴν ελικρινή του εύσένεια, τὴν σεμνή καὶ σεβαστή του δγνοια. Εἴμαστε μηδενὶκὰ μπροστά στὴν ἀδρατη Μεγαλειότητά σου, στὴν δποῖα προσφέραμε τὸν οὐρανὸ γιὰ θρόνο καὶ τὴ γῆ γιὰ ὑποσόδιο. Καὶ τώρα εἰσαι γκρεμισμένος κι ἐκθρονισμένος. Τ’ δνομά σου, ποὺ τόσο καρδὶ ἀποτελοῦσε τὸ τελικὸ ἐπιχείρημα τοῦ λόγιου, τὴν ἐπικύρωση τοῦ δικαστή, τὴν ἔξουσία τοῦ πρίγκηπα, τὴν ἐλπίδα τοῦ φτωχοῦ, τὸ καταφύγιο τοῦ μεταμελημένου ἀμαρτωλοῦ, αὐτὸ τὸ ἀνείπωτο δνομα ποὺ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα είναι μοιραστὸ νὰ τὸ καταριώνται καὶ νὰ τὸ χλεύαζουν, θ’ ἀποδοκιμαστεῖ ἀπ’ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡλιούτητα καὶ δειλία. Ὁ Θεὸς εἶναι ὑποκρισία καὶ πλάνη. Ὁ Θεὸς εἶναι τυραννία καὶ φτώχεια. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ κακό. Γιατὶ δσο οἱ ἀνθρώποι γονατίζουν μπροστά στοὺς δωμούς, ἡ ἀνθρωπότητα θὰ συνεχίσει νὰν καταδικασμένη, σκλάδα τῶν βασιλιάδων καὶ τῶν παπάδων. Ὅσο κάποιος δέγεται τὸν δρχο ἐνὸς ἀλλού στ’ δνομα τοῦ Θεοῦ, ἡ κοινωνία θὰ στηρίζεται πάνω στὴν ἐπιορκία κι ἡ ειρήνη κι ἡ ἀγάπη θὰ ἔξαφανιστοῦν ἀνάμεσα στοὺς θνητούς. Ἔξαφανίσου τθε, ὦ Θεέ. Γιατὶ ὀπὸ σήμερα, λυτρωιένος ἀπ’ τὸ φόδο μου γιὰ σένα κι ἔχοντας ὥριμάσει πνευματικά, δρκίζομαι, μὲ τὸ χέρι σηκωιένο στὸν οὐρανό, πώς δὲν εἰσαι τποτα δλο παρὰ δ δῆμιος τῆς λογικῆς μου, τὸ φάντασμα τῆς συνείδησής μου.

Ἐπομένως ἀρνοῦμαι τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ πάνω στὴν ἀνθρωπότητα. Ἀπορρίπτω τὴν πρόνοιά του, γιατὶ ἡ ἀνυπαρξία τῆς ἔχει ἀποδειχθεῖ ἵκανοποιητικά ἀπ’ τὶς μεταφυσικές καὶ οἰκονομικές φαν-

τασιώσεις τοῦ ἀνθρώπου, κοντολογῆς, ἀπ’ τὸ μαρτύριο τῆς φυλῆς μας. Δὲν ἀναγγωρίζω τὴ δικαιοδοσία τοῦ Ὑπέρτατου Ὁγτος πάνω στὸν ἀνθρωπο. Θὰ τὸ ἀπογυμνώσω ἀπ’ τοὺς τίτλους τοῦ πατέρα, βασιλία, δικαιστή, κχλοῦ, ἐλεήμονα, στοργικοῦ, φιλάνθρωπου, ἀμελητοῦ, ἐκδικητή. Ὁλες αὐτές οἱ ἰδιότητες ποὺ συγκροτοῦν τὴν ἰδέα τῆς Πρόγοιας, ἀποτελοῦν ἀπλῶς μιὰ καρικατούρα τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἀσυμβίβαστες μὲ τὴν αὐτογομία τῆς ἀνθρωπότητας κι ἐπιπλέον τὸ φέμιμα τους ἔχει ἐπισφραγιστεῖ ἀπ’ δλοχληρη τὴν ἴστορία τοῦ πολειτισμοῦ, πούντι γεμάτη παρεκκλίσεις καὶ καταστροφές.

(1846) «Ἡ Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσοφίας», σελ. 382-84

«Ὁ ἀνθρωπος εἶναι προορισμένος γὰ τοιούτοις διχως θρησκεία. (1) Μιὰ δλόκληρη σειρὰ ἐνδείξεων ἀποδεικνύει δτι διαιμέσου κάποιας ἐσώτερης διεργασίας, ἡ κοινωνία τείνει πάντοτε, ν’ ἀπελευθερωθεῖ ἀπ’ τὸ ἔξωτερο της περίβλημα ποὺ ἔχει γίνει δχρηστο.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στὴν Ἀγθρωπότητα», σελ. 63.

«Ἡ θρησκεία ὑπάρχει, δχι δπως ὑποστήριζαν οι παλιοὶ ἀπιστοι, μὲ τὴ σκόπιμη πρόθεση νὰ ὑποτάξει τὴν ἀνθρωπότητα. (Παρόλο ποὺ αὐτὸ συγένηκε στὴν πραγματικότητα), ἀλλὰ γιὰ νὰ προσφέρει ἔνα ἔξουσιαστικὸ θεμέλιο γιὰ τὴ Δικαιοσύνη, διχως τὴν δποῖα δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιζήσει ἡ κοινωνία.

Μποροῦμε κατὰ συγέπεια νὰ δοῦμε πόσο κοινότυπο εἶναι ν’ ἀμφισβητοῦμε, δπως κάνουν οἱ Προτεστάντες, τὴν γομιμότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, τὴν ὄρθδητη τῆς παράδοσής της, τὴν ἀλτήθεια τῶν διδασκαλιῶν της, τὶς διάφορες ἐκδοχές τοῦ δγματός της, τὴν ἀγνόητη τὰν κανόνων της, τῶν τροποποιήσεων τῆς ἴστορίας της καὶ τῶν ἀδεβαίοτήτων τῆς ἐρμηνείας της. Εἶναι ἔξισου κοινότυπο ν’ ἀμφισβητοῦμε, δπως κάνουν οἱ Ντεῖτές, τὴν ἀλήθεια τῶν προφητειῶν καὶ τῶν θαυμάτων, τὴν ἀποστολή τοῦ Μωϋσῆ, τὸ μεσσιανικὸ ρόλο τοῦ Χριστοῦ κλπ. Κάνοντας αὐτὸ είναι σὰν νὰ συμπεριφερόμαστε δπως οἱ Φρρισσαί τῶν Εύαγγελίων, τοὺς δποίους ἐπέκρινε δ Χριστὸς πώς «διιδλίζουν τὸν κώνωπα καὶ καταπίνουν τὴν κάμηλο».

Ἐπίσης μπορεῖ κανές νὰ δεῖ πόσο παράλογο καὶ υποκριτικὸν εἶναι γιὰ μιὰ κοινωνία, ποὺ ἴσχυρίζεται πώς εἶναι θρήσκα, γὰρ προσπαθεῖ νὰ ἔχει ωρίσει τὸ αἰώνιο ἀπ' τὸ ἐφήμερο καὶ τὴν Ἐκκλησία ἀπ' τὸ Κράτος. Εἶναι σὰ νὰ δίγεις σ' ἓνα κουτσὸν δεκανίκια γιὰ νὰ περπατήσει καὶ μετὰ νὰ τὸν υποχρεώνεις γὰρ τὰ κουβαλάει στὴν πλάτη.

(1858)

«Γιὰ τὴ Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία I», σελ. 320-21.

Ἡ ὥρα μιᾶς θρησκείας ἔχει σημάνει, δταν ἡ ταραγμένη συνείδηση ρωτᾷ, δχι ἀν ἔκεινη ἡ συγκεκριμένη θρησκεία εἶναι ἀληθινή, γιατὶ οἱ ἀμφισβολίες ποὺ ἀφοροῦν τὸ δῆγμα δὲν ἀρχοῦν γιὰ νὰ καταστρέψουν μιὰ θρησκεία, οὔτε ἀν χρειάζεται μεταρρύθμιση, γιατὶ ἡ μεταρρύθμιση σὲ θέματα πίστεως ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ζωτικότητας μιᾶς θρησκείας, ἀλλὰ ἀν ἡ θρησκεία ἔκεινη, ποὺ τόσες καιρὸς θεωρούνταν σὰν ἡ ἀσφαλιστικὴ δικλείδα καὶ τὸ στήριγμα τῆς ήθικῆς, εἶναι στὴν πραγματικότητα ἀντάξια μὲ τὸ καθῆκον: μὲ ἀλλα λόγια, ἀν ἀποτελεῖ πραγματικὰ ἔνα τῆθικὸ γόβιο. . .

Ἄπαντῶ μὲ λύπη, δπως δ Πρεβόρος τῆς Συνέλευσης ποὺ ἀπάγειλε τὴν καταδίκη τοῦ Λουδοβίκου 15ου: «Οὐχ, δ Χριστιανὸς δὲν ἔχει κανένα τῆθικὸ νόμο κι ἐπιπλέον, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει κανένα». . . Ἀφοῦ ἐπομένως, μετὰ ἀπὸ 18 αἰώνες ζωῆς, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία δρίσκεται στὴν ἴδια κατάσταση ποὺ δρέθηκε ἡ πολυθεϊστικὴ θρησκεία, μετὰ ἀπὸ 2.000 χρόνια ζωῆς, ἡ δποια ἔξαφανίστηκε ἐπειδὴ δὲν εἶχε κανένα τῆθικὸ νόμο, εἶναι χαμένη.

(1858)

«Γιὰ τὴ Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία» I, σελ. 393.

Οι ἐργαζόμενες τάξεις κι ἡ μπουρζουαζία

Ταξιχὲς ἀντιφάσεις μέσα στὸ Κράτος.

Ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ δημιουργεῖται τὸ Κράτος, οἱ ἀντιφάσεις ποὺ εἶναι ἔμφυτες μέσα σ' αὐτῇ, ἀκριβῶς τὴν ἴδια τὴν ἔνοιᾳ του, ἀποτελοῦν τὰ σπέρματα τῆς ἴδιας του τῆς καταστροφῆς.. .

Ἄφοῦ δ πόλεμος κι ἡ περιουσιακὴ ἀνισότητα ἀποτέλεσαν πάντοτε τὴν ἀνθρώπινη μοίρα, ἡ κοινωνία διχάζεται μ' ἔνα φυσικὸ τρόπο σ' ἔνα ἀριθμὸ ἀπὸ διάφορες τάξεις: πολεμιστὲς ἢ εὐγενεῖς, παπάδες, γαιοκτήτημονες, ἐμπόρους, ναυτικούς, διοιμηχανικούς ἐργάτες κι ἀγρότες. Ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας, δπου ὑπάρχει, ἀποτελεῖ τὴ δικῆ του ἀποκλειστικὴ κάστα, ποὺ τοποθετεῖται πάνω ἀπ' δλες τίς ἄλλες, δηλαδὴ τὴ δυναστεία.

Ἡ πάλη ἀνάμεσα στὶς τάξεις, τὰ συγχρουόμενα συμφέροντά τους κι δ τρόπος μὲ τὸν δποιο ἐνοποιοῦνται αὐτὰ τὰ συμφέροντα, καθορίζει τὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ κατὰ συνέπεια τὴ μορφὴ τῆς κυβέρνησης μὲ τὶς ἀναρίθμητες μορφές τῆς καὶ τὶς ἀκόμα πιὸ ἀναρίθμητες παραλλαγές τῆς. Ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ δλες οἱ τάξεις περιορίζονται σὲ δυό: στὴν ἀνώτερη, δηλαδὴ, μιὰ ἀριστοκρατία, δστικὴ πατρικιακὴ καὶ στὴν κατώτερη, δηλαδὴ, τὸν κοινὸ λαό, ἡ προλεταριάτο. Παραπανοτας ἀνάμεσα στὶς δυό, δρίσκεται ἡ βασιλεία, ἡ δποια ἀποτελεῖ τὸ δργανὸ τῆς δύναμης καὶ ἔκφραση τῆς ἔξουσίας. Ἡν ἡ ἀριστοκρατία ἔνωθει μὲ τὴ βασιλεία, τὸ συναχθόυσθο πολιτευμα θάνα: μιὰ ἡπια μορφὴ μοναρχίας, ἔκεινη ποὺ εἶναι γνωστὴ σὰ συνταγματική. Ἡν ἔκεινος ποὺ ἔνωγει τὶς δυνάμεις του μὲ τὴν

έξουσία είναι δ λαός, τὸ πολίτευμα θάναι μιὰ ἀπόλυτη μοναρχία η μιὰ αὐταρχική δημοκρατία.

(1863) «Ἡ Ὀμοσπονδιακὴ Ἀρχὴ», σελ. 294, 296.

“Οσο λογικά δρθό κι ἀν είναι ἔνα δμοσπονδιακό σύνταγμα κι δεσ πρακτικές ἐγγυήσεις κι: ἀν προσφέρει, δὲ θάναι ἔνα βιώσιμο σύστημα πρωτοῦ νὰ ἔξαφανιστοῦν δλες οἱ δυνάμεις ποὺ διαταράσσουν τὴν πολιτικὴ οἰκονομία Μὲ ἀλλα λόγια, δ πολιτικὸς νόμος θὰ πρέπει νὰ στηριχθεὶ πάνω στὸν οἰκονομικὸν νόμο. “Ἄν η παραγγῆ κι η διανομὴ τοῦ πλούτου ἀφεθοῦν στὴν τύχη, ἀν τὸ δμοσπονδιακό σύστημα χρησιμεύει ἀπλῶς γιὰ νὰ προστατεύει τὴν ἀναρχία τοῦ ἐμπορευματικοῦ καπιταλισμοῦ κι ἀν, σὰν ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς φευτο-ἀναρχίας η κοινωνία είναι διχασμένη σὲ δύο τάξεις, στοὺς ἰδιοκτήτες, καπιταλιστές διοικητές, ἀπ^τ τὴν μιὰ μεριὰ καὶ στοὺς μισθούσαντήρητους προλετάριους ἀπ^τ τὴν ἄλλη, δηλαδὴ σὲ πλούσιους καὶ φτωχούς, η πολιτικὴ δομὴ θάναι πάντοτε ἀσταθής. ‘Ἡ ἐργατικὴ τάξη, δηλαδή, η πιετ φτωχὴ καὶ πιὸ πολυάριθμη τάξη, θ’ ἀντιληφθεὶ τελικὰ πώς αὐτὸ δηταν ἀπλῶς ἔνα τέχγασμα, θὰ ἐνωθεὶ ἔναντια στὴν ἀστικὴ τάξη, η δποια, μὲ τὴ σειρά της, θὰ ἐνωθεὶ ἔναντια στοὺς ἐργάτες. “Ἄν δ λαός είναι ἰσχυρότερος, η συνομοσπονδία θὰ ἐκφυλιστεῖ σὲ μιὰ συγκεντρωτικὴ δημοκρατία κι ἀν η μπουρζουάζια κατορθώσει νὰ ἐπιβληθεῖ, η συνομοσπονδία θὰ ἐκφυλιστεῖ σὲ μιὰ συνταγματικὴ μοναρχία.

“Οπως εἴπα σ’ ἔνα προηγούμενο κεφάλαιο, τὸ δτι ἔχουν σχηματιστεῖ ἰσχυρές κυβερνήσεις ἔγινε γιὰ ν’ ἀποκλειστεῖ τὸ ἐνδεχόμενο τοῦ κοινωνικοῦ πολέμου. Αύτές, τις θαυμάζουν πολὺ διάφοροι πολιτικοὶ συγγραφεῖς, οἱ δποιοι θεωροῦν πώς οι εύθραυστες δομὲς μιᾶς συνομοσπονδίας δὲν είναι ἀρκετὰ ἰσχυρές γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν μιὰ κυβέρνηση ἔναντια στὴν ἐπίθεση τῶν μαζῶν, δηλαδή, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰ κυβερνητικὰ συμφέροντα ἔναντια στὰ δικαιώματα τοῦ έθνους. Γιατὶ, ἐπιτρέψτε μου νὰ ἐπαναλάβω, κι ἀς μή γίνει κανένα λάθος σχετικὰ μ’ αὐτό, δλες οἱ κυβερνήσεις, δχυρὰ καὶ στρατοὶ συγκροτοῦνται καὶ δργανώνονται γιὰ ν’ ἀντιμετωπίσουν ἐπίθεσεις τόσο ἀπ^τ τὸ ἐσωτερικό, δσο κι ἀπ^τ τὸ ἐξωτερικό. “Ἄν η ἀποστολὴ τοῦ Κράτους είγαι νὰ κυβερνᾷ σὰν ἀπόλυτη μοναρχία

στὴν κοινωνία κι ἀν η μοίρα τῶν ἀνθρώπων είναι νὰ χρησιμεύσουν σὰ μέσα μὲ τὰ δποια ἐκτελεῖ τὰ σχέδιά του, τότε πραγματικὰ θὰ πρέπει νὰ δμολογήσω πῶς τὸ δμοσπονδιακὸ σύστημα δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὸ σύστημα τῆς συγκεντρωτικῆς κυβέρνησης.

‘Αλλὰ δλα δείχνουν πῶς οι καιροὶ ἔχουν ἀλλάξει κι ὅτι η φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐπανάστασης στὶς ἰδέες, πρέπει νὰναι μιὰ ἐπανάσταση τῶν συμφερόντων. ‘Ο 20ός αιώνας θὰ δδηγήσει στὴν ἐποχὴ τῶν δμοσπονδίων η, διαφορετικά, η ἀνθρωπότητα θὰ ἔναντιμερίσει πίσω στὸ καθαρτήριο γιὰ ἀλλα λχία χρόνια. Τὸ πραγματικὸ πρόβλημα ποὺ πρέπει νὰ ἐπιλυθεὶ δὲν είγαι πολιτικό, είγαι ἔνα οἰκονομικό πρόβλημα.

(1863) «Ἡ Ὀμοσπονδιακὴ Ἀρχὴ», σελ. 354.

Τὸ δμοσπονδιακό σύστημα ἴχανοποεῖ πολὺ ἀποτελεσματικὰ τόσο τὰ δημοκρατικὰ ἰδανικά, δσο καὶ τὸν ἀστικὸ συντηρητισμό, δυδ. πράγματα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ συμβιβαστοῦν σὲ δποιαδήποτε ἀλλη περίπτωση. Πῶς συμβαίνει τότε αὐτό; Συμβαίνει διαιμέσου τῶν πολιτικο-οἰκονομικῶν ἐγγυήσεων ποὺ ἀποτελοῦν τὰ πιὸ πολύτιμα χαρακτηριστικὰ τοῦ δμοσπονδιακοῦ συστήματος. “Οταν η Γαλλία θάχει ἐπιστρέψει στὴ φυσικὴ της κατάσταση — ποὺ βασίζεται πάγω στὸ νόμο τῆς μεσαίας ἰδιοκτησίας, τῆς ελλικρινοῦς μετριοφροσύνης κι ισότητας, μὲ μὲ δσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερη ἔξισωση τῶν περιουσιῶν μ:ά Γαλλία ποὶ θάχει ἀποκτήσει ἔναγὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ δικό της τρόπο ζωῆς καὶ θ’ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ δμάδα κυριαρχῶν δντοτήτων, ποὺ προσφέρουν ἀμοιβαίες ἐγγυήσεις — δὲν θάχει κανένα φόδο ἀπ^τ τὴν ἐπίθεση τοῦ κομμουγισμοῦ η ἀπ^τ τις ἐπιδρομὲς τῆς μοναρχίας. Οι μὲζες, ποὺ ἀπὸ κεὶ καὶ πέρα θάναι ἀνίσχυρες νὰ καταστείλλουν τὴ δημόσια ἀλευθερία, θάναι ἔξισου ἀνίσχυρες νὰ καταλάθουν η νὰ κατασχέσουν τὴν ἰδιοκτησία. ‘Ακόμα, θ’ ἀποτελέσουν τὸ πιὸ ἰσχυρὸ ἐμπόδιο ἔναντια στὴ φεούδοποιηση τῆς γῆς καὶ τοῦ κεφαλαίου, ποὺ συμβαίνει ἀγαπόφευκτα σ’ ἔνα συγκεντρωτικὸ κράτος. ‘Ενω δ κάτοικος τῆς πόλης ἐκτιμάει τὴν ἰδιοκτησία μόνο γιὰ τὸ έσοδο ποὺ προσφέρει, δ ἀγρότης ποὺ τὴν καλλιεργεῖ, τὴν ἐκτιμάει αὐτὴ καθαυτή, πράγμα ποὺ ἐξηγεῖ τὸ γιατὶ η ἰδιοκτησία δὲν ἔχει ποτὲ καλύτερες ἐγγυήσεις ἀπ^τ δ,τι δταν, μ’ ἔνα πάγιο,

καλὸν ρυθμισμένο καταμερισμό, προσεγγίζει τὴν ισότητα καὶ τὴν διμοσπονδία. Ὁχι πιὰ μπουρζουάζια, δχι πιὰ δημοκρατία. Ἀς μήν
ἔχουμε, δπως ἀπαιτούσαμε στὰ 1848, τίποτα ἄλλο παρὰ μόνο πολιτειας. Μήπως αὐτὸ δὲ σημαίνει πραγματικὰ ἡ ἐπανάσταση; Ποῦ δὲ
βρίσκαμε τὴν πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ ιδανικοῦ, ἢν δχι στὸ δμοσπονδιακὸ σύστημα;

(1863)

•Η 'Ομοσπονδιακὴ Ἀρχὴ', σελ. 549.

Ταξιχὴ συνειδηση

Ἡ πολιτικὴ ἐπιδεξιότητα ἡ ἴκανότητα ὅποιουδήποτε ὑποκειμένου, ἀνεξάρτητα ἢν εἰναι ἀτομο, ἔταιρεία ἡ συλλογικὸ σῶμα, ἔκαρτεῖται ἀπ' τὴν ὑπαρξὴν τριῶν βασικῶν δρων:

1. Τὸ ὑποκειμενο πρέπει νᾶχει συνειδηση τοῦ ἔαυτοῦ του, τῆς ἀξιοπρέπειας του, τῆς ἀξίας του, τῆς θέσης ποὺ κατέχει στὴν κοινωνία, τοῦ ρόλου ποὺ παίζει, τῶν σχοπῶν στοὺς δποίους μπορεὶ πολὺ σωστὰ ν' ἀποβλέπει καὶ τῶν συμφερόντων τὰ δποῖα ἐκπροσωπεῖ ἡ ἔνσαρχωνει.

2. Σὰν ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς συγειδησης τοῦ ἔαυτοῦ του κι δλων τῶν δυνατοτήτων του, τὸ ὑποκειμενο ποὺ ἀναφέραμε θὰ πρέπει νὰ ἐπιβεδαιώσει τὴν ἱδέα του, δηλαδὴ θὰ πρέπει νᾶναι ἴκανὸ νὰ παρχδώσει τὸν ἔαυτό του στὴν κριτική, τῆς εὑφυτίας του, νὰ τὸν ἔκφρασε: μὲ λέξεις καὶ νὰ προσφέρει μιὰ δρθολογικὴ ἔκθεση τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν συνεπειῶν τοῦ νόμου τῆς ὑπαρξῆς του.

3. Ὁταγ θᾶχει κάνει αὐτὴ τὴν ιδέα ἀντικείμενο πίστης, θὰ πρέπει νᾶναι πάντοτε ἴκανὸ ν' ἀντλήσει πρακτικὴ συμπεράσματα ἀπ' αὐτή, τὰ δποῖα θὰ ποικίλουν ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν περιστάσεων.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ πῶς δὲν ιπορεῖ νὰ ὑπάρξει κανένα ποσοτικὸ πρόβλημα. Μερικοὶ ἀνθρωποι ἀντιλαμβάνονται τὰ πράγματα μὲ μεγαλύτερη δξιδέρχεια ἀπ' δτι ἄλλοι. Ἡ αὐτοσυγειδησή τους εἰναι ἔξυψωμένη σ' ἔνα μεγαλύτερο ἡ μικρότερο θαθμό. Καταλαβαίνουν τὴν ιδέα καὶ τὴν ἀνάπτυσσον μὲ μιὰ μεγαλύτερη ἡ μικρότερη ἐπιδεξιότητα κι ἐνεργητικότητα ἡ διαθέτουν ἔνα χάρισμα, νὰ ιπποροῦν νὰ ἐφαριδέουν πρακτικά, ποὺ ξεπερνάει συχνὰ τὰ χαρ-

σματα τῶν πιὸ ἔξυπνων πνευμάτων. Παρόλο ποὺ αὐτὲς οι διαφορὲς στὴν δξιότητα τῆς συγειδησης, στὴν ιδέα καὶ τὴν ἐφαρμογὴ της, ἀποτελοῦν δ α θ μ ο ὑ σ ἴκανότητας, δὲν δημιουργοῦν τὴν ιδέα τὴν ἴκανότητα.. .

Τὸ νᾶσαι πολιτικὰ ἴκανὸς δὲ σημαίνει νὰ ἔχεις μιὰ ιδιαιτερη κλίση γιὰ τὶς Κρατικὲς ὑποθέσεις, ἡ γιὰ τὴν ἐκτέλεση ἔνδος ιδιαιτερου δημόσιου λειτουργήματος. Δὲν σημαίνει νᾶχεις ἔνα δρισμένο φλογερὸ ζῆλο γιὰ τὰ δημόσια θέματα. Αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐπαναλαμβάνω, εἰναι θέματα ταλέντου κι εἰδίκευσης καὶ δὲν ἀποτελοῦν τὸ ἔδαφος γιὰ κεῖνο ποὺ ἔννοω ἔδω, χρησιμοποιώντας τὸν δρό, πολιτικὴ ἴκανότητα στὸν πολίτη, δ ὅποιος εἶναι συχνὰ σιωπηλός, σεμνὸς καὶ δὲν κατέχει κανένα δημιόσιο ἀξιωμα. Διαθέτω πολιτικὴ ἴκανότητα σημαίνει ἔχω συνειδηση τοῦ ἔαυτοῦ μου σὰ μέλος ἔνδος συνόλου. Σημαίνει τὴν ἐπιβεδαιώση τῆς συγακόλουθης ιδέας καὶ τὴν ἐργασία γιὰ τὴν πρακτικὴ των φύμων μας, δίγουμε προτεραιότητα στὶς τακτικές, ποὺ φαίνονται πῶς ἐμρηγεύουν καλύτερα τὰ αισθήματα μας κι ἀνταποχρίνονται στὶς γγώμες μας. Τὸ πατριωτικὸ πνεῦμα μπορεῖ νᾶναι περισσότερο ἡ λιγώτερο φλογερὸ μέσα μας, ἀλλὰ ἡ φύση του εἰναι ἡ ιδέα κι ἡ ἀπουσία του κάτι τὸ ἀνώμαλο. Ἐτσι, μὲ τρεῖς λέξεις, ἔχουμε συνειδηση τοῦ δημοσίου, ἔχουμε μιὰν ιδέα κι ἐπιδιώκουμε τὴν δλοποίηση της.

Μελετώντας τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ἴκανότητας τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἡ τῆς μπουρζουάζιας ἡ, δπως προηγουμενα, τῶν εὐγενῶν, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

α) Ἡ ἐργατικὴ τάξη, στὶς σχέσεις τῆς μὲ τὴν κοινωνία καὶ τὸ Κράτος, ἔχει ἀποκτήσει συγειδηση τοῦ ἔαυτοῦ της· ἀν σὰ μιὰ συλλογικὴ, ἡθικὴ, ἐλεύθερη διαθέτητα, ξεχωρίζει ἀπ' τὴν μπουρζουάζια.

β) Ἡ ἔχει τὴ δική της ιδέα, δηλαδὴ, ἢν ἔχει δημιουργήσει μιὰν ζντιληψη τοῦ δικοῦ της συντάγματος, ἢν ξέρει τοὺς νόμους, συνθῆκες καὶ φόρμουλες τῆς ὑπαρξῆς της, ἢν προβλέπει τὴ μοίρα ἡ

τὸ τέλος τῆς, ἀν καταλαβαίνει τις σχέσεις της μὲ τὸ Κράτος, τὸ Εθνος καὶ τὴν παγκόσμια τάξην καὶ τέλος,

γ) "Αν ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶναι σὲ θέση ν' ἀντλήσει ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέα τὰ δικά της πρακτικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν δργάνωση τῆς καγνωλας κι ἄν, σὲ περίπτωση ποὺ ἔρθει στὴν ἔξουσία σὰν ἀπαχόλουθο τῆς πτώσης ἢ τῆς ήττας τῆς ἀστικῆς τάξης, θάνατοι ίκανη νὰ δημιουργήσει καὶ ν' ἀναπτύξει μιὰ νέα πολιτικὴ τάξη.

Νὰ τὶ εἶναι ἡ πολιτικὴ ίκανότητα. Μιλᾶμε, φυσικά, γιὰ τὴν πραγματικὴ ίκανότητα ποὺ ἀποτελεῖ ἔνα φυσικὸ και κοινωνικὸ γεγονός καὶ πηγάζει ἀπ' τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος. Ήέρα ἀπ' τὶς ἀνισότητες στὸ ταλέντο καὶ τὴ συνεδηση, δρίσκεται σ' δλα τὰ ἀτομα καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει τὸ ιδιαίτερο προνόμιο διοικούμενο προσώπου. Ἐμφανίζεται σ' δλες τὶς θρησκευτικὲς κοινότητες, αἱρέσεις, ἑταιρείες, κάστες, κόμματα, Κράτη, ἐθνικότητες κλπ. Εἶναι μιὰ ίκανότητα ποὺ δ νομοθέτης ἀδυνατεῖ νὰ δημιουργήσει, ἀλλὰ ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀναγνήσει καὶ πού, δπωσδήποτε, πιστεύει δτι διάρχει.

Σὲ τὸ φῶς αὐτοῦ τοῦ καθορισμοῦ τῆς πολιτικῆς συγείδησης εἶναι ποὺ ἀπαντῶ ἀναφορικὰ μὲ τὶς ἐργαζόμενες τάξεις, παραβλέποντας τὰ μειονεκτήματα καὶ τὴ δειλὴ συμπεράφορά τους, ποὺ συκῆτει ν' ἀποτελεῖ ἔνα λυπηρὸ καθημερινὸ θέαμα, μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

Πάνω στὸ πρῶτο σημεῖο: ναί, οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν ἀποκτήσει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ μποροῦμε νὰ δρίσουμε τὸ 1848, σὰν τὸ χρόνο αὐτῆς τῆς ἀφύπνισης.

Πάνω στὸ δεύτερο σημεῖο: ναί, οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν πραγματικὰ μιὰ ἰδέα ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν αὐτοσυνείδηση τους κι ἡ ἰδέα αὐτὴ δρίσκεται σὲ διεση ἀντίθεση μὲ τὴν ἀντίστοιχη τῆς μπουρζουαζίας. "Ομιλεῖ, μπορεῖ γὰ πεῖ κανεὶς πώς ἡ ἰδέα αὐτὴ δὲν τοὺς ἔχει ἀκόμα ἀποκαλυφθεῖ πλέρια, πώς δὲν ἔχουν ὑποστεῖ δλες τὶς συγέπειες καὶ δὲν ἔχουν ἀνακαλύψει ἀκόμα τὴ φόρμουλα γι' αὐτό.

Πάνω στὸ τρίτο σημεῖο, ἀναφορικὰ μὲ τὰ πολιτικὰ συμπεράσματα ποὺ μπορεῖ ν' ἀντληθοῦ ἀπ' τὴν ἰδέα: δχι, οἱ ἐργαζόμενες τάξεις, παρόλο ποὺ εἶναι δέβαιες γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους κι εἶναι ἥδη μισοφωτισμένες γιὰ τὸν κανόνα τῆς νέας τους πίστης, δὲν ε-

χουν καταρθώσει ἀκόμα ν' ἀντλήσουν ἀπ' αὐτὴ μιὰ δποιαδήποτε στερεότυπη πρακτικὴ ἡ κατάλληλη τακτικὴ. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποφή, σταθεῖτε μάρτυρες τοῦ γεγονότος δτι ἐφήφισαν μαζὶ μὲ τὴ μπουρζουαζία κι ἐπίσης σταθεῖτε μάρτυρες τῶν ἀμέτρητων πολιτικῶν τους προκαταλήψεων.

"Ἄς ποῦμε, πῶς οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν μόλις ἐμφανιστεῖ στὴν πολιτικὴ ζωή. "Ἄς, μέσω τῆς πρωτοβουλίας ποὺ ἀρχίζουν γὰ παίρνουν καὶ μὲ τὴν ἀπόλυτην διαρύτητα τῆς ἀριθμητικῆς τους δύναμης, μπόρεσαν νὰ μετατοπίσουν τὸ κέντρο τῆς διαρύτητας μέσα στὴν πολιτικὴ τάξη καὶ νὰ διαταράξουν τὴν κοινωνικὴ οἰκονομία δὲ στάθηκαν ίκανές, ἀπ' τὴν ἐλλη μεριά, νὰ κυριαρχήσουν, ἔξαιτας τοῦ πνευματικοῦ χάσους ἀπ' τὸ δποιοῦντο ποὺ ἔτυχαν στὰ χέρια μιᾶς ἀ σ μ β ι δ α σ τ η σ μπουρζουαζίας. Οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν σχεδὸν ἐπιβραδύνει τὴ χειραφέτησή τους κι ὡς ἔνα διαχιγδυγέφι τὸ μέλλον τους.

(1865)

«Γιὰ τὴν πολιτικὴ ίκανότητα τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων», σελ. 89-92).

Παρὰ τὴν ἀφοσίωσή τους στὶς ἰδέες τὸ '89, οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς τῆς Ἀγτιπολίτευσης δὲν ἔχουν συγείδητοποιήσει πῶς ἔκεινο ποὺ ἔχει δημιουργήσει τὸ νέο διαχωρισμὸ διάμεσα στὴν μπουρζουαζία καὶ τὴν ἐργατικὴ τάξη ἡ προλεταριάτο — ἔνας διαχωρισμὸς ποὺ ἤταν ἐντελῶς διγνωστὸς στὶς φεουδαλικὲς ἐποχὲς κι αὐτὸ ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποὺ ἔξαφανίζονται οἱ παλιές κατηγορίες τῶν Εὐγενῶν, τοῦ Κλήρου καὶ τῆς Τρίτης Τάξης — εἶναι ἀκριβῶς τὰ δικαιώματα ποὺ κατοχυρώθηκαν στὰ '79. Δὲν ἀντιλήφθηκαν δτι πρὶν ἀπ' τὸ '89, δ ἐργάτης ζούσε στὴ συντεχνία, δπως ἀκριβῶς ζούσε μέσα στὴν οικογένεια ἡ γυναίκα, τὰ παιδιά κι οἱ οπηρέτες. Πρὶν ἀπ' αὐτό, θεταν ἀπαράδεκτη ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς τάξης ἐργατῶν, ποὺ δρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ μιὰ τάξη ἐπιχειρηματιῶν, ἀφοῦ οἱ προηγούμενοι δποτίθεται δτι ἀποτελοῦσαν ἔνα τμῆμα τῶν τελευταίων Μετὰ τὸ '89 τὸ συντεχνιακὸ σῶμα ἔχει διαλυθεῖ, παρόλο ποὺ δὲν ἔχουν ἔξισθει τὰ μέσα κι οἱ συνθήκες

τοῦ ἐργάτη καὶ τοῦ ἀφεντικοῦ. Δέγ γε οὐκ είποτα. Δέγ ἐκπονήθηκε κανένα πρόγραμμα γιὰ τὴν διανομὴ τοῦ κεφαλαίου, γιὰ τὴν δργάνωση τῆς βιομηχανίας ἢ γιὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἐργατῶν. Σὰν ἀποτέλεσμα, διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὴν τάξη τῶν ἐργοδοτῶν, τῶν λιδιοκτητῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, τῶν καπιταλιστῶν καὶ μεγαλοϊδιοκτητῶν καὶ στὴν ἀντίστοιχη τῶν ἀπλῶν μισθωτῶν, ἔχει γενηθεῖ ἀπὸ μόνος του...

Ολόκληρο τὸ πολιτικό μας σύστημα, ἡ δημόσια οἰκονομία μας, ἡ βιομηχανική μας δργάνωση, ἡ σύγχρονη ιστορία κι ἰδιαίτερα ἡ λογοτεχνία μας, εἶναι όλα θεμελιωμένα πάνω σ' αὐτὸ τὸν ἀναπόφευκτο διαχωρισμὸν καὶ τὸ νὰ τὸν ἀρνηθοῦμε, θάταν μιὰ ἔνδειξη κακοποιητικὰς κι ἡλιθιας ὑποχρισίας.

(1865)

«Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἴκανότητα τῶν ἐργαζόμενων Τάξεων»,
σελ. 94-96.

Εἴτε τὸ ξέρει ἡ ἀστικὴ τάξη εἴτε δχι, δ ρόλος της τελειώνει. Δέγ μπορεῖ νὰ ξεφύγει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ξαναγεννηθεῖ. Ἀλλὰ ἀστε τη νὰ πεθάνει εἰρηνικά. Ἡ ἀνοδος τῶν κοινῶν ἀνθρώπων στὴν ἔξουσία δὲ σημαίνει πώς θὰ τὴν ἐξαλείψουν, μὲ τὴν ἔννοια δτι δ λαδὸς θ' ἀποκτήσει τὴν πολιτικὴ κυριαρχία πάνω στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ μετὰ θὰ τῆς ἀποσπάσει τὰ προνόμια, τὴν ἰδιοκτησία καὶ τὰ δικαιώματα, ἐνώ οἱ ἀστοὶ θὰ πάρουν τὴ θέση τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ σὰ μισθωτοί. Ο σημερινός, σταθερὰ παγιωμένος διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὶς δυὰς τάξεις, τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀστῶν, ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἔνα ἀπὸ τὰ ἀπρόσπτα τῆς ἐπανάστασης. Ἡ κάθε μιὰ πρέπει ν' ἀπορροφήσει τὴν ἀλλη σ' ἔνα ἀνώτερο ἐπίπεδο συνείδησης. Ἡ μέρα ποὺ οἱ ἀπλοὶ ἀνθρώποι θ' ἀποτελοῦν τὴν πλειονότητα, ποὺ θάχουν καταλάβει τὴν ἔξουσία καὶ θάχουν εἰσαγάγει τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμιση σύμφωνα μὲ τὶς φιλοδοξίες τοῦ νέου γέμου καὶ τῆς νέας ἐπιστήμης, θάναι ἡ μέρα ποὺ θὰ συγχωνευτοῦν κι οἱ δυὰς γιὰ πάντα. Στὸ φῶς αὐτῶν τῶν γέων συγθηκῶν είγατο ποὺ οἱ ἀνθρώποι, οἱ δποῖοι τόσο καὶρὸς ἔχουν ζήσει μόνο μέσα στὴν ἐχθρότητα, πρέπει μελλοντικὰ νὰ καθορίσουν τὸν έκαυτό τους, νὰ ἐκδη-

λώσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ νὰ παγιώσουν τὴν πολιτικὴ τους ὑπαρξή.

(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ ἴκανότητα τῶν ἐργαζόμενων Τάξεων», σελ. 101.

Ο Σύγχρονος Σοσιαλισμὸς δὲν ἔχει ίδρυθεῖ σὰ μιὰ αἰρεσίη ἡ ἐκκλησία, ἔχει παρουσιάσει μιὰ σειρὰ ἀπὸ διαφορετικὲς σχολές. Οἱ ἐργαζόμενες τάξεις δὲν εἶναι προσκολλημένες σὲ κανένα ἀφεντικό. Ὁ Καμπέ, δικτάτορας τῆς Ἰκαρίας, τὸ ἔμαθε μὲ σκληρὸ τρόπο στὸ Νοσού. (2) Ἐχουν ἀχολουθήσει τὴ δική τους ἔμπνευση κι εἶναι ἀπίθινο γὰ παραπτηθοῦν κάποτε ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησία δράσης τους. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐγγύηση τῆς ἐπιτυχίας τους.

Μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, δπως ἔκεινη τοῦ '89, τῆς δποιας τὸ προϊόν, ἡ ἐργατικὴ δημοκρατία, συνεχίζει νὰ λειτουργεῖ μπροστὰ στὰ μάτια μας, ἀποτελεῖ μιὰ αὐθόρμητη μεταμόρφωση ποὺ διαδραμιστίζεται σ' δλόκην τὸ πολιτικὸ σῶμα. Εἶναι ἡ ὑποκατάσταση ἐγδὸς συστήματος σ' ἔνα ἄλλο, ἔνας νέος δργανισμὸς ποὺ ἀντικαθιστᾶ ἔναν πολιό. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ δὲν πραγματοποιεῖται μέτα σὲ λίγα λεπτά, δυο χρειάζεται ἔνας ἀνθρωπος γιὰ ν' ἀλλάξει τὰ ροῦχα ἡ τὴν κονκάρδα του. Δὲν συμβαίνει κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση ἐνδὸς ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει τὴ δική του προκατασκευασμένη θεωρία, ἡ καθ' ὑπαγόρευση κάποιου προφήτη. Μιὰ πραγματικὴ δργανικὴ ἐπανάσταση εἶναι ἔνα προϊόν τῆς συλλογικῆς ζωῆς καὶ παρόλο ποὺ μπορεῖ νάχει τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τὰ δργανά της, δὲν ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα τὸ ἔργο κανενὸς ξεχωριστοῦ ἀτόμου. Ἀποτελεῖ μιὰ ίδεα, ποὺ ἀρχικὰ εἶναι πολὺ ὑποτυπώδης καὶ φυτρώνει σὲ σπόρους. Μιὰ ίδεα, ποὺ ἀρχικὰ δὲν είγαι σὲ καμιὰ περίπτωση σημαντική, ἀφοῦ θασίζεται στὴ λαϊκὴ σοφία, ἀλλὰ κάποια ἡ δποία, θαιμένη δπως δ σπόρος μέσα στὴ γῆ ἡ τὸ έμβρυο μέσα στὸ αὐγό, ἀγαπτύσσεται ξαφνικὰ μ' ἔναν ἀπρόβλεπτο τρόπο καὶ καλύπτει τὸν κόσιο μὲ τοὺς θεσμούς της.. Τὸ ίδιο συγένησε μὲ τὴν ίδεα τῆς ἐργατικῆς τάξης στὸ 19ο αιώνα.. .

Οἱ ἀνθρώποι είχαν ἀποκτήσει συγείδηση τοῦ έκαυτοῦ τους κι ήταν βέβαιοι γι' αὐτὸν. Ἡ ἀναταραχὴ (τῆς ἐπανάστασης τοῦ

1789) ποὺ ξέσπασε γύρω τους κι ἔξαιτίας αὐτῶν, εἶχε ἀφυπνίσει τὴν εὐφυΐα τους. Μιὰ ἀστικὴ ἐπαγόσταση τοὺς εἶχε μόλις παραχωρήσει πολιτικὰ δικαιώματα. Ἀποφασισμένοι, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, νὰ ξεκαθαρίσουν τὶς σκέψεις τους δίχως τὴν βοήθεια διερμηνέων, ἀκολούθησαν τὴ λογικὴ τῆς κατάστασής τους. Ἀρχικά, διαχωρίζοντας δοσο τὸ δυνατὸ τὴ θέση τους ἀπ' τὴν ἀστικὴ τάξη, οἱ ἐνθρωποὶ προσπάθησαν νὰ στρέψουν τὰ ἀστικὰ πολυβόλα ἐνάντια στοὺς ἀστούς. Τοὺς μιμήθηκαν. Ἐπειτα, μαθαίνοντας ἀπ' τὴν ἀποτυχία τους κι ἐγκαταλείποντας τὴν πρώτη τους ὑπόθεση, ἀναζήτησαν τὴ σωτηρία σὲ μίδι αὐθεντικὴ ἰδέα.

(1865).

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζομένων Τάξεων», σελ. 110-12.

Πρὸς τὸ παρὸν οἱ ἐργαζόμενοι τάξεις, ἀπορρίπτοντας τὶς ἀστικὲς πρακτικὲς καὶ στρεφόμενοι μὲ προθυμίᾳ πρὸς τὴν κατεύθυνση ἐνδιάμεσον ἰδανικοῦ, ἔχουν συλλάβει τὴν ἔννοια μᾶς ἐγγύησης ποὺ θὰ τὶς ἀπελευθέρωντες τόσο ἀπ' τὸν κίνδυνο τοῦ πληθωρισμοῦ, δοσο κι ἀπ' τὴ θανατηφόρα γιατρεὶς τῶν ἐργατικῶν ἐνώσεων. Αὕτη ἡ ἐγγύηση ἀποτελεῖται, κατὰ ἔνα μέρος, ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς συγένωσης, διαιμέσου τῆς δποὶας σ' δλοχληρη τὴν Εὐρώπη, ἐτοιμάζονται νὰ δραγμώσουν νόμιμες ἐργατικὲς ἑταῖρεις γιὰ ν' ἀνταγωνιστοῦν τὰ ἀστικὰ κονσέρν καὶ, κατὰ ἔνα μέρος, ἀπ' τὴ γενικότερη καὶ πιὸ πλατιὰ διαδομένη ἀρχὴ τοῦ ΜΟΥΤΟΥΕΛΛΙΣΜΟῦ, μέσω τοῦ δποὶου ἡ ἐργατικὴ Δημοκρατία, δίνοντας προτεραιότητα στὴν ἀλληλεγγύη καὶ τὶς διὰδεξ, προετοιμάζει τὸ δρόμο γιὰ τὴν πολιτικὴ κι οἰκονομικὴ ἀνοικοδομηση τῆς κοινωνίας. Η συνδυασμένη δύναμη τῶν δυὸς ἀρχῶν, τῆς συνένωσης καὶ τοῦ μουτουελλισμοῦ — τὶς δποὶες δὲ χρειάζεται νὰ τογίσουμε περισσότερο — εἶναι ἔκεινη ποὺ ἐμπεριέχει τὸ σύστημα τῶν ἥθικῶν κι δλικῶν ἐγγυήσεων ποὺ ἀποζητᾷ ἡ ἐνθρωπότητα. . .

(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζομένων Τάξεων», σελ. 395.

Ἡ ἴδιοκτησία καὶ τὸ κράτος

· Ἰδιοκτησία καὶ νομὴ

Ἄν ἔπειπε γ' ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι δουλεία;» κι ἀν ἔπρόκειτο γ' ἀπαντήσω μὲ μιὰ λέξη «ἔγχλημα», θὰ μὲ καταλάβωνταν ἀμιέσως δλοι. Δὲ θὰ χρειαζόταν γὰρ χρησιμοποιήσω μιὰ μακροσκελὴ ἐπιχειρηματολογία γιὰ νὰ δείξω πώς ἡ ἔξουσία γ' ἀποστερεῖς ἔναν ἐνθρωπό ἀπ' τὶς σκέψεις του, τὴν βούλησή του καὶ τὴν προσωπικότητά του, εἶναι μιὰ δύναμη ζωῆς καὶ θανάτου κι διὰ τὸ νὰ ὑποδουλώνεις ἔναν ἐνθρωπό εἶναι. οὰ γὰρ τὸν δολοφονεῖς. Γιατὶ τότε, στὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι ἴδιοκτησία;» γὰρ μὴν μπορῶ γ' ἀπαντήσω παρόμοια «κλοπή», δίχως γὰρ ἔρωπ πώς θὰ μὲ παρεξηγήσουν σιγουρα, παρόλο ποὺ ἡ δεύτερη πρόταση ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ παραλλαγὴ τῆς πρώτης;

(1840)

«Τί εἶναι ἡ ἴδιοκτησία», σελ. 13.

Στὶς δυὸς πρώτες πραγματεῖες μου, σὲ μιὰ κατὰ μέτωπο ἐπίθεση ἐνάντια στὴν κατεστημένη τάξη, εἶπα, ἀνάγεσα σὲ ἄλλα πράγματα: «Ἡ ἴδιοκτησία εἶναι κλοπή». Σκοπός μου ήταν γὰρ κάνω μιὰ διαμαρτυρία καὶ γὰρ φωτίσω, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, τὴν ἀπόλυτη σαθρότητα τῶν θεσμῶν μας.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς ἴδιοκτησίας», σελ. 37

Ποιός ήταν δε εἰδικός στόχος της ἐπίθεσής μου στά 1840; "Η-
ταν τὸ δικαίωμα τῆς νομῆς, ποὺ ἀποτελεῖ ἔνα τόσο ἀναπόσταστο
μέρος τῆς Ἰδιοκτησίας, ώστε δπου δὲν ὑπάρχει αὐτὸ δὲν ὑπάρχει
οὔτε Ἰδιοκτησία.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 20.

"Η Ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ ἔνα τεράστιο θέμα γιατὶ συνεπάγεται
τὴν ἀγάμειξη τόσο πολλῶν συμφερόντων, διαγείρει τόσο μεγάλο
φύσιο καὶ ξυπνάει τόσους πολλοὺς φύσους. Η λέξη Ἰδιοκτησία εἶναι:
μιὰ πολὺ δύσκολη λέξη, ἔξαιτίας τῶν πολλῶν ἐννοιῶν τῆς στὴ
γλώσσα μας, τῶν ἀσφειῶν τῆς καὶ τοῦ δίχως νόημα περιεχομένου
ποὺ μερικὲς φορές τῆς προσδίδεται. Εἴτε λόγω ἄγνοιας, εἴτε λόγω
κακοπιστίας, κανένας δὲν ἔχει ἀκολουθήσει ποτέ τὴν καθοδήγησή
μου πάγω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἀλήθεια, τι μπορεῖ κανεὶς γὰ περιμέ-
νει δταν ἀκόρια κι οἱ νοιοθέτες, νομοδιδάσκαλοι καὶ κάτοχοι τοῦ
θραβείου τῆς Ἀκαδημίας συγχέουν τὴν ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ μὲ τὴ ν ο-
μή, στὶς διάφορες μορφές της, μίσθιση, κολιγία, μακροπρόθε-
ση μίσθιση καὶ ἀπόλαυση πραγμάτων ποὺ ὑπόκεινται στὴ φθορά.
«Τί!» λέει κάποιος, «δὲν είμαι Ἰδιοκτήτης τῶν ἐπίπλων μου, τοῦ
ρολογιοῦ μου καὶ τοῦ καπέλλου μου, τὰ δποὶα πλήρωσα καγονικά;»
«Τί», λέει ξνας ἄλλος, «δὲν ἀποτελοῦν λαπόν Ἰδιοκτησία μου τὰ
ἡμερομίσθια ποὺ κέρδισα μὲ τὸν ἴδρωτα τοῦ προσώπου μου;» «Ἐχω
ἔφεύρει ἔνα μηχάνημα», φωνάζει κάποιος ἄλλος, «ἔχω σπαταλήσει
είκοσι χρόνια ἀπ' τῇ ζωῇ μου πάνω σ' αὐτό, σὲ μελέτη, δοκιμές,
ἔρευνα καὶ τώρα πρόκειται νὰ μοῦ πάρουν τὴν ἀνακάλυψή μου, κυ-
ριολεκτικὰ νὰ μοῦ τὴν αλέψουν!» «Κι ἐγὼ ἔχω γράψει ἔνα βιβλίο»,
λέει ἀκόμα κάποιος ἄλλος, «ποδύναι τὸ ἀποτέλεσμα ἐνδὸς μακροχρό-
νου κι ὑπομονετικοῦ διαλογισμοῦ. Μέσα σ' αὐτὸ δρίσκεται τὸ ὑφος
μου, οἱ ἰδέες μου, αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἴδια ἡ ψυχή μου — δλα δσα ξε-
χωρίζουν ἔναν ἀνθρωπὸ ἀπὸ ἔναν ἄλλο — καὶ τώρα μοῦ λένε πώς
δὲν ἔχω κανένα δικαίωμα γὰ πληρωθῷ γι' αὐτό!»

Σ' αὐτὸ τὸ είδος τῆς λογικῆς ήταν ποὺ ἀπάντησα, δείχνοντας
τὰ παράλογα δρια στὰ δποὶα μπορεῖ νὰ φάσσει ἡ σύγχυση τῶν
διαφόρων ἐννοιῶν τῆς λέξης *ἰ διοκτησία*, τὸ 1863 στὰ
ΜΑJORATS LITTERAIRES μου: «Αὐτὴ ἡ λέ-

ξη ἔχει πολλὰ ἐντελῶς διαφορετικὰ νοήματα καὶ θάταν γελοῖο νὰ
περνᾶμε, δίχως σχόδιο, ὅπ' τὸ ἔνα στὸ ἄλλο κι διμῶς νὰ φαινόμαστε
πώς συζητᾶμε τὸ Ἰδιοκτησία.

Τὴν ἀγοιξη, οἱ φτωχές ἀγρότισσες μαζεύουν φράουλες στὰ
δάση καὶ τὶς φέρνουν στὶς πόλεις γὰ τὶς πουλήσουν. Αύτὲς οἱ φράου-
λες ἀποτελοῦν τὴ σοδιά τους κι ἐποιένως, δπως θὰ ἔλεγε δ Ἀβ-
δᾶς Πλακέ, (3) τὴν *ἰ διοκτησία* της αὐτὸς ια τους. Ἀλλὰ εἶναι
πραγματικὰ ἔται; "Αν ήταν, αὐτὸ θὰ Ισδυγαμοῦσε μὲ τὸ νὰ λέγαμε
πώς ἀποτελοῦν τοὺς Ἰδιοκτῆτες τῶν δασῶν ἀπ' δπου πρόερχονται οἱ
φράουλες. Μὰ ἀλλοίμονο, τὸ ἀντίθετο συμβαίνει. "Αν αὐτὲς οἱ πω-
λήτριες φραουλῶν ήταν πραγματικὰ Ἰδιοκτῆτες τῶν φραουλῶν,
δὲ θὰ πήγαιναν στὰ δάση νὰ μαζέψουν φροῦτα γιὰ τοὺς γαιοκτήμο-
νες. Θὰ τὰ ἔτρωγαν οἱ Ἰδιες. . .

Μήπως δ ἀγαγνώστης ἔχει ἡδη ἀντιληφθεῖ πώς τὰ καπέλλα
καὶ τὰ παλτά, τὰ κτήματα καὶ τὰ σπίτια, κατέχονται μὲ πολὺ δια-
φορετικοὺς τρόπους κι δτι παρόλο ποὺ πιθανὸν ἡ γλώσσα γὰ ἐπι-
τρέπει σὲ κάποιον νὰ μιλάει γιὰ ἔνα τραπέζι σὰν «Ἰδιοκτησία» μὲ
κάποια μορφὴ ἀναλογίας, δπως ἀκριβῶς μιλάει κάποιος γιὰ ἔνα
χωράφι σὰν «Ἰδιοκτησία», ἡ νοιολογία δὲν ἐπιτρέπει αὐτὴ τὴ σύγ-
χυση. . .

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πώς δ ἀγαγνώστης καταλαβαίνει τώρα
τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ *ἰ διοκτησία* καὶ τὴν ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ. Τὴν
τελευταία μόνο ήταν ποὺ ἀποκάλεσα κλωπή. Η Ἰδιοκτησία ἀπο-
τελεῖ σήμερα τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα τῆς κοινωνίας. Αὐτὴ εἶναι
δλόχληρο τὸ πρόβλημα.

(1863-64) «Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 2-3, 6-7, 15.

Περίληψη τῶν προηγουμένων κειμένων μου πάνω στὴν ἰδιοκτησία

“Οταν στὰ 1840 ἔξεδωσα τὴν πρώτη μου Πρᾶγμα-
τεῖα γιὰ τὴν Ἰδιοκτησία (Τἱ εἶναι ἡ ἰδιοκτη-
σία;) στάθηκα προσεκτικὸς ὥστε νὰ κάνω μιὰ διάκριση ἀνάμεσα
στὴν ἰδιοκτησία καὶ τὴν νομή, ποὺ ἡ τελευταῖα δὲν εἶναι τίποτα πε-
ρισσότερο ἀπ’ τὸ δικαίωμα χρήσης ἐνδὸς ἀντικειμένου. Σὲ μιὰ κοι-
νωνία δπου κανένας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κάγει κατάχρηση
τῶν πραγμάτων, δὲν ὑπάρχει κανένα δικαίωμα ἰδιοκτησίας, μόνο ἔ-
να δικαίωμα νομῆς. Ἐξακολουθῶ σήμερα νὰ ὑποστηρίξω διτι εἴπα
στὴν πρώτη μου Πρᾶγματεῖα: δικάστης ἐνδὸς πράγμα-
τος, ἀνεξάρτητα ἀπ’ τὸ ἄν αὐτὸς εἶναι γῆ, σπίτι, ἔργαλετο, πρώτη
ὑλὴ ἢ ἔτοιμο προϊόν, μπορεῖ γάνω, εἴτε ἐνα πρόσωπο, εἴτε μιὰ διά-
δα, δ ἀρχηγὸς μιᾶς οἰκογένειας ἢ ἐνα διλόκληρο ἔθνος, ἀλλά, σὲ κά-
θε περίπτωση, μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ διτι εἶναι ἰδιοκτήτης μὲ μιὰ μόνο
προϋπόθεση: θὰ πρέπει γάνχει ἀπόλυτη κυριότητα πάνω σ’ αὐτό,
θὰ πρέπει γάνχει δ ἀποκλειστικός του κύριος θὰ πρέπει ν’ ἀποτελεῖ
κτῆμα του.

Τώρα στὰ 1840, ἀπέρριψα κατηγορηματικὰ τὴν ἔνγοια τοῦ
ἰδιοκτητικοῦ δικαιώματος. Ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν διαβάσει τὴν πρώ-
τη μου Πρᾶγματεῖα, ξέρουν πὼς τὸ ἀπέρριψα τόσο γιὰ
τὴν διάδα, δσο καὶ γιὰ τὸ ἀτομο, τὸ ἔθνος καὶ τὸν πολίτη κι ἔτοι
δὲν ὑποστήριξα οὔτε τὸν κομμουνισμό, οὔτε τὴν Κρατικὴ ἰδιοκτη-
σία. Ἀρνήθηκα πὼς ὑπῆρχε ἔνα δικαίωμα ἰδιοκτησίας, δηλαδή,
τὸ δικαίωμα νὰ κάνεις δποιαδήποτε κατάχρηση, ἀκόμα καὶ τὴν

κατάχρηση ἔκεινων ποὺ δνομάζουμε ίκανότητές μας. 'Ο δυνθρωπος δὲν ἔχει μεγαλύτερο δικαιώμα νὰ κάνει κατάχρηση τῶν δυνάμεων του, ἀπ' δ, τι ἔχει ἡ κοινωνία νὰ κάνει κατάχρηση τῆς δύναμής της.

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 16.

'Εκείνη τὴν ἐποχὴ (στά 1840) εἶπα δτι δ δυνθρωπος, μὲ τὴν ἰδιότητά του σὰν παραγωγός, ἔχει ἀγαμφίδολα ἔνα προσωπικὸ δικαιώμα πάνω στὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του. 'Αλλὰ ποιό είναι αὐτὸ τὸ προϊόν; Είναι ἡ διαιμόρφωση κι ἡ ἐπεξεργασία τῆς πρώτης ὅλης. 'Αλλὰ αὐτή καθαυτή ἡ πρώτη ὅλη, δὲν ἀποτελεῖ ἀπὸ καμιὰ ἀποφῆ δημιούργημά του. "Αν ἐπομένως, εἴχε τὸ δικαιώμα νὰ ίδιοποιηθεῖ τὴν πρώτη ὅλη πρωτοῦ νὰ προσθέσει σ' αὐτή τὴν προσωπική του ἐργασία, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὸ κάνει μὲ τὴν ἰδιότητά του σὰν παραγωγός. Θὰ πρέπει ἐπομένως νὰ τὸ ἔκανε μὲ κάποια ἄλλη ἰδιότητα.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 17.

'Αντιλαμβάνομαι δπωσδήποτε δτι, δπως στὸ ἐπιχείρημα τοῦ Βίκτωρα Κάλενς, τὸ προσωπικὸ δικαιώμα κατοχῆς τῆς ἐργασίας, ποὺ προστίθεται στὴν πρώτη ὅλη συγεπάγεται ἐπίσης ἔνα προσωπικὸ δικαιώμα κατοχῆς πάνω στὴν ὅλη ποὺ ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἐφαρμογῆς τῆς ἐργασίας. 'Αλλὰ ἀνταποκρίνεται αὐτὸ στὰ γεγονότα;

'Οπουδήποτε δὲν ὑπάρχει στενότητα ἔδαφων, δπουδήποτε αὐτὰ είναι προσιτά σ' δποιοδήποτε δυνθρωπο, δπως κι δταν θέλει, ἀγαγνωρίζω τὸν κανόνα τοῦ ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος ἔκεινου ποὺ ἔγκαταστάθκει σ' αὐτὰ πρωτος. 'Αλλὰ τὸ δέχομαι μόνο προσωρινά. "Οπου οι συνθῆκες είναι διαφορετικές, δέχομαι μόνο τὴν ἴση διανομή. 'Ο, τιδήποτε ἄλλο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀποτελεῖ κατάχρηση. Συμφωνῶ ἀπόλυτα πὼς δ δυνθρωπος ποὺ δργωσε γιὰ πρώτη φορὰ τὴ γῆ, θὰ πρέπει νὰ πάρει ἀποζημείωση γιὰ τὴν ἐργασία του. 'Έκείνο ποὺ δὲν λιπορῶ νὰ δεχθῶ, ἀναφορικά μὲ τὴ γῆ, είναι ἔτι ἡ ἐργασία ποὺ προστίθεται σ' αὐτὴ δίγει ἔνα δικαιώμα ἰδιοκτη-

σίας σ' ἔκεινο ποὺ ἀποτέλεσε ἀγτικείμενο ἐφαρμογῆς τῆς ἐργασίας. . .

'Η στοιχειώδης δικαιοσύνη, εἶπα στὴν πρώτη μου Πραγματική, ἀπαιτεῖ νὰ μὴ λειτουργήσει μόνο στὴν ἀρχὴ τῆς διανομῆς γῆς. "Αν θέλουμε νὰ μήν γύρει καμιὰ κατάχρηση, θὰ πρέπει νὰ ἀποτηργθεῖ ἀπὸ γενιά σὲ γενιά. Αὐτὸ ισχύει γιὰ κάθε γεωργική διοικησία." Όσο γιὰ τοὺς ἐργάτες ποὺ ἀπασχολοῦνται σὲ ἄλλες διοικησίες, θὰ πρέπει νὰ διμοιβούνται δλοι τὸ ἰδιο γιὰ τὴν παροχὴ τῆς ἐργασίας. Δίχως νὰ κατέχουν πραγματικὰ τὴ γῆ, θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν ἐλεύθερα τὶς πρώτες ὅλες ποὺ χρειάζονται γιὰ τὴν ἐργασία τους. Πληρώνονται μὲ τὴν ἴδια τους τὴ δουλειά, ἥ, γιὰ νὰ τὸ διατυπώσουμε διαφορετικά, μὲ τὰ προϊόντα τους, διτι προσφέρουν οι γαιοκτήμονες, πρέπει νὰ πληρώσουν μόνο γιὰ δποιαδήποτε ἐργασία πιθανὸν γιὰ ἔχουν προσθέσει οἱ τελευταῖοι στὴν πρώτη ὅλη. 'Η ἐργασία πρέπει νὰ πληρώνεται μόνο μὲ ἐργασία κι ἡ πρώτη ὅλη πρέπει νὰ προσφέρεται ἐλεύθερα. "Αν οι γαιοκτήμονες ἀποκομίζουν ἔνα εἰσόδημιο γιὰ τοὺς ἴδιους, αὐτὸ ἀποτελεῖ κατάχρηση.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 18-19.

"Αγ ἀγνοήσουμε τὴν ἐλεύθερία τοῦ καλλιεργητῆ, ποὺ δπωσδήποτε περιορίζεται μόνο δταν αὐτὸς δὲν είναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἔναν ἔκμισθωτή ἀγρότη, τὸ γεγονός δτι δ ἀργόσχολος γαιοκτήμονας γίνεται μιολοντοῦτο ἔνα δργανο τῆς φυσικῆς δικαιοσύνης, στὴ σχέση του μὲ τὸν ἀγρότη, ἀποτελεῖ μιὰν ἀπ' τὶς ἀντιγομίες τῆς ἔγγειας ἰδιοκτησίας. Πώς συμβαίνει αὐτό; 'Αρχικά, μὲ τὸν ἀπαιτεῖ ἐπ' τὸν ἀγρότη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἔκμισθωσῆς, τὸ νοίκι, γιὰ τὴν ἰδιοποίηση τοῦ δποίου στὴν πραγματικότητα δὲν ἔχει περισσότερα δικαιώματα ἀπὸ δποιοδήποτε ἄλλο πολίτη. Δεύτερον, μὲ τὸ νὰ ἀρνεῖται στὸν ἀγρότη ὁ ποιαδήποτε ὑπεραξία, ποὺ πιθανὸν νὰ ἔχει προσθέσει ἡ ἐργασία του στὴν ἰδιοκτησία καὶ ποὺ αὐτὸς — δ ἀγρότης — θὰ παρακινούνται γιὰ τὸν ἔκατό του.

Μήπως δ ἔκμισθωτής ἀγρότης, ποὺ συμφωνεῖ νὰ πληρώσει ἔνα δρισμένο ἑτήσιο μισθωμα στὸ γαιοκτήμονα, δὲν ἔχει ὑπολογίσει

Έκ τῶν προτέρων τὰ διάφορα ἔξοδα ποὺ συνεπάγεται ή ἐργασία του κατά τὴ διάρκεια τῆς ἔκμισθωσης;

Δὲν ἔχει ὑπολογίσει δτὶς ή τιμὴ πώλησης τῆς σοδιᾶς του, θ' ἀποδέσει τὰ ἔξοδά του καθὼς ἐπίσης καὶ θὰ τοῦ προσφέρει μιὰ ἴκανοποιητικὴ ἀπόζημιωση γιὰ τὴν ἐργασία του; Παραδέχομαι πώς διατοκούμονας, δ' ὅποιος δὲν ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει τέτοια ἔξοδα ἀλλὰ βρίσκεται μετά τὴ λήξη τῆς ἔκμισθωσης μὲν δελτιωμένη γῆ, ποὺ τοῦ ἀποφέρει ἔνα ύψηλότερο εἰσόδημα δίχως νάχει ἐργαστεῖ δίδιος, δὲν ἔχει μεγαλύτερο δικαίωμα γὰρ ἐπωφεληθεῖ ἀπ' τὴν ὑπεραξία ἀπ' δι. δὲν ἔχει μεγαλύτερο δικαίωμα γὰρ ἐπωφεληθεῖ ἀπ' τὴν ὑπεραξία ἀπ' δι. δὲν ἔχει μεγαλύτερο δικαίωμα γὰρ ἐπωφεληθεῖ ἀπ' τὴν ὑπεραξία ἀπ' δι.

Ἐτοι, ἀνέφερα στὰ 1846 στὸ Σύστημα Οἰκονομικῶν Ἀντιφάσεων μου «δτὶς ή ἰδιοκτησία ἀκολουθεῖ τὴν ἀφύπνιση τῆς ἐργασίας γὰρ παρασύρει τὰ πάντα πάνω καὶ πέρα ἀπ' τὴν ἀξία τῆς ἐργασίας ποὺ καταναλώθηκε πραγματικὰ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ προϊόντος...»

Ἐπομένως τὸ νοίκι εἶναι, ἀπ' τὴ φύση καὶ τὴν οὐσία του, ἔνα δργανο τῆς δίκαιης κατανομῆς, μιὰ ἀπ' τὶς ἀμέτρητες μεθόδους μὲ τὶς δποιες ή ἔμφυτη μεγαλοφυτὰ τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ προωθεῖ τὴν ισότητα...»

Γιατὶ δι μηχανισμός, ποὺ εἶναι ἔμφυτος μέσα στὴν κοινωνία, δὲ λειτουργεῖ δπως οἱ θεωρητικοὶ μας, διαμέσου τῆς ἀγονης σκέψης... Οἱ ιδέες του μετατρέπονται σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα. Λειτουργεῖ διαμέσου συγχειριμένων ἔγσαρχώσεων καὶ κινούμενος πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν δργανώσεων τῆς κοινωνίας, στηρίζεται πάντοτε πάνω στὸ ἀτομο. Οἱ ἀνθρωποὶ ήταν ἀναγκασμένοι νὰ

δεθοῦντε μὲ τὴ γῆ, ἔτι τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας δημιούργησε τὴν ἰδιοκτησία. Ἐπειτα στάθηκε ἀπαραίτητο νὰ γνωρίζουν οἱ ἀνθρωποὶ ποὺ διατίχε τί σ' δλόκληρο τὸν κόσμο. Αγτὶ γὰ διακηρύξει μιεγαλόφωνα μιὰ συλλογικὴ ἐπιχείρηση, τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας ἀθησε τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα σὲ διαμάχη κι ἀπ' τὴ σύγχρουση ἀνάμεσα στὸν ἔκμεταλλευτὴ τῆς γῆς καὶ τὸν ἰδιοκτήτη τῆς, ξεπρόβαλε τὴ μορφὴ διακανονισμοῦ ποὺ ὑπῆρξε καλύτερη γιὰ τὴν κοινωνία.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς ἰδιοκτησίας», σελ. 32-35.

Σκοπός μου ἐδῶ εἶναι γὰρ ἔδραιώσω δλόκληρη τὴν προηγούμενη κριτικὴ μου γιὰ τὴν ἰδιοκτησία, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀπόδειξη τῆς θέσης πώς δὲν πρόκειται ν' ἀναγγωριστεῖ ή ἰδιοκτησία, αὐτὸ μπορεῖ γὰρ γίνει μόνο δὲν ἀναγγωρίσουμε ἐπίσης καὶ στὶς χρήσεις Πανταχοῦ Παρούσας Δικαιοσύνης, τῆς Κυριαρχίας τοῦ Ατόμου καὶ τῆς Ομοσπονδίας.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς ἰδιοκτησίας», σελ. 64.

‘Η νέα θεωρία τῆς ιδιοκτησίας

Δὲν είναι στὴν βασική της ἀρχή, αὐτε στὴν καταγωγή της, οὔτε στὸ φυσικό της χαρακτήρα, ποὺ θὰ πρέπει γὰ φάξουμε γιὰ τὴ δικαίωση τῆς ιδιοκτησίας. Ἀπ’ δλες αὐτὲς τὶς ἀπόψεις, ή ιδιοκτησία δὲν ἔχει τίποτα περισσότερο νὰ προσφέρει ἀπ’ τὴ νομή. Η δικαίωσή της δρίσκεται στοὺς ΣΚΟΠΟΥΣ της. . .

Τὸ μόνο πράγμα ποὺ ξέρουμε μὲ κάθε δεδιαίτητα γιὰ τὴν ιδιοκτησία, ποὺ τὴν ξεχωρίζει ἀπ’ τὴ νομή, είναι πώς είναι ἀπόλυτη κι ἀδικη. Καὶ σ’ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ πράγματα, στὴν ἀπόλυτη φύση της καὶ τὶς καταχρήσεις — γιὰ νὰ μὴ χρησιμοποιήσουμε διαρύτερο δρό — ποὺ δδηγεῖ, είναι ποὺ πρέπει νὰ φάξουμε γιὰ ν’ ἀνακαλύψουμε τὴ φύση τῶν σκοπῶν της.

(1853-64) «Θεωρία τῆς Ιδιοκτησίας», σελ. 128,129.

“Οταν λέω πώς οἱ σκοποὶ τῆς ιδιοκτησίας, δ τρόπος ποὺ λειτουργεῖ καὶ κατὰ συγέπεια ή δικαιολόγησή της πρέπει γ’ ἀναζητηθοῦν στὶς καταχρήσεις της, δὲς γίνει ξεκάθαρο πώς λέγοντας ἔτοι, δὲ διλέπω τὸν ἐσωτὸ μου σὰ νὰ ὑμεῖς αὐτὲς τὶς καταχρήσεις, οἱ δποιες είναι κακές καθαυτές καὶ τὶς δποιες δλοι θέλουν νὰ καταργήσουν. Ἐννοῶ δτι ἐπειδὴ ή ιδιοκτησία είναι ἀπόλυτη, δὲν ὑπόκειται σὲ κανένα περιορισμὸ κι είναι ἐπομένως ἀπροσδιόριστος δ σκοπός της, δν ἔχει κάποιο, κι ή λειτουργία της, δν δληθεύει δτι ἀποτελεῖ ἔνα μέρος τοῦ κοινωνικοῦ δργανισμοῦ, μπορεῖ γ’ ἀνακαλυφθεῖ μόνο δν μελετήσουμε τὶς καταχρήσεις της. “Οταν είναι γνωστὴ ή λειτουργία της κι ή δικαίωσή της ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀπ’ τὸ σκοπό

της, τότε μόνο μποροῦμε νὰ προσταθήσουμε ν' ἀνακαλύψουμε τρόπους γιὰ νὰ ἔξαλείψουμε τὶς καταχρήσεις της.

(1863-64) «Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 154-55.

"Ολοι οι πολίτες ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα καὶ τὴν ἴδια ἀξιοπρέπεια μέσα στὸ Κράτος.

"Αν ἡ φύση τοὺς δημιούργησε μὲ ἀνισες δημιουργικὲς ἵκανητητες, ἐναπόχειται στὴ φύση τοῦ πολιτισμοῦ καὶ στοὺς νόμους, νὰ περιορίσουν πρακτικὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἀνισότητας, προσφέροντας σὲ δλους τὶς ἴδιες ἐγγυήσεις καὶ, δοσ τὸ δυνατὸ περισσότερο, τὴν ἴδια μόρφωσην. 'Αλλὰ ἡ Ἰδιοκτησία ἐμποδίζει αὐτὴν τὴν ἐπιθυμητὴ διαδικασία μὲ τὶς συνεχεῖς μεταβολέσεις τῆς καὶ τὴ δημιουργία μονοπωλιακῶν προνομίων. Σὰν ἀποτέλεσμα, ἡ Ἰδιοκτησία θεωρεῖται σὰν ἑνα ἐμπόδιο γιὰ τὴν ισότητα καὶ τοποθετεῖται, ἀπ' αὐτὴν τὴν ἁποδή, χαμηλότερα ἀπ' δ, τι ἡ νομῇ.

(1863-64) «Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 146.

Η Ἰδιοκτησία εἶναι ἀπ' τὴ φύση τῆς ἐντελῶς ἀδιάφορη γιὰ τὴ δομὴ τῆς ἔξουσίας, οὔτε εἶγαι μοναρχική, δημοκρατική, ἀριστοκρατική, συνταγματική ἢ δεσποτική. Ἐκείνο ποὺ θέλει εἶναι νὰ ἔχει κάτω ἀπὸ τὸν ἐλεγχό τῆς τὸ κράτος, τὸ πολιτικὸ σῶμα καὶ τὴν κυβέρνηση νὰ λειτουργεῖ διαιρέσου αὐτῆς καὶ γιὰ χάρη τῆς, στὴ διάθεσή της καὶ γιὰ ὅφελός της. . .

Πάνω ὀπ' ἔλα, ἡ κυβέρνηση πρέπει νὰναι δημιούργημα καὶ δοῦλος τῆς Ἰδιοκτησίας, διαφορετικὰ θὰ καταστραφεῖ. Καμιὰ ἔξουσία δὲν μπορεῖ νὰ τῆς ἀντισταθεῖ, καμιὰ ἱερὴ δυναστεία δὲν ὑπάρχει γι' αὐτή, κανένα ἀπαραβίαστο σύγταγμα. . .

Ξέρουιε τί συνέβηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης: ἀναγκαστικὴ πώληση ἢ κατάσχεση τοῦ ἑνὸς τρίτου τῆς γῆς ἢ μετατροπὴ τῆς σὲ Ἰδιοκτησίες ἐλεύθερες ἀπὸ φεουδαλικούς φόρους — ποὺ πραγματικὰ καταργήθηκαν. 'Ο νόμος τῆς πρωτογέννετος καταργήθηκε. Ἀπούλητα φέουδα μετατράπηκαν σὲ ἐλεύθερες κτηματικές Ἰδιοκτησίες. Νὰ τ! ἔχανε τὴ Γαλλία μιὰ δημοκρατία.

Στὰ 1799, ἡ Ἰδιοκτησία στὴ νέα τῆς μορφὴ ἐπιβιβήθηκε μ' ἔ-

να πραξικόπημα καὶ κατάργησε τὴ δημοκρατία. Δεκατέσσερα χρόνια ἀργότερα, δυσαρεστημένη μὲ τὸν Αὐτοκράτορα ποὺ τὴν κρατοῦσε κάτω ἀπὸ Ἐλεγχο, ἐγκατέλειψε τὸ Ναπολέοντα καὶ ἔβαλε τέλος στὴν αὐτοκρατορικὴ ἔξουσία. Η Ἰδιοκτησία ἤταν ἐκείνη ποὺ στὸ 1836 προκάλεσε τὴν πτώση τοῦ Κάρολου τοῦ 10ου καὶ τοῦ Λουσαν διχασμένοι, ἐνώ ἡ μεσαία τάξη ἡ μικροῖδιοκτήτες, ἤταν ἐτοιδούχου Φίλιππου στὸ 1848. Οἱ μεγαλοστοι ἡ μεγαλοδιοκτήτες ἥμη νὰ ἔξεγερθεῖ. Μιὰ χούφτα Δημοκρατικοί, ἀκολουθούμενοι ἀπὸ μιὰ μερίδα τοῦ κοινοῦ λαοῦ, ἤταν ἐκείνοι ποὺ τακτοποίησαν τὴν ὑπόθεση. 'Απ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἐφυγε ὀπ' τὴ μέση δ Λουδούχος Φίλιππος, ἡ ἔξουσία θὰ ἐπρεπε λογικὰ νάναι στὰ χέρια τῶν Δημοκρατικῶν. Η λογικὴ δμως δὲν ἐπικρατεῖ πάντοτε... Η Ἰδιοκτησία, ἡ δποία γιὰ μιὰ στιγμὴ εἶχε αιφνιδιαστεῖ, ἔχανε πάλι σύντομα τὴν ἐιφάνισή της κι ἀνέτρεψε τὴ Δημοκρατία γιὰ δεύτερη φορά. Ἀφοῦ δ ἀπλὸς λαὸς δὲν διέθετε τίποτα, ἡ δημοκρατία στηρίζεται στὸ κενό. Τὸ πραξικόπημα τῆς 2ας τοῦ Δεκέμβρη, δπως κι ἐκεῖνο τῆς 18ης Μρυμαὶρ (4) εἶχε ἐπιτυχία γιατὶ ὑποστηρίζεται ἀπ' τὴν Ἰδιοκτησία. Ο Λουδούχος Ναπολέων ἀπλῶς προβλεψε τὶς ἐπιθυμίες τῆς ἀστικῆς τάξης κι ἤταν διπλὰ σίγουρος γιὰ τὴν ἐπιτυχία, ἀφοῦ δ κοινὸς λαὸς ἔθλεπε σ' αὐτὸν τὸν προστάτη του ἀπ' τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἀστῶν.

'Επομένως εἶναι φανερὸ δτι ἡ Ἰδιοκτησία καθαυτὴ δὲν δφελεῖ ὑποταγὴ σὲ καὶ μά συγκεκριμένη μορφὴ κυβέρνησης καὶ δὲν δεσμεύεται ἀπὸ κανένα δυναστικὸ ἢ νομικὸ δεσμοῦ. Η πολιτικὴ τῆς μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ σὲ μιὰ μόνο λέξη: ἐκμετάλλευση ἢ ἀκόμα κι ἀναρχία. Ἀποτελεῖ τὸν φοβερώτερο ἔχθρο καὶ πιὸ ὑπουργὸ σύμμαχο κάθε μορφῆς ἔξουσίας. Κοντολογῆς, στὴ σχέση τῆς μὲ τὸ Κράτος, κατευθύνεται ἀπὸ μιὰ μόνο ἀρχή, ἐνα συγάσθημα, μιὰ ἔγνοια: τὴν Ἰδιοτέλεια ἢ ἔγωισιδ..

Νὰ γιατὶ δλες οι κυβερνήσεις, δλες οι αὐτοπλες κι δλες οι Ἐκκλησίες δὲν ἐμπιστεύονται τὴν Ἰδιοκτησία, γιὰ νὰ τὴν ἀναφέρουμε τὸ Λυκοῦργο καὶ τὸν Πλάτωνα, οι δποίοι ἀπαγόρευσαν τὴν Ἰδιοκτησία — δπως καὶ τὴν ποίηση — στὶς δημοκρατίες τους ἢ τους Καλσαρες, δημοφιλεῖς ἡγέτες ποὺ καταπατοῦσαν μόνο γιὰ ν' ἀποκτήσουν Ἰδιοκτησία καὶ παραβίλαν τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν μόλις γίνονταν δικτάτορες. . .

Στὸ φῶς ὅλων αὐτῶν τῶν γεγονότων, μποροῦμε νὰ δηλαύουμε τὸ συμπέρασμα πώς ή Ἰδιοκτησία εἶναι ή μεγαλύτερη ἐπαναστατική δύναμη ποὺ ὑπάρχει, μὲν μιὰ ἀπαράμιλλῃ ἴκανότητα νὰ ἀντιτίθεται στὴν ἔξουσία...

Ἄκομα κι ἀν ἔχει τὸ πιὸ δρθολογικὸ Σύνταγμα κι ἀν εἶναι ἔξαιρετικὰ φιλελεύθερο καὶ καλοπροαίρετο, τὸ Κράτος εἶναι ἀκαταμάχητα ἴσχυρὸ κι ἴκανὸ νὰ καταστρέψει διδήποτε γύρω του, ἀν δὲν ἔξισσρροπεῖται ἀπὸ κάποια ἀλλὴ δύναμη. Ποιὰ ἀλλὴ δύναμη εἶναι διαθέσιμη; Ὁλόκληρη ή δύναμη τοῦ Κράτους ἔγκειται στὴν ὑποστήριξη ποὺ δέχεται ἀπ' τοὺς πολίτες του. Τὸ Κράτος εἶναι ή συνισταὶ ἕνηγ ὅλων τῶν γενικῶν συμφερότων. Ὑποστηρίζεται ἀπ' τὴ γενικὴ θέληση κι ὑποδοθεῖται ἀπ' τὴ συγισταμένη τῆς δύναμης ὅλων τῶν μελῶν του. Ποιὰ δύναμη θὰ μποροῦσε νὰ ἔξισσρροπεῖται ἴκανοποιητικὰ τὴν τεράστια δύναμη τοῦ Κράτους; Μόνο μιὰ ὑπάρχει: ή Ἰδιοκτησία. Οἱ ἑνωμένες δυνάμεις τῆς Ἰδιοκτησίας θ' ἀποτελοῦσαν πραγματικὰ μιὰ δύναμιν ποὺ θάταν ἴση μὲ τὴ δύναμη τοῦ Κράτους. Θὰ μποροῦσαν νὰ μᾶς ρωτήσουν γιατὶ ή νοιμή ή η φεούδαλικὴ Ἰδιοκτησία δὲν μποροῦσαν νὰ γρηγορεύσουν σὰν ἀντίδραρο. Ο λόγος εἶναι: πώς ή νοιμή καὶ τὸ φέουδο εἶναι Κρατικοὶ θεσμοὶ κι ἐπομένως ἀφοῦ κάθε μιὰ ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ Κράτους, δὲν μποροῦν ν' ἀντιταχθοῦν στὸ κράτος ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ὑποστηρίζουν. Τὸ δάρος τους πέφτει ἀπὸ τὴν ἴδια μεριὰ τῆς ζυγαριᾶς κι ἔτσι δὲν μποροῦν νὰ δημιουργήσουν ἴσσρροπία, ἀλλὰ νὰ προσθίσουν γιόγο περισσότερη διαρύτητα στὴν κυβερνητικὴ ἔξουσία...

Γιὰ νὰ μπορεῖ μιὰ δύναμιν νὰ ὑποχρεώσει κάποια ἀλλὴ νὰ τὴ σέβεται, ή κάθε μιὰ θὰ πρέπει νᾶναι ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴν ἀλλη. Θὰ πρέπει νᾶναι δυὸ ἔχωριστὲς δυνάμεις, δχι μιὰ. Γιὰ νὰ ὑπολογίζεται λοιπὸ δ πολίτης σ' δ, τιδήποτε συμβαίνει μέσα στὸ Κράτος, ή προσωπικὴ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀρκετή. Η ἀτομικότητά του, δπως κι ή ἀτομικότητα τοῦ Κράτους, θὰ πρέπει νὰ διασφαλίζεται σὲ κάτι ὄλιχο, τὸ δποῖο πρέπει νὰ κατέχει ἀπόλυτα, δπως ἀκρεβῶς τὸ Κράτος κατέχει ἀπόλυτα τὴν δημόσια περιουσία. Η ἀτομικὴ Ἰδιοκτησία προσφέρει αὐτὴ τὴ δέση.

Ἡ κυριώτερη λειτουργία τῆς ἀτομικῆς Ἰδιοκτησίας μέσα στὰ πλαίσια τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, θᾶναι νὰ ἐνεργεῖ σὰν ἀντίδραρο στὴν Κρατικὴ ἔξουσία καὶ κάνοντας αὐτὸν νὰ διασφαλίζει τὴν ἐλευ-

θερία τοῦ ἀτόμου. Ἀν η λειτουργία αὐτὴ κατασταλεῖ ή, γιὰ νὰ τὸ θέσω μὲ κάποιο ἄλλο τρόπο (ποὺ οὐσιαστικὰ εἶναι τὸ ἰδιο πράγμα), ἀν η Ἰδιοκτησία πάφει πιὰ νᾶναι τόσο ἀπόλυτη, στὸ βαθμὸ ποὺ τὴν ἔχουμε δεῖ νὰ εἶναι, ἀν αὐτὸν πάφει πιὰ νᾶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς γνώρισμα, ἀν τῆς ἐπιβληθοῦ περιορισμὸν κι ἀν κηρυχθεὶ ἀμεταδίβαστη η ἀδιαίρετη, τότε χάνει ἀμεσα τὴ δύναμη τῆς καὶ παύει πιὰ νὰ ἔχει δικαιοδόχητο δικαίωμα τοῦ Ἰδιοκτήτη. Εναγγίνεται ἀπλῶς μιὰ χορηγία ή μιὰ ἀδέβαη κατοχή. Ἀποτελεῖ μιὰ φεούδαρχικὴ ἐδρτηση τῆς κυβέρνησης, ἀγίκανη νὰ δράσει ἐνάντια σ' αὐτῇ.

Ἐπομένως, ὑπάρχει μιὰ σύγχρονη ἀνάμεσα στὰ ἀπόλυτα δικαιώματα τοῦ Κράτους καὶ τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα τοῦ Ἰδιοκτήτη.

(1863 - 64) «Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 131, 134-38.

Αποσπάσματα από τη γενική ίδέα της έπαναστασης από 19ο αιώνα

Οι αἰτίες τῆς Ἐπανάστασης

Τηράχει μιὰ γνώμη που δύο στήριζεται σήμερα, τόσο από ανθρώπους μὲ προχωρημένες άντιλήψεις, όσο κι από συντηρητικούς, πώς μιὰ ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ σταματήσει, νὰ κατασταλεῖ, νὰ προσαγαπολιστεῖ ή νὰ διαστρέβλωθει, ἀν δύοστει μιὰ ἐπίθεση στὶς ἀπαρχές της. "Οτι μόνο δυὸς πράγματα χρειάζονται γι' αὐτό, διοράτικότητα καὶ δύναμη. . .

Κατὰ συνέπεια ή 'Αντίδραση, τὸ σπέριμα τοῦ δεσποτισμοῦ, δρίσκεται μέσα στὴν καρδιὰ δλῶν. Ἐκδηλώγεται στὰ δυὸς ἄκρα τοῦ πολιτικοῦ δρίζοντα. . .

Νὰ σταματήσει μιὰ ἐπανάσταση! Δὲν φαίνεται αὐτὸς σὰ μιὰ ἀπειλὴ ἐνάγτια στὴν πρόνοα, μιὰ πρόκληση ποὺ ἔκσφεγδονίζεται ἐνάγτια στὴν ἄκαμπτη Μοίρα, μὲ μιὰ λέξη, διεγαλύτερος παραλογισμὸς ποὺ μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε; Ἐμποδεῖστε ἔνα ἀντικείμενο ποὺ πέφτει, τὴν φωτιὰ νὰ καίει, τὸν ἥλιο νὰ λάμπει!

Η ἐπανάσταση ἀποτελεῖ μιὰ δύναμη τὴν δποία δὲ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ καμιὰ δύναμη, θεῖκὴ ἢ ἀνθρώπινη, ἢ φύση τῆς δποίας ἐνισχύεται κι ἀναπτύσσεται ἀπ' τὴν ἴδια ἀκριβῶς τὴν ἀντίσταση ποὺ ἀντιμετωπίζει. . . Η ἐπανάσταση ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπεται γιὰ τὴν ἀπλὸ λόγο ὅτι ποτὲ δὲν ἔχει τὸ ἄδικο μὲ τὸ μέρος της.

Κάθε ἐπανάσταση ἐκδηλώγεται πρῶτα σὰ λαϊκὴ διαμαρτυρία, μιὰ καταγγελία ἐνάντια σὲ μιὰ φαύλη κατάσταση πράγματων, ποὺ

οἱ φτωχοὶ εἶναι πάντοτε οἱ πρῶτοι που θὰ τὴν αἰσθανθοῦν. Ἡ ἔξ-
γερση εἶναι ἀντίθετη μὲ τῇ φύσῃ τῶν μαζῶν, ἐκτὸς ἀν στρέφεται
ἐνάντια σὲ κεῖνο ποὺ τὶς πληγώγει, ψλικὰ ἢ ἡθικά.

Ο κυριαρχος κανόνας

Ποιός εἶναι δο κανόνας ποὺ κυριαρχεῖ στὴν ὑπάρχουσα κοινω-
νία; 'Ο καθένας μὲ τὸν ἑαυτό του, δο καθένας γιὰ τὸν ἑαυτό του,
Θεὸς καὶ Τύχη γιὰ δλους. Τὸ προνόμιο ποὺ προκύπτει ἀπ' τὴν τύ-
χη, ἀπὸ μιὰ ἐμπορικὴ ἐπιτυχία, ἀπὸ δοιαδήποτε ριψοκίνδυνη μέ-
θοδο προσφέρει ἢ χαοτικὴ κατάσταση τῆς βιομηχανίας. ἀποτελεῖ
τότε ἔνα ζήτημα πρόγοιας, ποὺ δλοὶ πρέπει νὰ σέδονται..

'Απ' τὴν ἄλλη μεριά, ποιός εἶναι δο σκοπὸς τῆς κυβέρνησης:
Νὰ ἀποφασίζει καὶ νὰ διασφαλίζει τὸν καθένα προσωπικά, τὴν βιο-
μηχανία του, τὴν ἰδιοκτησία του. 'Αλλὰ ἀπ' τὴν ἀναρχαίτητα
τῶν πραγμάτων, ἡ ἰδιοκτησία, τὰ πλούτη κι οἱ ἀγέσεις τηγανούν
δλα ἀπ' τὴ μιὰ μεριά κι ἡ φτωχεία ἀπ' τὴν ἄλλη, εἶναι φανερὸ δτι
ἡ κυβέρνηση ἔχει δημιουργηθεὶ γιὰ νὰ ὑπερασπίζει τοὺς πλούσιους
ἐνάντια στοὺς φτωχούς.

Η καταγωγὴ τῆς Κυβέρνησης.

Ἡ πείρα δέχεται, πραγματικά, δτι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ κυ-
βέρνηση ἔχει ταχθεῖ ἵε τὸ μέρος τῶν πιὸ πλούσιων καὶ πιὸ μορφω-
μένων τάξεων. . . κι ἀντὶ νὰ διατηρεῖ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἴσο-
τητα δλων, ἐργάζεται ἐπίμονα γιὰ νὰ τὴν καταστρέψει, χάρη στὴ
φυσική της προδιάθεση ἀπέναντι στὸ προνόμιο.

Ἡ "Ἄιμεση νομοθεσία, ἡ δικεση κυβέρνηση, εἶναι πανάρχαια
φέματα, ποὺ προσπαθοῦν μάταια γ' ἀγανεῳδούν. Ἄμεσα ἡ Ἐμμεσα, ἀ-
πλὰ ἢ πολύπλοκα, τὸ νὰ κυβερνᾶς τοὺς ἀνθρώπους θὰ σημαίνει
πάντοτε νὰ ἔξαπατᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι πάντοτε δο ἀνθρωπός
ποὺ διατάξει τὸν ἀνθρωπό, ἔκεινος ποὺ σκοτώγει τὴν ἐλευθερία.

Τι είναι ἡ Κυβέρνηση;

"Ω ἀνθρώπων προσωπικήτητα! Πῶς γίνεται καὶ σύρθηκες
μέσα σ' αὐτὴ τὴν προστυχὶα ἔξῆνται δλόκληρους αἰῶνες; 'Αποκα-
λεῖς τὸν ἑαυτὸ σου ἵερδ καὶ καθαρὸ ἀλλὰ δὲγ εἰσαι παρὰ μόνο ἡ
πόρνη, τὸ κορδεῖδο, δο γελωτοποίὸς τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν μισθοφό-
ρων στρατιωτῶν σου. Τὸ ξέρεις οὐτὸ καὶ τὸ ἀνέχεσαι!

Σὲ ΚΥΒΕΡΝΟΥΝ σημαίνει σὲ ἐπιτηροῦν, σὲ ἐποπτεύουν, σὲ
χαριεδίζουν, σὲ νομοθετοῦν, σὲ ρυθμίζουν, σὲ περιχαρακώνουν, σὲ
διαπαιδαγωγοῦν, σου κάνουν κατήχηση, σὲ ἐλέγχουν, σὲ κοστολο-
γοῦν, σὲ ἀποτιποῦν, σὲ λετροῦν, σὲ διοικοῦν δτα ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε
τὸ δικαιώμα, οὔτε τὴ γγώση, οὔτε τὴ ἀρετὴ γι' αὐτό.

Σὲ ΚΥΒΕΡΝΟΥΝ σημαίνει, σὲ κάθε ἐπιχειρηση, σὲ κάθε συν-
αλλαγή, σὲ κάθε κίνηση, σὲ σημειώνουν, σὲ καταγράφουν, σὲ ἀ-
πογράφουν, σὲ ζυγίζουν, σὲ ταξινομοῦν. σὲ φορολογοῦν, σὲ ὑποση-
γιειώνουν, σὲ ἐμποδίζουν, σὲ ιετασχηματίζουν, σὲ ἀναστηλώνουν,
σὲ διορθώνουν. Σημαίνει ἵε τὸ πρόσχημα τῆς δημιόσιας ὥφελειας
καὶ τοῦ γεγονοῦ συμφέροντος, νὰ σὲ καταχωροῦν, νὰ σὲ ἔξαγορά-
ζουν, νὰ σὲ ἐκιεταλλεύνονται, γὰ σὲ γδύνουν, νὰ σὲ συμπιέζουν, νὰ
σὲ μυστικοποιοῦν, νὰ σὲ κλέδουν κι ἔπειτα ἵε τὴν παρομικὴ ἀντί-
σταση, μὲ τὴν πορομικὴ διαιτητυρία, νὰ σὲ καταδιώκουν, νὰ σὲ
προπηλακίζουν, νὰ σὲ ταλανίζουν, νὰ σὲ κυνηγοῦν, νὰ σὲ λοιδω-
ροῦν, νὰ σὲ ἀνασκολπίζουν, νὰ σὲ ἀφοπλίζουν, νὰ σὲ δένουν χειρο-
πόδαρα, νὰ σὲ γώνουν φυλακή, νὰ σὲ τουφεκίζουν, νὰ σὲ πυροβο-
λοῦν, νὰ σὲ δικάζουν, νὰ σὲ καταδικάζουν, νὰ σὲ θυσιάζουν, νὰ σὲ
πουλοῦν, νὰ σὲ προδίδουν καὶ, σὰν ἀποκορύφωμια, νὰ σὲ ἐμπαίζουν,
νὰ σὲ χλευάζουν, νὰ σὲ ξεφελίζουν, νὰ σὲ βασανίζουν, νὰ σὲ ἀτ-
ιμάζουν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔξουσία, αὐτὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη της, αὐτὴ
εἶναι ἡ ἡθικὴ της! Καὶ νὰ σκεφθεῖς δτι ὑπάρχουν ἀνάμεσά μας
δημιοκράτες ποὺ ὑποστηρίζουν δτι ἡ κυβέρνηση ἔχει κι δρισμένα
καλὰ — σοσιαλιστές ποὺ ὑποστηρίζουν αὐτὴ τὴν προστυχὶα στ' θ-
νοια τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἰσότητας καὶ Ἀδελφότητας — προλε-
τάριοι ποὺ ἀναγγέλλουν τὴν ὑποψηφιότητά τους γιὰ τὸ ἀξίωμα
τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας! Τὶ ὑποκρισία!

Σχέψεις πάνω στὸ συγκεντρωτισμὸν καὶ
στὸν Κομμουνισμό.

Ἡ ὑπαλληλοκρατία ὥθει στὸν Κρατικὸν Κομμουνισμό, στὴν ἀ-
πορρόφηση κάθε τοπικῆς κι ἀτομικῆς ἔωντος ἀπ' τὸ διαικητικὸν μη-
χανισμόν, στὴν καταστροφὴν κάθε ἐλεύθερης σκέψης. Ὁλος δὲ κόσμος
ζητᾷ τὴν στέγασθή του κάτω ἀπ' τὴν σκέπη τῆς ἔξουσίας, ζητᾶ νὰ ζή-
σει σὲ δόρος τοῦ δημόσιου.

Μὲ τὴν συνεχῆ ἐπέκτασην τῆς συγκεντρωτοίησης... τὰ πράγματα
ἔφθασσαν σὲ τέταο σημεῖον ὃστε νὰ κοινωνία κι νὰ κυβέρνηση δὲν
μποροῦν πιὰ νὰ ζήσουν μαζί. Δὲν ὑπάρχει τίποτα, ἀπολύτως τίπο-
τα μέσα στὸ Κράτος, ἀπ' τὴν κορυφὴν ὡς τὴν βάσην τῆς γραφειοκρα-
τίκης, ποὺ νὰ μήν ἀποτελεῖ κατάχρησην ποὺ πρέπει νὰ ἔχειται,
παρασιτισμὸν ποὺ πρέπει νὰ ἔχει φανιστεῖ, δργανὸν κυριαρχίας ποὺ
πρέπει νὰ καταστραφεῖ. Καὶ μᾶς μιλάτε γιὰ διατήρηση τοῦ Κρά-
τους, γιὰ αὐξησην τῆς ἀρμοδιότητας τοῦ Κράτους, γιὰ περισσότερη
ἐνίσχυση τῆς ἔξουσίας τοῦ Κράτους! Καὶ λέτε κατόπιν δὲ είστε
ἐπαναστάτης! ..

Τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα, κυβερνητικό, δικτατορικό, αδ-
ταρχικό, δογματικό, ξεκινᾶ ἀπ' τὴν ἀρχὴν δὲι τὸ ἀτομικὸν ὑπάγεται
οὐσιαστικά στὴν κοινότητα. Σὰν στρατὸς ποὺ κυρίεψε τὰ κανόνια
τοῦ ἔχθροῦ, δὲ κομμουνισμὸς δὲν κάνει τίποτα ἀλλο ἀπ' τὸ νὰ στρέ-
φει ἐνάντια στὸ στρατὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τὸ πυροβολικό του. Δὲν εί-
ναι τίποτα ἀλλο περὸ μιὰ συγχροτημένη δημοκρατία, ἐπιφανεισκὰ
βασιζόμενη στὴ δικτατορία τῶν μαζῶν, ἀλλὰ δποὺ οἱ μάζες δὲν έ-
χουν ἀπ' τὴν ἔξουσία παρὰ δὲι χρειάζεται γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς
καθολικῆς δουλείας, σύμφωνα μὲ τὶς παρακάτω φόρμουλες, ποὺ έ-
χουν παρθεῖ ἀπ' τὸν παλιὸ δεσποτισμὸν:

Ἄδιαιρετο τῆς ἔξουσίας,

Ἄπορροφητικὴ συγκεντρωτοίηση,

Συστηματικὴ καταστροφὴ κάθε ἀτομικῆς, συντεχνιακῆς καὶ
τοπικῆς σκέψης, θεωρητικῆς σὰν διασπαστικῆς,

Τεροεξεταστικὸν τύπου ἀστυνομία.

Οἱ «έξουσιαστικοὶ» σοσιαλιστὲς ἀποσχοποῦν σὲ μιὰ «ἐπα-
νάσταση ἀπὸ τὰ πάγω». Ὑποστηρίζουν δὲι γιετὰ τὴν Ἐπανάσταση
θὰ πρέπει νὰ συνεχιστεῖ τὸ Κράτος. Διατηροῦν καὶ ἐπεκτείνουν

τὸ Κράτος, τὴν ἔξουσία, τὴν κυβέρνηση. Τὸ μόνο ποὺ κάγουν είναι
ν' ἀλλάξουν τὶς ἐνομασίες... Σὰν ν' ἄρκει τῇ ἀλλαγῇ τῶν λέξεων
γιὰ ν' ἀλλάξουν τὰ πράγματα! Ἡ κυβέρνηση είναι ἀπ' τὴ φύση τῆς
ἀντεπαγαστατική.. . Βάλτε στὴν ἔξουσία ἀκόμα καὶ τὸν ἀγιο Βι-
κέντιο: θὰ γίγει Γκιζώ η Ταλλεύρανδος. . .

“Οπως δὲιτομικισμὸς είναι τὸ πρωταρχικὸ γεγονός τῆς ἀν-
θρωπινότητας, ἔτσι κι η συγένωση, δὲιτομικισμὸς τῆς δρος.
Οἱ ἀλλοι, θεωρώντας δὲι δὲιθρωποῖς δὲν ἔχει ἀξία παρὰ μέσα ἀπ' τὴν κοινωνία.. . τείνουν ν' ἀπερροφήσουν τὸ ἀτομιο στὴν κοινότη-
τα. Τέτοιο είναι τὸ κομμουνιστικὸ σύστημα, η παρακμὴ τῆς προ-
σωπικότητας στὸ δνομα τῆς κοινωνίας είναι... τυρχνία, μᾶς μυστική
κι ἀνώνυμη τυρχνία: δὲν είναι συγένωση... Ἡ κοινωνία θ' ἀποτε-
ρηθεῖ τῇ ζωτικῇ τῆς ἡρχῆ δταν ἀπογυμνώσει τὴν ἀνθρώπινη πρω-
ποκότητα ἀπ' τὰ προνόμια τῆς.

Ο! νόμοι κι δ προλετάριος

Νόμοι γιὰ κείνον ποὺ σκέπτεται γιὰ τὸν ἕδιο καὶ ποὺ δφειλε
ν' ἀπολογεῖται μένο γιὰ τὶς δικές του πράξεις; νόμοι γιὰ κείνον
ποὺ θέλει νὰ γίγει ἐλεύθερος κι αἰσθάνεται πῶς είναι ἀντάξιος τῆς ἐ-
λευθερίας; Εἴμαι ἔτοιμος νὰ διαπραγματευτῶ, ἀλλὰ δὲν θέλω νό-
μους. Δὲν ἀναγνωρίζω κανένα ἀπ' αὐτούς: διαμαρτύρομαι ἐνάντια
σὲ κάθε διαταγὴ ποὺ πιθανὸν κάποια δύναμη νὰ θέλει νὰ ἐπιβάλλει
στὴν ἐλεύθερη θέλησή λιου, λόγω κάποιας ὑποτιθέμενης ἀνάγκης.
Νόμοι! Ξέρουμε τί είναι καὶ τί ἀξίζουν! Ιστοι ἀράχνης γιὰ τὸν
πλούσιο κι ισχυρό, ἀτοσαλένιες ἀλυσόδεις γιὰ τὸν ἀνίσχυρο καὶ φτω-
χό, δίχτυα φαρέματος στὰ χέρια τῆς κυβέρνησης.

“Ο, τι κι ἀν είναι, ἀκούστε, δὲιθρωποὶ τῆς ἔξουσίας, τὰ λόγια
τοῦ παραγωγοῦ, τοῦ προλετάριου, τοῦ σκλάδου, ἀπ' τὸν δποὶ περι-
γένετε νὰ ἔχαναγκαστεῖ νὰ δουλέψει γιὰ σᾶς: δὲ ζητῶ οὕτε τ' ἀγα-
θά, οὕτε τὰ χρήματα κανενὸς καὶ δὲν εἴμαι διατεθειμένος νὰ ἐπι-
τρέψω νὰ γίνει βορρὰ δποὶουδήποτε τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας μου.
Ἐπιθυμῶ ἐπίσης τὴν τάξη, ὅσο καὶ κείνοι ποὺ τὴν διαταράσσουν συ-
νεχῶς μὲ τὴν ὑποτιθέμενη κυβέρνησή τους, ἀλλὰ τὴ θέλω σὰν ἀπο-
τέλεσμα τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς λιου, μιὰ πρωτόθευη τῆς ἐργασίας

μου, ἔνα νόμο τῆς λογικῆς μου. Δὲ θὰ ὑποταχθῶ σ' αὐτὴν δταν προέρχεται ἀπ' τῇ θέληση κάποιου ἄλλου καὶ μοῦ ἐπιβάλλει τῇ θυσίᾳ καὶ τῇ ὑποταγῇ σὰν προκαταρκτικούς δρους.

Ἡ ἐλευθερία κι η πολιτική.

Ἡ ἐλευθερία, η ἰσότητα, η πρόσδοση, μὲ δλες τὶς στοιχώδεις τους συνέπειες, εἶναι γραμμένες στὰ κείμενα τῶν συνταγμάτων καὶ τῶν νόμων. Δέν υπάρχει οὕτε ἵχνος ἀπ' αὐτὲς μέσα στοὺς θεσμούς. Ἡ πανάρχαια ἱεραρχία τῶν τάξεων ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ ἔνα χυδαίο φεουδαρχισμό, ποὺ δασκάλεται πάνω στὴν ἐμπορευματική καὶ διοικητική τοκογλυφία. Μέσα ἀπὸ ἔνα χάσος συμφερόντων, ἔνα γενικευμένο ἀνταγωνισμὸν ἀρχῶν, μιὰ ἔξαχρειωση τοῦ νόμου, οἱ καταχρήσεις ἔχουν ἀλλάξει τὴν προσωπίδα ποὺ ἔφεραν πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση τοῦ '89, γιὰ νὰ υιοθετήσουν μιὰ διαφορετική μορφὴ δργάνωσης. Δὲν ἐλαττώθηκαν οὕτε ἀπὸ ἀποφῆ ἀριθμοῦ οὕτε ἀπὸ ἀποφῆ διαρύτητας. Ἐξαιτίας τοῦ δτι ἀπορροφηθήκαμε μὲ τὴν πολιτική, λησμονήσαμε ἴντελῶς τὴν κοινωνική οἰκονομία. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἤταν ποὺ τὸ ἴδιο τὸ δημιοκρατικὸ κόλπα, δι κληροδομος τῆς πρώτης ἐπανάστασης, κατέληξε νὰ προσπαθεῖ νὰ μεταρρυμίσει τὴν κοινωνία καθιερώνοντας τὴν πρωτοδουλία τοῦ Κράτους, νὰ δημιουργήσει θεσμούς μὲ τὴ διοχετεία τῆς γρύνιμης ἀποτελεσματικότητας τῆς Ἑξουσίας; κοντολογήσει, νὰ διορθώσει μιὰ κατάχρηση μὲ μιὰ ἄλλη.

Μὲ τὸ νᾶναι δλα τὰ μυαλὰ ἀπορροφημένα μὲ τὴν πολιτική, η Κοινωνία ἐπαναλαμβάνει ἔνα κύκλο σφαλμάτων, ἔξωθλωντας τὸ κεφάλαιο σὲ μιὰ πιὸ συνθλιπτική συσσώρευση, τὸ Κράτος σὲ μιὰ ἐπέκταση τῶν προνομίων του, γίνεται δηλαδὴ δλοένα καὶ πιὸ τυραννικό, τὶς ἔργαζόμενες τάξεις σ' ἔνα ἀνεπανόρθωτο ἐκφυλισμό, σωματικά, ἥθικά καὶ πνευματικά.

"Αν οἱ ἀνθρώποι γίνουν νομοθέτες, τὶ χρειάζονται οἱ ἀντιπρόσωποι; "Αν οἱ ἀνθρώποι αὐτοκυβερνῶνται, τὶ χρειάζονται οἱ ὑπουργοί; "Αν τοὺς δώσουμε τὴν ἐλεγχό, τὶ θὰ γίνει η Ἑξουσία μας;

Τὰ Κοινωνικὰ Συστήματα.

Τὰ συστήματα ἀφθονοῦν. Τὰ προγράμματα πέφτουν σὰ δροχή. Ο ἔνας θὰ δργάνωντε τὰ ἐργοστάσια, κάποιος ἄλλος τὴν κυβέρνηση, στὴν δποία ἔχει μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη. . . "Ετοι η σχολή τοῦ Σαίν Σιμόν, ξεπερνώντας τὴν ἴδεα τοῦ ἰδρυτή της, δημιούργησε ἔνα σύστημα. "Ο Φουριέ δημιούργησε ἔνα σύστημα, δ "Οουεν ἔνα σύστημα, δ Καμπὲ ἔνα σύστημα, δ Πιέρ Λερού ἔνα σύστημα, δ Λουΐ Μπλάν ἔνα σύστημα, δπως κι δ Μπαμπέφ, δ Τόμιας Μόρ, δ Καμπανέλλα, δ Πλάτωνας κι ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτούς, οἱ δποίοι, δ καθένας ξεκινώντας ἀπὸ μιὰ μόνο ἀρχή, δημιούργησαν συστήματα. Κι δλα αὐτὰ τὰ συστήματα, ποὺ ἤταν ἀνταγωνιστικά ἀνάμεσά τους, ἀντιτίθονται ἔξισου στὴν πρόδο. "Αστε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ χαθεῖ γρηγορότερα ἀπ' δ, τι δ κανόνας! Αὐτὸ εἶναι τὸ σύνθημα τῶν Οὐτοπιστῶν, δπως κι δλων τῶν φανατικῶν κάθε ἐποχῆς.

"Ο σοσιαλισμός, στὰ χέρια τέτοιων ἐρμηγευτῶν, ἔγινε μιὰ θρησκεία ποὺ πιθανὸν νὰ περγοῦσε, πρὶν ἀπὸ 500 η 600, χρόνια σὰν μιὰ πρόσδο άπεναντι στὸν Καθολικισμό, ἄλλα ποὺ στὸν 19ο αἰώνα εἶγαι ἐλάχιστα ἐπαναστατική.

Μολογοῦτο, οἱ πρόμαχοι αὐτοί, ἀπὸ κοινοῦ, αἰσθανόμενοι πόσο στείρα εἶναι ἡ ἀρχή τους, πόσο ἀντιτίθεται στὴν ἐλευθερία, πόσο λιγες ἐποιεύνως πιθανότητες ἔχει γιὰ νὰ γίνει ἀποδεκτή σὰν η κυριαρχη φόριουλα τῆς ἐπανάστασης, καταβάλλουν τὶς πιὸ ἀπίστευτες προσπάθειες γιὰ νὰ διατηρήσουν αὐτὴ τὴν ἀδέναιη ἀδελφοσύνη. "Ο Λουΐ Μπλάν ἔχει προχωρήσει τόσο πολύ, ώστε νὰ ἀντιστρέψει τὸ δημιοκρατικὸ σύνθημα, λέει καὶ ζήθελε νὰ ἐπαγαστατικοποιήσει τὴν ἐπανάσταση. Δὲ λέει πιά, δπως λένε δλοι, κι δπως ἀπαιτεῖ η παράδοση:

"Ἐ λευθερία, 'Ισοδιητα, 'Αδελφότητα, 'Ισοδιητα, 'Αδελφότητα, 'Ελευθερία! Σήμερα ἀρχίζουμε μὲ τὴν 'Ισοδιητα. Πρέπει νὰ πάρουμε τὴν 'Ισότητα σὰν πρωταρχικὸ μας δρο. Θὰ πρέπει νὰ οἰκοδομήσουμε τὴν γέα δομὴ τῆς ἐπανάστασης πάνω σ' αὐτήν. "Οσο γιὰ τὴν

Ἐλευθερία, αὐτή συνάγεται ἀπ' τὴν Ἀδελφότητα. Οἱ Λουὶ Μπλάν υπόσχεται τὴν ἐλευθερία μετὰ τῆς συγένωσης, διποτανάδες υπόσχονται μετὰ τὸ θάνατο τὸν παράδεισο.

Τὸ ἀφήνω στὴν κρίση σας νὰ σκεφτεῖτε τὶ εἰδους σοσιαλισμὸς θὰναι ἔκείνος ποὺ χρησιμοποιεῖ λογοπαλγία.

Δικτατορία.

Ἄστε ἔκείνους οἱ δύοις, μὲ περισσότερη τιμότητα παρὰ συγένωση, ἀκολουθώντας τὰ δῆματα τοῦ Δαντόν, ξαναζωγτανεύουν τὴν πρόταση γιὰ δημεση κυβέρνηση, οἱ δύοις, ξανά, σὰν τὸν Δαντόν, υπενθυμίζουν στοὺς ἀγθρώπους τὰ ἀναφαίρετα δίκαιωματά τους καὶ φωνάζουν: "Οχι ἀλλοι δικτατορες! "Οχι ἀλλοι δογματικοί! Θυμήστε τους διτὶς δικτατορία δρίσκεται στὸ τέλος τῆς θεωρίας τους κι αὐτὸ τὸ Δογμα, τὸ δύοιο τόσο πολὺ φοδοῦνται, εἶναι τὸ δόγμα τοῦ δίκαια τιμωρημένου προδότη τοῦ Θερμιδώρ. Η δημεση κυβέρνηση δὲν εἶναι τίποτα ἀλλο παρὰ ἡ πασίγνωστη μεταβατικὴ περίοδος, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δύοις δλαδές, κουρασμένος ἀπ' τὰ πολιτικὰ πρόγραμματα παραδίδεται στὴ δεσποτικὴ κυβέρνηση, διποτανάδης περιμένουν οἱ φιλοδοξεῖς τῶν ἀντιδραστικῶν. Μήτως ἡ σκέψη τῆς δικτατορίας δὲν ἔχει ἥδη, καθὼς γράφω αὐτές τις γραμμές, ἀπορριφθεῖ ἀπ' τὸ λαό καὶ γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπ' τὸν ἀνυπόμονο καὶ τὸ δειλό;

Αναρχία

Ἡ ίδεα τῆς ἀναρχίας εἶχε αὐτὴ τὴν τύχη. Ἀφοῦ ἡ ἀπόρριψη τῆς κυβέρνησης ἔχει ἀναγενθεῖ μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη, μὲ νέο πάθος καὶ κάποια ἐπιτυχία, δρισμένοι σημαντικοὶ ἀγθρωποὶ μέσα στὸ δημόκρατικὸ καὶ τὸ σοσιαλιστικὸ κόμμα, τοὺς δύοις ἡ ίδεα τῆς ἀναρχίας γέμιζε μὲ ἀνησυχία, σκέψητηκαν διτὶ θάμπορούσαν γὰρ ιδιοποιηθοῦν τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ κατευθύνονταν

ἐνάγτια στὴν κυβέρνηση καὶ πάγω σ' αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα, ποὺ ήταν δασικὰ ἀρνητικά, πιθανὸν γὰρ ἀποκαταστοῦσαν αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν ίδια τὴν ἀμφισβητούμενη ἀρχή, κάτω ἀπὸ ἕνα νέα δνομα, καὶ μὲ μερικές τροποποιήσεις. Δίχως γὰρ ἔχουν πρόθεση, δίχως γὰρ τὸ υποπτεύονται, οἱ ἔντιμοι αὐτοὶ πολίτες υἱοθέτησαν τὴν τοποθέτηση ἀντεπαναστατῶν, ἀφοῦ μιὰ πλαστογραφία, γιατὶ τελικὰ αὐτὴ ἡ λέξη ἐκφράζει τὴν ίδεα μου καλύτερα ἀπὸ διοιαδήποτε ἄλλη, μιὰ πλαστογραφία, στὶς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς υποθέσεις, εἶναι πραγματικὰ ἀντεπανάστατη. . . Νὰ τὶ εἶναι στὴν πραγματικότητα αὐτές οἱ παλινορθώσεις τῆς ἔξουσίας, ποὺ ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ πρόσφατα σὲ ἀνταγωνισμὸ μὲ τὴν Ἀγαρχία καὶ ποὺ ἔχουν προσελκύσει τὴν προσοχὴ τοῦ κοινοῦ κάτω ἀπ' τὰ δύοις αὐτὰ "Ἀμεση Νομοθεσία, "Ἀμεση Κυβέρνηση. . .

Η Ἀμεση Νομοθεσία κι ἡ Ἀμεση Κυβέρνηση μοῦ φαίνονται σὰ δυδ ἀπ' τὰ μεγαλύτερα λάθη στὰ χρονικὰ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας. . . τὰ ίδια ἀκριβῶς ἐπιχειρήματα ποὺ χρησιμοποιοῦν ἐνάγτια στὴν ἔμμεση σε ση με ση κυβέρνηση δὲν ἔχουν καμιὰ λογία ποὺ γὰρ μήν ἐφαρμόζεται ἔξουσια ἐνάντια στὴν ἀμεση κυβέρνηση, διτὶς δημοτικὴ τους γίνεται ἀποδεκτὴ μόνον δταν γίνεται: ἀπόλυτη κι δτι σταματώντας στὴ μέση τοῦ δρόμου, ἔχουν πέσει στὴν πιδ λυπηρὴ ἀσυνέπεια. Πάνω ἀπ' δλα, πῶς συμβαίνει γὰρ μήν ἔχουν ἀντιληφθεῖ διτὶς δημοτικὴ κυβέρνηση τους δὲν εἶναι τίποτα ἀλλο παρὰ δημοτικὴ περιορισμὸς τῆς κυβέρνησης ίδεας στὸν παραλογισμό, στὸ μέτρο πού, δην διακέσου τῆς προδόου τῶν ίδεων καὶ τῆς πολυπλοκότητας τῶν συμφερόντων, δη κοινωνία εἶναι ἀναγκασμένην ν' ἀποκρούσει κάθε μορφῆς κυβέρνηση, θᾶναι σωστὴ γιατὶ δημοτικὴ κυβέρνηση, δη μόνη μορφὴ κυβέρνησης ποὺ φαίνεται νᾶναι δρθολογική, φιλελεύθερη, ἔξιστωτική, εἶναι μολοντοῦτο ὀδύνατη. . . Η ἔξουσία εἶναι γιὰ τὴν κυβέρνηση διτὶς δημοτικὴ σκέψη γιὰ τὴ λέξη, δη ίδεα γιὰ τὸ γεγονός, δη ψυχὴ γιὰ τὸ σῶμα. Η ἔξουσία εἶναι δη κυβέρνηση στὴ θεωρία, δη ποὺ δημοτικὴ εἶναι δη ἔξουσία στὴν πράξη. Γιὰ γὰρ καταργηθεῖ μιὰ ἀπέτες, δην πρόκειται γιὰ μιὰ ἀληθινὴ κατάργηση, πρέπει γὰρ καταργηθοῦν κι οἱ δυό. Παρόμοια, γὰρ διατηρηθεῖ δη μιὰ δη μία ἀλλη, δην θέλουμε δη διατήρηση νᾶναι ἀποτελεσματική, θὰ πρέπει γὰρ διατηρηθοῦν κι οἱ δυό. . . Ἀν μπορέσετε ν' ἀνασκευάσετε αὐτὸ τὸ δίλημμα, ἀντιδραστικοὶ, θᾶχετε πλήξει κατάχαρδα τὴν ἐπανάσταση.

‘Ο καταμερισμός τῆς ἐργασίας

“Ἄς φανταστοῦμε τὸν πλοῦτο σὰ μιὰ μάζα ποὺ διατηρεῖται ἀπὸ μιὰ χημικὴ δύναμη σὲ μιὰ μόνιμη κατάσταση συνοχῆς, στὴν δποία εἰσχωρούν συνεχῶς νέα στοιχεῖα μὲ τέτοιο τρόπο, ώστε νὰ συνεγώνονται σὲ διαφορετικές ἀναλογίες, ἐνῶ παραμένουν σύμφωνα μ’ ἔνα διμετάβλητο νόμιο. Ή ἀξία εἶγαι ἡ σχέση ἀναλογίας (τὸ μέτρο) τοῦ καθένα ἀπ’ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο.

‘Απ’ αὐτὸ προκύπτουν δυδ πράγματα: πρῶτο, πῶς οἱ οἰκονομολόγοι εἶχαν ἀκολουθήσει ἐντελῶς λαθεμένο δρόμο, προσπαθώντας ν’ ἀγακαλύψουν ἔνα πρότυπο ἀξίας στὸ ἀλεύρι, τὸ χρήμα, τὸ γοίκι κλπ. καθὼς ἐπίσης κι δταν ἴσηγαλαν τὸ συμπέρασμα, δταν ἔδειξαν δτι κανένα ἀπ’ αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν πρόσφερε ἔνα πρότυπο ἀξίας, πῶς ἡ ἀξία δὲν εἶγαι κάτι τὸ χειροπιαστὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ. Δεύτερον, πῶς ἡ ἀγαλογία τῶν διάφορων ἀξιῶν μπορεῖ νὰ ποικίλει συγεχώς, ἐνῶ ταυτόχρονα νὰ συνεχίζει νὰ ὑπόκειται σ’ ἔνα νόμιο, δ καθορισμὸς τοῦ δποίου ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν ἀπάντηση ποὺ ζητᾶμε. . .

‘Γιοστηρίζω ἐπομένως, δτι σὲ διμετάβλητες ἀναλογίες, κάποια δύναμη συνδυάζει τὰ στοιχεῖα τοῦ πλούτου καὶ τὰ μετατρέπει σ’ ἔνα δμοιογενὲς σύνολο. Κι ἀν ἀκόμα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα δὲν διπάρχουν στὶς ἀπαντούμενες ἀναλογίες, μολοντοῦτο ἡ ἔνωση θὰ γίνει, ἀλλὰ δντὶ ν’ ἀπορροφήσει δλόκληρο τὸ ψλικό, θ’ ἀποδιλλει ἔνα μέρος του σάνι ἀχρηστο. Η ἐσωτερικὴ κινητήρια δύναμη ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἔνωση καὶ καθορίζει τὴν συγάφεια τῶν διάφορων ψλικῶν εἶγαι, στὴν κοινωνία, ἡ ἀνταλλαγή. Η ἀνταλλαγὴ ἔξετάζεται ἐδῶ δχι μόνο μὲ τὴ στοιχειώδη της μορφή, ποὺ ἀγαφέρεται

στή σχέση άνάμεσα σὲ δυό άνθρωπους, ἀλλὰ θεωρεῖται σὰ συγχώνευση ὅλων τῶν ἀξιῶν ποὺ παράγονται ἀπ' τὴν ἰδιωτικὴν βιομηχανία, σ' ἕνα καὶ μόνο κοινωνικὸν πλοῦτο. Τέλος, δύναμίζω ἀξία τὴν ἀναλογίαν συμετοχῆς κάθε στοιχείου στὸ σύνολο καὶ μή - ἀξία, τὸ πλεόνασμα ποὺ παραμένει ἀφοῦ συντελεστεῖ ἡ ἔγωση, στὸ μέτρο ποὺ αὐτὸν τὸ πλεόνασμα δὲν μπορεῖ γὰρ συνδυαστεῖ καὶ ν' ἀνταλλαχθεῖ, ἀντὶ προστεθεῖ μιὰ δρισμένη ποσότητα ἄλλων στοιχείων. . .

Αὐτὴ η δύναμη, τὴν δποία ἔξυμνησε μὲν τόση εὐφράδεια δ "Αγ-
ταμ Σμιθ καὶ τὴν δποία είχαν παραγόντες οἱ διάδοχοι του, ἀποδε-
δοντας ἵση σημασία στὸ προνόμιο, εἶναι η ΕΡΓΑΣΙΑ. Ἡ ἐργασία
ποικίλει τόσο ποσοτικά, δύο καὶ ποιοτικά, ἀπὸ παραγωγὴ σὲ παρα-
γωγό. Σ' αὐτὸν μοιάζει μὲν ὅλους τοὺς μεγάλους καγόνες τῆς φύσης
καὶ τοὺς πιὸ γενικοὺς γόμιους, ποὺ είναι ἀπλοὶ στὴ λειτουργία καὶ
τὴ διατύπωσή τους, ἀλλὰ ποικίλους ἀτέλειωτα ἀναφορικά μὲν τὸν
ἀριθμὸν τῶν συγκεκριμένων αἰτιῶν ποὺ μπορεῖ γὰρ ἔχουν καὶ τὶς ἀ-
τέλειωτες ποικίλες η μορφές ποὺ μπορεῖ γὰρ πάρουν. Ἡ ἐργασία καὶ
μόνο η ἐργασία εἶναι ἔκεινη ποὺ παράγει δλα τὰ στοιχεῖα τοῦ
πλούτου καὶ τὰ συνδυάζει, ὡς τὸ τελευταῖο μόριο, ἀκολουθώντας
ἔνα μεταβλητὸ ἀλλὰ συγκεκριμένο νόμο ἀναλογικότητας. Καὶ τέλος
η ἐργασία, σὰν κανόνας τῆς ζωῆς, εἶναι ἔκεινη ποὺ ἐνεργοποιεῖ
τὴν οὐσία τοῦ πλούτου, τὸ πνεῦμα ἐνεργοποιεῖ τὴν
οὐλη καὶ καθορίζει τὶς ἀναλογίες τῆς.

(1846) «Ἀθιύτητα τῆς Φιλοσοφίας» I, σελ. 105-8.

Λέγεται πώς δ καπιταλιστής πληρώνει τοὺς ἐργάτες γιὰ τὴν
καθηγειρίγη τους δουλειά. Ἀλλὰ γιὰ γάμαστε ἀκριβεῖς, αὐτὸν ποὺ
ἐπρεπε νὰ εἰπωθεῖ εἶναι δτι δ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν ποὺ ἔχει πληρώ-
γει εἶναι ισοδύναμος μὲν τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐργατῶν ποὺ ἀπασχολοῦνται
κάθε μέρα. Αὐτὸν σὲ καμιὰ περίπτωση δὲ σημαίνει τὸ ἴδιο πράγμα,
ἀφοῦ δὲν πλήρωσε τίποτα γιὰ τὴν τεράστια συλλογικὴ δύναμη ποὺ
προέρχεται ἀπ' τὴν κοινὴ προσπάθεια τῶν ἐργατῶν, η ἀπ' τὸ γεγο-
νός δτι ἀσχολοῦνται δλοὶ ταυτόχρονα μὲ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο. Δια-
κόσιοι γρεγαδιέροι ἔχτισαν τὸν διελόσχο τοῦ Λούξορ μέσα σὲ λι-
γες ὥρες. Μήπως κανεὶς νοιμίζει δτι ἔνας ἀνθρώπος θὰ μποροῦσε γὰ-
τὰ καταφέρει μέσα σὲ διακόσιες ψήσεις; Κι διμώς στὸν προύπολογι-

σμὸ τοῦ καπιταλιστή τὰ συνολικὰ ἡμερομίσθια θάταν τὰ ἴδια. Τώ-
ρα, καλλιεργώντας ἔνα ἀγριότοπο, χτίζοντας ἔνα σπίτι, η διευθύ-
νοντας ἔνα ἔργοστάσιο, είναι σὰ νὰ χτίζεις ἔναν διελόσχο η γὰρ με-
τακιγεῖς ἔνα δουγό. Ἡ πιὸ μικρὴ περιουσία, η πιὸ ἀσήμαντη ἐμπο-
ρικὴ ἐπιχείρηση, η πιὸ μηδαμινὴ βιομηχανικὴ διαδικασία, ἀπαι-
τεῖ τὴν συνεργασία μιᾶς τόσο πλατιᾶς ποικιλίας δεξιοτήτων, ποὺ κα-
νένας ἀνθρώπος δὲν μπορεῖ νὰ διατέται. Προκαλεῖ κατάπληξη τὸ
ὅτι οἱ οἰκονομολόγοι δὲν ἀντιλήφθηκαν αὐτὸν τὸ γεγονός. "Ἄς ζυ-
γίσουμε λοιπόν αὐτὰ ποὺ πήρε δ καπιταλιστής κι αὐτὰ ποὺ ἔδωσε
. . .

Τί ἔλπιζει νὰ ἔκμεταλλευτεῖ ἔνας ἀνθρώπος δταν ἔκμισθώγει
τὶς ὑπηρεσίες του; Τὴν ὑποτιθέμενη ἀνάγκη καὶ θέληση τοῦ ἴδιο-
κτήτη νὰ τὸν προστάσει. "Οπως ἀκριβῶς προηγουμένως, δ κοινὸς
θυητὸς δφείλει τὸ δικαίωμα νομῆς τῆς γῆς του στὴ γενναιοδωρία
καὶ καλὴ διάθεση τοῦ φεουδάρχη, ἔτοι καὶ σήμερα δ ἐργάτης δ-
φείλει τὴν ἐργασία του στὴ καλὴ διάθεση καὶ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἐργο-
δότη καὶ κάτοχου τῆς ἴδιοκτησίας. "Άλλ" αὐτὴ η ἀδέσπαιη κατάστα-
ση εἶναι ἀδικη ἀφοῦ συγεπάγεται τὴν ἀνισότητα στὴ διαπραγμα-
τευτικὴ ἴκανότητα. Τὸ ἡμερομίσθιο τοῦ ἐργάτη σπάνια ξεπερνάει:
τὰ καθηγειρία του ἔξοδα, ἐνῶ δ καπιταλιστής ἔχει ἔξασφαλίσει
τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀσφάλεια γιὰ τὸ μέλλον, ἀπ' τὰ μέσα
μὲ τὰ δποία παράγει δ ἐργάτης.

Τώρα, αὐτὴ η γόνιμη μαγιά, αὐτὴ η σταθερὴ πηγὴ ζωῆς,
αὐτὴ η συσσώρευση κεφαλαίου καὶ παραγωγικῶν μέσων, εἶναι ἔ-
κεινο ποὺ δφείλει στὸν παραγωγὸ δ καπιταλιστής, ἀλλὰ ποὺ ποτὲ
δὲν τὸν πληρώνει γι' αὐτό. Αὐτὴ η δόλια καταλήστευση, εἶναι ποὺ
προκαλεῖ τὴ φτώχεια τοῦ ἐργάτη, τὴ χλιδή τοῦ τεμπέλη καὶ τὴν
ἀνισότητα τῶν δρων τῆς ζωῆς τους. Κι αὐτὴ εἶναι, πάνω ἀπ' δλα,
ποὺ τόσο σωστὰ δνομάστηκε ἔκμεταλλευτη ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρω-
πο. . .

Ἡ δύναμη χιλιών ἀνθρώπων ποὺ ἐργάζονται γιὰ εῖκοσι μέ-
ρες, πληρώνεται μὲ τὸ ἴδιο ποσοστὸ ἑγδὸν ἀνθρώπου δ δποίος ἐργά-
ζεται πενήντα πέντε χρόνια, ἀλλὰ η δύναμη χιλιών ἀνθρώπων πρα-
γματοποιεῖ μέσα σὲ είκοσι μέρες δτι δὲ θὰ μποροῦσε νὰ πραγματο-
ποιήσει σ' ἔνα ἔκατομμύριο αἰώνες η δύναμη τῆς συνεχοῦς προσπά-
θειας ἔνδες ἀνθρώπου. Μποροῦμε ἐπομένως νὰ ποῦμε, πώς μιὰ τέ-

τοια θάση ἀπόζημείωσης είναι δίκαιη; Θὰ πρέπει νὰ τὸ ἐπιχαλά-
βω, δχι, δὲν μποροῦμε. Ἀκόμα κι ὅταν ἔχεις ἀπόζημιώσει τὴ δύ-
ναμη κάθε ἀνθρώπου ξεχωριστά, δὲν ἔχεις ἀπόζημειώσει τὴ συλ-
λογική δύναμη. Κατὰ συγέπεια παραμένει ἔνα συλλογικὸ ἰδιοκτη-
τικὸ δίκαιωμα, ποὺ δὲν τὸ ἔχεις ἀποκτήσει δίκαια καὶ ποὺ ἐπομέ-
νως ἀπολαμβάνεις ἀδίκα.

Παραδέχομαι πῶς τὰ ἡμερομίσθια είκοσι μερῶν, πιθανὸν νἀ-
ναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ θρέψουν, νὰ στεγάσουν καὶ νὰ ντύσουν δλους αὐ-
τοὺς τοὺς ἑργάτες γιὰ εἶκοσι μέρες. Ἀλλὰ δταν δὲ θδχουν πιὰ δου-
λειά, μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, τὶ θ' ἀπογί-
νουν δν, ἐνώ δουλευαν, παρέδιδαν τὰ προϊόντα τους στοὺς ἰδιοκτῆ-
τες, ἀπ' τοὺς δποίους ἐπρόκειτο σύντομα νὰ ἐγκαταλειφθοῦν; Ἔ-
νω δ ἰδιοκτήτης, ποὺ είναι πιὸ σταθερὰ ἔδραιαιμένος, χάρη σὲ δλα
δ,τι ἔχουν κάνει οἱ ἑργάτες, ζει μέσα στὴ σιγουριά καὶ δὲν αἰσθά-
νεται πιὰ φόδο δτι θὰ στερηθεῖ τῇ δουλειᾷ ἢ τὴν τροφή, ἢ μόνη
ἐλπίδα τοῦ ἑργάτη στηρίζεται στὴν καλὴ θέληση αὐτοῦ τοῦ ἰδίου
ἰδιοκτήτη, στὸν δποίο ἔχει πουλήσει καὶ δεογεύεται τὴν ἐλευθερία
του. "Αν ἐπομένως δ ἰδιοκτήτης, καταφεύγοντας μακάρια στὴν ἀ-
φθονία καὶ τὰ νομικά του δικαιώματα, ἀρνηθεὶ νὰ προσλάβει τὸν
ἑργάτη, πῶς θὰ ζήσει δ τελευταῖς; "Εχει προετοιμάσει ἔνα θαυ-
μάτιο κομμάτιο γῆς, ἀλλὰ δὲ θὰ δ τείρει ποτέ. "Εχει χτίσει ἔνα
ἄνετο καὶ υπέροχο σπίτι, ἀλλὰ δὲ θὰ ζήσει ποτὲ σ' αὐτό. "Εχει
παράγει τὰ πάντα, ἀλλὰ δὲ θ' ἀπολαύσει τίκοτα.

Διαμέσου τῆς ἑργασίας, προχωροῦμε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς
ἰσότητας καὶ κάθε δῆμα ποὺ κάνουμε μᾶς φέρνει πιὸ κοντά της.
"Αν ἤταν ίσες ἡ δύναμη, ἡ ἑργατικότητα κι ἡ ἐπιδεξιότητα τῶν
ἑργατῶν είναι φανερὸ πῶς θὰ ταν ἰσες κι οἱ περιουσίες τους. Στὴν
πραγματικότητα, δν δ ἑργάτης (δπως δποστηρίζεται κι δπως ἔχω
ἡδη δεχθεὶ) είναι δ ἰδιοκτήτης τῆς ἀξίας ποὺ δημιουργεῖ, προκύ-
πτει δτι:

1. "Ο ἑργάτης κερδίζει σὲ θάρος τοῦ ἀργόσχολου κάτοχου
τῆς ἰδιοκτησίας.

2. Ἀφοῦ δλόκληρη ἡ παραγωγὴ είναι: ἀναγκαστικὰ συλλογι-
κή, δ ἑργάτης ἔχει τὸ δικαιώμα νὰ ιιοιραστεῖ τὰ προϊόντα καὶ τὰ
κέρδη σὲ ἀναλογία μὲ τὴν ποσότητα ἑργασίας ποὺ ἔχει προσφέρει.

3. Ἀφοῦ έλο τὸ συσσωρευμένο κεφάλαιο ἀποτελεῖ συλλογι-

κὴ ἰδιοκτησία, δὲν μπορεὶ κανεὶς νὰναι ἀποκλειστικὸς του ἰδιο-
κτήτης.

Οι συνέπειες αὐτὲς είναι ἀναπόφευκτες κι είναι ἀρκετὲς ἀπὸ
μόνες τους ν' ἀνατρέψουν δλόκληρη τὴν οίκονομία μας καὶ νὰ μετα-
βάλλουν ἐντελῶς τοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς νόμους μας.

(1840) *"Τι είναι ἰδιοκτησία",* σελ. 215-18.

Είτε γίνονται δλα τὰ μέρη ἐνδις ρολογιοῦ ἀπὸ ἔνα καὶ μόνο
ἑργάτη, είτε ἀπὸ πενήντα διαφορετικοὺς ἑργάτες, αὐτὸ σὲ καμιὰ
περίπτωση δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἀκεραιότητα τοῦ προϊόντος. Είναι
σάν, ἀντὶ νὰ γίνονται ἀπὸ ἔνα ἄτομο σὲ διαδοχικὲς φάσεις, νὰ γί-
νονται τὰ διαφορα μέρη τοῦ ρολογιοῦ ἀπὸ ἔνα ἑργάτη μὲ πενήντα
κεφάλια κι ἔκατὸ χέρια. Κατὰ συγέπεια δ καταμερισμὸς τῆς ἑργα-
σίας είναι συνώνυμος μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑρ-
γατῶν. Ο καταμερισμὸς τῆς ἑργασίας κι ἡ συλλογικὴ δύναμη, ἡ
συνεργατικὴ δράση, ἀποτελοῦν δυὸ ἀλληλοεξαρτώμενες πλευρὲς τοῦ
ἰδίου νόμου. Τώρα, σύμφωνα μὲ τὸ πῶς τὸν ἔξετάζει κανεὶς, ἀπ'
τὴν ἀποφή τοῦ προϊόντος, ἡ ἀπ' τὴν ἀποφή τοῦ ἑργάτη, ἡ
δ κανόνας τοῦ "Ἀνταμ. Σμιθ, γεννάει διαφορετικὰ ἀπο-
τελέσματα. Μερικά, δπως μόλις ἀνάφερα, ἀποτελοῦν τὴν ἐπιστήμη
τῆς παραγωγῆς καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου κι ἀλλὰ τὴν ἐπιστή-
μη τῆς "Οργάνωσης, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο κλάδο
τῆς πολιτικῆς οίκονομίας. . .

Ο καταμερισμὸς τῆς ἑργασίας προϋποθέτει διαφοροποίηση τα-
λέντων κι αὐτὴ γεννάει τὴν ἀνταλλαγή. Η συγκέντρωση τῶν ἀτο-
μικῶν δυνάμεων, ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὴν συγκαταμένη ἐνδις ἀριθμοῦ
ἑργατῶν ποὺ θεωροῦνται σὰ μιὰ δυτότητα.

Απ' αὐτὸ τὸν κανόνα, ποὺ παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφὴ μᾶς
μιαθηματικῆς σειρᾶς, ἔχουν δγει τὰ ἀκόλουθα πορίσματα:

1. Διαμέσου τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἑργασίας, ποὺ ἔχει γίνει
μιὰ συλλογικὴ δύναμη, ἡ σχέση ἀνάμεσα στοὺς ἑργάτες είναι φυσι-
κὰ μιὰ σχέση συνεργασίας κι ἀμοιβαίας ἔξαρτησης.

2. Ἐπειδὴ είναι συνέταιροι καὶ συλλογικὰ υπεύθυνοι, ἔξαρ-
αντίζεται ἀνάμεσα τους ἡ ἀρχὴ κι ἀκόμα κι ἡ πιθαγότητα τοῦ ἀντα-
γωνισμοῦ.

3. Η συλλογική δύναμη έχατο έργατῶν είναι άσύγχριτα με-
γαλύτερη ἀπ' τὴ δύναμη ἑνὸς έργάτη πολλαπλασιασμένη ἐπὶ έκα-
τό. Άφου αὐτῇ ἡ δύναμη δὲν ὑπολογίζεται στὰ ἡμερομίσθια ἔχατο
ξεχωριστῶν έργατῶν, ὑπάρχει ἔνα ὑπολογιστικό λάθος, ποὺ ἐπει-
ναγει σήμερα ἀνάμεσα στοὺς έργάτες καὶ στοὺς έργοδότες κι οἱ νό-
μοι τῶν ἐγώσεων θᾶπρεπε ν' ἀναδιατυπωθοῦν.

4. Οἱ πιὸ προικισμένοι ἀνθρώποι, τόσο ἀπ' τὴν ἀποφῆ τῆς ἀ-
νάπτυξής τους δσο κι ἀπ' τῆς ἀπὸ μέρους τους χρήση τῶν χαρισμά-
των τους, ἀποτελοῦν ἔνα μέρος τῆς συλλογικῆς δύναμης κι ὑπόκειν-
ται στοὺς νόμους τῆς ἀλληλεγγύης μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, δπως καὶ κεῖ-
νοι, ποὺ ἔκτελοῦν τὶς πιὸ ἀσήμαντες λειτουργίες. Ἐπιπρόσθετα, οἱ
προηγούμενοι δφείλουν πολὺ περισσότερα στὴν κοινωνία ἀπ' δ, τι
οἱ τελευταῖοι. Κατὰ συνέπεια μπορεῖ γὰρ ὑπάρχει πολὺ λιγότερη δι-
καιολογία γιὰ ἀξιώσεις ποὺ ἀφοροῦν ὑπέρμετρες ἀμοιβές.

5. Στὴν πραγματικότητα, τὰ ἡμερομίσθια τῶν έργατῶν δίνο-
ται ἀπλῶς σὰν ἀντάλλαγμα γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσφέρουν. Ἐ-
πομένως, ἡ ἰστοήτα τῶν λειτουργιῶν ποὺ συχετίζονται, θὰ πρέπει
νάχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴ δημητουργία ἵσων συγθηκῶν γιὰ δλους
τοὺς έργάτες, στὸ μέτρο τούλαχιστον ποὺ είναι αὐτὸ δυνατὸ δο-
μιένων τῶν φυσικῶν, πνευματικῶν κι ἥθικῶν ἀγωμαλιῶν ποὺ προσ-
βάλλουν τὴν ἀνθρώπινη φυλή. Οἱ ἀγωμαλίες αὐτὲς θὰ πρέπει στα-
διακὰ γὰ ἔξαλειφθοῦν διαιμέσου τῶν ἀρχῶν τὸν καταμερισμὸ τῆς
έργασίας καὶ τῆς συλλογικῆς δύναμης, τῆς θεωρίας του νόμου τῶν
σειρῶν καὶ μεταρρυθμίσεων στὴν ἔκπαίδευση καὶ τὴν ὑγιεινή.

6. Ὁποιαδήποτε ἀλλη δάση γιὰ τὴ διανομὴ τῶν έργαλειων
τῆς έργασίας καὶ τὸ μοίρασμα τῶν προϊόντων ἀποτελεῖ ἀνομο σφ-
τερισμό.

Η μόνη ἀπάντηση ποὺ ἔχει δοθεῖ στὶς διάφορες ἔκεινες φόρ-
ιουλες, ἡ δποία προσφέρει τὴ δάση γιὰ ἔνα νέο σύστημα νομολο-
γίας, ἢταν γιὰ γ' ἀπορρίψει τὴν ὑπόθεση. Αὐτὸ συμβαίνει, εἴτε ἐ-
πειδὴ οἱ προνομιοῦχες τάξεις ἔχουν ἔνα πάγιο συμφέρον γιὰ γὰ δια-
τηρήσουν τὸ S T A T U S Q U O, εἴτε ἔξαιτίας τῆς ἔλλει-
ψης δποιασδήποτε δργανωτικῆς θεωρίας, ποὺ θὰ ἔχανε δυνατή τ.,
διόρθωση τῶν σφαλμάτων ποὺ ἐπισήμαναν οἱ κριτικοί. Γιὰ γὰ διορ-
θώσει τὰ πράγματα, τὸ προλεταριάτο καλεῖται νὰ προσφέρει ἔνα

πρότυπο τάξης, δηλαδή, γὰ δημιουργήσει αὐτῇ ἀκριβῶς τὴν ἴδια
τὴν Οἰκονομικὴ ἐπιστήμη.

(1843)

«Η δημιουργία τῆς τάξης μέσα στὴν Ἀνθρωπότητα», σελ. 301-2.

Ἄσ πάρουμε τὴν περίπτωση τοῦ ἀγρότη. Πρὶν ἀπ' τὸν ἔρχο-
μὸ τοῦ χειμῶνα, δργώνει τὰ χωράφια καὶ σπέργει στάρι καὶ σίκα-
λη. Τὴν ἀνοιξη φυτεύει καλαμπόκι, πατάτες, κανγάδι καὶ γουλιά. Τὸ καλοκαίρι θερίζει κι ἀλωνίζει, ἐγὼ τὸ φθινόπωρο είγαι ἀπασχο-
ληγμένος μὲ τὸν τρύγο. Ἐπειτα ἀποθηκεύει καὶ συντηρεῖ τὴ σοδειά
του. Σ' δλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἔχανε ἀμέτρητες ἀλλες δοηθητικές
δουλειές. Κάθε μιὰ ἀπ' αὐτές τὶς διαδοχικές ἔργασίες ἀποτελεῖ ἔνα
μέρος τῆς καλλιεργητικῆς διαδικασίας κι ἀπαιτεῖται ἔνας δλόκλη-
ρος χρόνος γιὰ νὰ δοκιληρωθεῖ καὶ γ' ἀποτιμηθεῖ δλόκληρη ἡ ἔρ-
γασία τοῦ ἀγρότη.. .

Ολα τὰ πιὸ ἐφευρετικά, περίπλοκα καὶ πολύπλοκα καθήκον-
τα τοῦ ἀνθρώπου, ἐκτελοῦνται ἀναγκαστικὰ σὲ ἀπείρως μικρὰ στά-
δια. Ἄλλὰ δταγ συνδέονται μαζί, τὰ στάδια αὐτὰ συνεγώνονται
στὸ τέλος γιὰ νὰ σχηματίσουν μιὰ δλόκληρη, σύνθετη, σειρά. Τώ-
ρα, τὸ γ' ἀκινητοποίήσουμε τὸν ἔργάτη μέσα σ' ἔνα ἀπειρα μικρὸ
παραγωγικὸ χῶρο, ἀποτελεῖ αὐτὸ ποὺ ἔχουν δνομάσει καταμερι-
σμὸς τῆς έργασίας. Ὕποστηρίζω δτι ἡ ἀκινητοποίηση αὐτῇ είναι
τὸ προϊόν μιᾶς σύγχυσης κι ἀποτελεῖ μιὰ συνέπεια τῆς ὑπεραπλου-
στευμένης ἔφαρμογῆς τοῦ ἴδιοκτητικοῦ δικαιώματος, ποὺ δλα
ἀπο-
λέπουν στὴν κατάργησή του. . .

Πολὺ συχνά, συγαντάει κανεὶς ἀνθρώπους ποὺ διαβέτουν πρα-
γματικὴ ἴκανότητα κι ὑψηλὰ ἀναπτυγμένο ταλέντο σὲ δποῖα, μὲ
ἀντάλλαγμα τὸ ἴδιο ἡμερομίσθιο, προτιμοῦν γὰ κάνουν τὶς πιὸ ἀ-
πλές καὶ πιὸ μιογότονες έργασίες, ἐπειδὴ θέλουν γὰ φυλάξουν τὶς
πνευματικές τους δυγάλιεις γιὰ ἀπεριόριστες δημιουργικές δρα-
στηριότητες, γιὰ τὶς δποίες δὲν περιμένουν γὰ πληρωθοῦν. Σὲ τέ-
τοτεις περιπτώσεις, δ καταμερισμὸς τῆς έργασίας, ποὺ δὲν είναι δλα-
βερὸς οὔτε γιὰ τὴν κοινωνία οὔτε γιὰ τὸ ἄτομο, ἀν κατευθύνεται
καὶ συγτονίζεται κατάλληλα, δὲν ἔχει κανένα μειονέκτημα. Πιθα-
νὸν κάποια μέρα γιὰ καταλήγει αὐτὸ γ' ἀποτελεῖ τὸν τρόπο ποὺ θὰ

ζοῦμε δλοι. "Οταν ένας ἀνθρωπος ἔχει ἔξαντλήσει δλες του τις δυνατότητες στή νιάτη, ἔχει ἔξερευνήσει τὴν εἰδικευμένη σφαίρα δραστηριότητάς του κι ἔχει κατορθώσει νὰ φθάσει στὸ ἐπίπεδο νὰ διατάξει καὶ νὰ κατευθύνει ἄλλους, ἀρέσκεται, δταν ἔρθει δ καιρός, νὰ κλείνεται στὸ ἔαυτὸ του καὶ νὰ διαθέτει χρόνο γιὰ περισυλλογῆ. Τότε, δοσμένου δτι ἔχει ἔξεσφαλίσε: τὸ καθημερινὸ ἡμερομίσθιο, ἵκανοποιημένος ποὺ ἔχει ἀποδείξει τὴν ἀξία του, ἀφήνει στοὺς ἄλλους τὴν ἔκτελεση μεγαλόπνων σχεδίων καὶ τὴν κατάληψη σπουδαίων πόστων καὶ παραδίδεται στὸ σκιρτήματα τῆς καρδιᾶς του, ποὺ δὲ δμαλότητα τῆς ὑποδιαιρέσης τῆς ἔργασίας δὲ χρησιμεύει παρὰ νὰ ἐνθαρρύνει.

(1843)

«Ἡ δημιουργία τῆς τάξης μέσα στήν 'Ανθρωπότητα», σελ. 334-8.

Οικονομία κοι δικαιοσύνη

‘Ο πατέρας μου, δ ὅποιος ἦταν ἔνας ἀπλὸς ἀνθρωπος, δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ χωνέψει πώς ή κοινωνία ποὺ ζοῦσε ἦταν δασιμένη πάνω στὸν ἀνταγωνισμό, πώς ή εὐημερία στήν ἐποίᾳ ἀποβλέπει κάθε διοικήχανος εἰναι ἔξισου κλειμένη, δσο καὶ τὸ προϊὸν τῆς ἔργασίας κι δτι κατὰ συγέπεια ή τιμὴ πωλήσεως ἐνδὸς προϊόντος δὲν ὑπολογίζεται μὲ δόση τὸ κόστος του, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ κοινοῦ, τὴν ἀγοραστική του δύναμη, τὴν κατάσταση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ κι ἔτσι ἐπιτρέπει στὸ διοικήχανον ὑ ἀποκομίζει ὑπέρογκα κέρδη. Ό πατέρας μου συνήθιζε νὰ ὑπολογίζει τὰ ἔξοδά του, νὰ προσθέτει ἀλλὰ τόσα γιὰ τὴν προσωπική του ἀπασχόληση καὶ νὰ λέει: «Ἡ τιμὴ μου εἶναι αὐτή κι αὐτή». Δὲν ἔδινε προσοχὴ σὲ καμιὰ ἀντίρρηση κι ἔτσι δημιούργησε δ ἴδιος τὴν ἴδια του τὴν καταστροφή. Πρωτοῦ ἀκόμα γίγω δώδεκα χρονῶν, δταν δούλευσε σὰν ἀποθηκάριος, ἀρχισα νὰ συλλογίζοιμαι τὶς διαχειρηστικὲς μεθόδους τοῦ πατέρα μου καὶ τὶς παρατηρήσεις ποὺ ἔκαναν οἱ φίλοι του. Δίχως νὰ τὸ ξέρω, σκεπτόμουνα σχετικὰ μὲ τὴν προσφορὰ καὶ τὴν γένη της γιὰ τὰ καθαρά κι αθαρὰ κι ἐρδη, σὰν τὸν Πατσάλι τὸν συλλογισμούς του γιὰ τὶς σφαῖρες καὶ τὶς πράδους, ποὺ δναφέρονται στὴ Γεωμετρία. (5) Γνώριζα πολὺ καλὰ πώς ή μέθοδος τοῦ πατέρα μου ἦταν τίμια καὶ σωστή, ἀλλὰ παρόλα αὐτὰ γνώριζα ἐπίσης καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ συγεπαγόταν. Ή συγείδησή μου ἐνέχρινε τὸν τρόπο ποὺ ἐνεργοῦσε δ πατέρας μου, ἀλλὰ ή ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀσφάλειά μας μὲ ὥθοσσε πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση. Αὐτὸ ἀποτελοῦσε κάτι σὰ γρίφο γιὰ μένα, ἀφοῦ ἦταν ἀντίθετο μὲ τὸ Χριστιανικὸ δόγμα κι ή ἐπίλυ-

σή του θά σήμαινε τὴν καταστροφὴν τῶν θρησκευτικῶν μου πεποιθήσεων...

Τίποτα, ἀπάντησα, δὲν ἔχει ἀποδεῖξει πώς δὲν μποροῦν γὰρ ἐξισορροπηθοῦν οἱ ἀντιμαχόμενες θελήσεις καὶ συμφέροντα, ώστε νὰ γεννήσουν τὴν εἰρήνη, τὴν διαρκὴν εἰρήνην καὶ τὸν πλοῦτο, σὰν προϋπόθεση γιὰ τὴν εὐημερία δὲν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ὑπάρχει τίποτα ποὺ ν' ἀποδεικνύει πώς η ἀνηθικότητα καὶ τὸ ἔγκλημα, ποὺ θεωροῦνται διτὶ ἀποτελοῦν τὴν αἰτία τῆς φτώχειας καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, δὲν προκαλοῦνται στὴν πραγματικότητα ἀπ' τῇ φτώχεια καὶ τὸν ἀνταγωνισμό: τὸ Καθολικὸ δόγμα ἔμφαντει τῇ φτώχεια καὶ τὸν ἀνταγωνισμό, σὰν τιμωρία γιὰ τὴν ἀνηθικότητα καὶ τὸ ἔγκλημα. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε εἶναι ν' ἀνακαλύψουμε κάποιο κανόνα ἀρμονίας, λοζαγίας κι ἰσορροπίας.

(1858)

«Γιὰ τὴν Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπαγάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία», σελ. 5-6.

Ελγαὶ παντοῦ κατάφωρο πώς η ἀνηθικότητα αὐξάνεται σὲ ἀναλογία μὲ τὴν οἰκονομικὴν πρόοδο, έτσι ὡστε η κοινωνία φαίνεται νὰ βασίζεται πάνω στὸ μοἱραίο, ἀδιάρρηκτο δυῖσμὸ τοῦ πλούτου καὶ τῆς φτώχειας, τῆς προσδοκίας καὶ τῆς διαφθορᾶς. Ἀφοῦ οἱ οἰκονομολόγοι δείχνουν ἐπίσης πώς κι η Ἱδία η Δικαιοσύνη ἀποτελεῖ μιὰ οἰκονομικὴ δύναμη, διτὶ δυουδήποτε παραβιάζεται ἀπ' τὴν δουλικότητα, τὸ δεσποτισμό, τὴν ἀνασφάλεια κλπ. η παραγωγὴ ἐπηρεάζεται, δὲ πλοῦτος μειώνεται κι η βαρβαρότητα αὐξάνεται, προκύπτει πώς η πολιτικὴ οἰκονομία, δηλαδὴ δλόχληρη η κοινωνία, ἀποτελεῖ ἔνα δίχτυο ἀπὸ ἀντιφάσεις. Λύτο εἶναι κάτι ποὺ δέρεσι δὲν ἀντιλήφθηκε η πού πιθανὸ δὲν τολμησε νὰ δεῖξει. (6)

Θὰ βρεῖς μιὰ ἔκτεταμένη ἀνάλυση ἀντῆς τῆς ἀντινομίας στὸ ἔργο μου Σύστημα Οἰκονομολογίας Ἄντιφασης. Λλλὰ ποιά εἶναι η ἐπίσημη γνώμη τῶν εἰδικῶν γι' αὐτό;

Μερικοί, ποὺ εἶγαι ἔξτρεμιστὲς δπαδοὶ τοῦ Μάλθους, μιλᾶνε μὲ θράσος ἐγάντια στὴν Δικαιοσύνη. Κύρια καὶ πρωταρχικά κι ξαν-

τι ὁποιουδήποτε ἀνταλλάγματος, ζητᾶνε πλούτη, ἀπ' τὰ δποια ἐλπίζουν νὰ πάρουν τὸ μερίδιό τους. Ἀποδίδουν μικρὴ ἀξία στὴ ζωή, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐφύτα τῶν μαζῶν. Μὲ τὸ πρόσχημα διτὶ ἀποτελεῖ οἰκονομικὸ νόμο καὶ θέλημα τῆς μοίρας, θυσιάζουν ἀλύπητα τὴν Ἀγθρωπότητα στὸν Μαρμωνά. Νὰ τὶ ἔχει διαχρίνει τὴν οἰνοματικὴ σχολή, στὴν πάλη της ἐνάντια στὸ σοσιαλισμό. Εἴθε αὐτὸν νὰ περάσει στὴν ίστορία σὰν ἔγκλημα καὶ ντροπή της.

Ἄλλοι ὑποχωροῦν πανικόδηλητοι μπροστὰ στὶς ἔξελιξεις τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης κι ἀγαπολοῦν μὲ ἀπόγγωση τὶς μέρες ποὺ η βιομηχανία ἤταν ἀπλὴ κι η ὑφανση γινόταν στὸ σπίτι, τὶς μέρες τοῦ κοινοτικοῦ φούρουν. Ἐτοι ἀποτραβίσγαται στὸ παρελθόν.

Πιστεύω διτὶ κι ἐδῶ, ἐπίσης, ὑπῆρξα δ πρῶτος, ποὺ κατέρθωσε νὰ συλλάβει πλήρως τὴν κατάσταση, δὲ ποιος τόλμησε νὰ πει πώς η Δικαιοσύνη κι η Οἰκονομικὴ ἐπιστήμη δὲν θᾶπρεπε νὰ ἀλληλοπεριορίζονται η νὰ κάνουν ἐπιπόλαιες παραχωρήσεις. Αὐτὸν θάταν ἀπλῶς καταστρέπτει καὶ γιὰ τὶς δυὸς κι ἀχρηστο. Θᾶπρεπε νὰναι συστηματικὰ συνυφασμένες κι η Δικαιοσύνη νὰ χρησιμεύει σὰ γόμιος τῆς Οἰκονομίας. Ἐτοι, ἀντὶ νὰ περιορίζουμε τὶς οἰκονομικὲς δυνάμεις, τῶν δποιῶν η παραμορφωμένη ἀνάπτυξη μᾶς σκοτώγει, θᾶπρεπε νὰ τὶς κάνουμε νὰ ἀλληλοεξισορροποῦνται μὲ τὴ βοήθεια ἐνὸς ἐλάχιστα γνωστῶν κι ἀκόμα λιγότερο κατανοημένου καλά κανόνα: δηλαδὴ, διτὶ τὰ ἀντίθετα δὲν πρέπει νὰ καταστέψουν ἀλλὰ νὰ συμπληρώνουν τὸ ἔνα τὸ ἄλλο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι ἀντίθετα.

Θάθελα νὰ δνοιάσω τὸν κανόνα αὐτὸν ἐφαρμογὴ τῆς Δικαιοσύνης στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία, δπως ἀκριβῶς δ Καρτέσιος δγμασε τὴν ἀνάλυσή του ἐφαρμογὴ τῆς ἀλγερας στὴ γεωμετρία. Αὐτή, λέει δ Ρόστι, εἶναι η γένα ἐπιστήμη, η πραγματικὴ ἐπιστήμη τῆς κοινωνίας.

(1865)

«Γιὰ τὴν Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπαγάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία», II, σελ. 59-61.

Ἄφοῦ δ γόμιος τῆς φύσης καθώς ἐπίσης καὶ τῆς Δικαιοσύνης εἶναι η Ισότητα κι ἀφοῦ οἱ σκοποὶ καὶ τῶν δυὸς εἶγαι ταυτόσημοι,

οι οίκονομολόγοι κι οι πολιτικοί δὲν είναι πιὰ άναγκασμένοι ν' ἀποφασίσουν ἂν θὰ πρέπει νὰ θυσιαστεῖ ἡ Οἰκονομία γιὰ χάρη τῆς Δικαιοσύνης η ἡ Δικαιοσύνη γιὰ χάρη τῆς Οἰκονομίας. Θὰ πρέπει ν' ἀνακαλύψουν τὸν καλύτερο τρόπο γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὶς φυσικές, πνευματικές κι οίκονομικές δυνάμεις, ποὺ ἀνακαλύπτει συνεχῶς η ἀνθρώπινη εὐφύτα γιὰ ν' ἀποκαταστήσει τὴν κοινωνικὴ Ισορροπία, η δποία πρὸς τὸ παρόν ἔχει διαταραχθεῖ ἀπ' τὰ ἀπρόσπτα τοῦ κλίματος, τῆς πληθυσμιακῆς ἀνάπτυξης, τῆς ἐκπαίδευσης κι δλων τῶν παρόμοιων περιστατικῶν τῆς λεγόμενης ἀνάπτυξης.

"Ἐνας ἀνθρωπος, λογουχάρη, είναι πιὸ σωματώδης καὶ πιὸ δυνατὸς ἀπὸ ἔναν ἄλλο. Κάποιος τὰ καταφέρνει καλὰ στὴ γεωργία, ἔνω ἔνας ἄλλος στὴ βιομηχανικὴ δραστηριότητα η τὰ ναυτιλιακὰ Κάποιος είναι ἵσανδρος νὰ συλλάβει μὲ μᾶς ματιὰ ἔνα πλατὺ σύμπλεγμα γεγονότων κι ἰδεῶν. "Ἐνας ἄλλος είναι ἀπαράμιλλος σὲ μιὰ πιὸ περιορισμένη σφαίρα. Σὲ δλες αὐτές τὶς περιπτώσεις, θὰ πρέπει νὰ γίνουν δρισμένες ἐπανορθώσεις, ὥστε νὰ λειτουργήσει μιὰ ἔξιστηκὴ διαδικασία ποὺ θὰ διδηγοῦσε στὴν ἀνθηση ἑνὸς ἐλκυστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ μιᾶς φιλικῆς ἀμιλλας. 'Ο τρόπος ποὺ διαμορφώνεται δ ἀνθρωπος κι δ τρόπος ποὺ διαιρεῖται η διοργανία, προσφέρει ἀπεριόριστες πηγὲς γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν ἐκδηλώσεων ἀνωτερότητας καὶ γιὰ τὴν σταθερή δημιουργία νέων μέσων γιὰ τὴν διατήρηση τῆς ισότητας ἀνάγιεσα στὶς ἀγνωστες δυνάμεις τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας.

Αὐτὴ ἐπομένως είναι η ριζικὴ κι ἀνυπέρβλητη διαφορὰ ποὺ χωρίζει τὴν Χριστιανικὴ καὶ τὴν Μαλθουσιανὴ Οἰκονομία, οἱ δποίες είναι τόσο υλιστικές ὅσο καὶ μυστικιστικές, ἀπ' τὴν ἐπαναστατικὴ Οἰκονομία.

"Ἡ πρώτη, ποὺ στηρίζει τὶς ἀποφάσεις τῆς πάνω στὰ φαιγόμενα τῆς τύχης καὶ τῆς ἀνωμαλίας, δὲ διστάζει νὰ διαχηρύξει πῶς η φύση ἔχει κάνει τοὺς ἀνθρώπους ἀνισους. "Ἐπειτα, δίχως νὰ ἐνδιαφερθεῖ νὰ συγκρίνει τὸ είδος τῆς ἐργασίας ποὺ κάνουν οἱ ἀνθρωποι η νὰ ἔξετάσει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας τους, τὴ μόρφωσή τους καὶ τὶς συνέπεις τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς ἀπασχόλησης — καὶ φροντίζοντας νὰ μήν ἔξετάσει πολὺ προσεκτικὰ τὸ μερίδιο κάθε ἀνθρώπου ἀπ' τὸ συλλογικὸ προϊόν, οὕτε νὰ συγκρίνει αὐτὸ ποὺ

ἐκεῖνος παίρνει μὲ ἔκεινο ποὺ προσφέρει — καταλήγει στὸ συμπέρασμα πῶς ἀπ' τὴ η λεγόμενη ἀνισότητα δικαιολογεῖ τὰ προνόμια τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τοῦ ἰδιοκτητικοῦ δικαιώματος.

"Ἡ Ἐπανάσταση, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ξεκινάει ἀπ' τὸ συλλογισμὸ πῶς η ισότητα ἀποτελεῖ φυσικὸ νόμο κι δτι οἱ ἀνθρωποι ἔχουν πλαστεῖ ἴσοι ἀπὸ τὴ φύση. "Ἄγ ἀποδειχθεῖ στὴν πράξη δτι μερικοὶ είναι λιγότερο ἴσοι, αὐτὸ συμβαίνει γιατὶ δὲν ἡθελαν η γιατὶ δὲν ἤξεραν πῶς νὰ κάγουν πλέρια χρήση τῶν δυνατοτήτων τους. ቩ Ἐπανάσταση θεωρεῖ πῶς η ὑπόθεση δτι οἱ ἀνθρωποι είναι δινισοι, ἀποτελεῖ μιὰ ἀδάστιμη προσδοτὴ ποὺ διαφεύδεται καθημερινὰ ἀπ' τὴν πρόδοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διοργανίας. 'Αφιερώνει δλη της τὴν ἐνεργητικότητα προσπαθώντας ν' ἀποκαταστήσει τὴν Ισορροπία, ποὺ ἔχει ἀνατραπεῖ ἀπ' τὴν προκατάληψη, μὲ τὴ δοήθεια τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς δλόνα καὶ μεγαλύτερης ισότητας τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ἀμοιδῶν. Νά γιατὶ διακηρύσσει πῶς δλοι οἱ ἀνθρωποι ἔχονται δικαιολογίας οἱ εἰσαγόμενοι σὲ τὴν ισότητα σὰν ἔξιστοι εὐγενικές κι ἀξιόλογες δλες οἱ ἐργασίες, ἐπαγγέλματα, λειτουργίες, τέχνες, ἐπιστήμες κι εἰδικότητες. 'Ἀπ' τὴν ἄλλη, θέλει νὰ δρίσουν ἵση μεταχείρηση δλα τὰ μέρη σὲ κάθε δικαστικὴ ἀγαμέτρηση κι ἀνταγωνισμό, ἐκτὸς δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἀξιας ἀνάμεσα στὰ προϊόντα καὶ τὶς ὑπηρεσίες. Κι ἔτοι, ἐπειδὴ η ἵση δικαιοσύνη γιὰ δλους πιθανὸν νὰ διαδοθεῖ πλατιὰ στὴν κοινωνία σ' ἔνα αὐξανόμενο βαθμό, η ἐπανάσταση ἐπιθυμεῖ ν' ἀπολαμβάνουν ἴσες εὐκαιρίες γι' ἀνάπτυξη καὶ δραστηριότητα δλοι οἱ πολίτες.

(1858)

«Γιὰ τὴ Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία» II, σελ. 69-70.

Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιζήσει δποιαδήποτε ἀξια η καλὴ πλοτη σὲ μιὰ κοινωνία τῆς δποίας τὸ βασικὸ ἀξιωμα είναι δτι η Οἰκονομία δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν Δικαιοσύνη, δτι είναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτή, δτι η ίδεα τῆς οίκονομικῆς Δικαιοσύνης ἀποτελεῖ μιὰ οίκονομικὴ οὐτοπία κι δτι κατὰ συνέπεια η ὑφιστάμενη οίκονομικὴ τάξη (ἔτοι ὑποστηρίζεται) δὲν βασίζεται πά-

νω σὲ καμιά λογική θεώρηση; Σὲ μιὰ κοινωνία δπου οἱ ἀνθρωποι μποροῦν νὰ ὑποσχεθοῦν δ ἔνας στὸν ἄλλο δ, τιδήποτε θέλουν, ἀλλὰ ποὺ σὰν ἀποτέλεσμα τῶν οἰκονομικῶν τους σχέσεων δὲν ὀφεῖλουν στὴν πραγματικότητα ἀπολύτως τίποτα δ ἔνας στὸν ἄλλο κι δπου συναχόλουθα, ἀφοῦ κάθε ἀνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιδιώκει τὸ δικό του συμφέρον σὲ έδαρος τῶν ἄλλων, δ φίλος θὰ μπορεῖ νόμιμα, λογικὰ κι ἐπιστημονικὰ νὰ καταστρέψει τὸ φίλο, ἢ δ γυιδὲς νὰ ἔγκαταλείπει τοὺς γονεῖς του, ἢ δ ἐργάτης νὰ προδίδει τὸν ἐργοδότη του κλπ. Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει δποιοσδήποτε σε-
σοσιμὸς γιὰ τὴν ἰδιοκτησία σ' ἔνα τέτοιο σύστημα; Ποιά δύναμη θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει στὴ συγένωση ποιός αεβασμὸς ἀπέγκντη στὴν ἔξουσία, ποιά πίστη στὸ νόμο, ποιά ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια;

(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων»,
σελ. 228.

Τὶ εἶναι τότε, πιὸ συγχεκριμένα, ἢ πολιτικὴ οἰκονομία; Τὶ εἶναι δ σοσιαλισμός;

Η πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι τὸ σύνολο τῶν παρατηρήσεων ποὺ ἔχουν γίνει μέχρι σήμερα σχετικὰ μὲ τὰ φαινόμενα τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου, δηλαδή, σχετικὰ μὲ τὶς πιὸ γενικές, αὐθόρυμητες καί, κατὰ συγέπεια, πιὸ αὐθεντικὲς μορφές τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς.

Οἱ οἰκονομολόγοι ἔχουν ταξινομήσει αὐτές τὶς παρατηρήσεις διο καλύτερα μποροῦν. "Έχουν περιγράψει τὰ φαινόμενα καὶ παρατηρήσει τὶς ἀνωμαλίες καὶ τὶς σχέσεις τους. "Έχουν παρατηρήσει σὲ μιὰ σειρὰ περιπτώσεων τὴν παρουσία μιᾶς δρισμένης ἀναγκαιότητας, ποὺ τοὺς ἔχει κάγει νὰ μιλῶντες γιὰ ν δ μ ο υ σ. Αὐτὸς τὸ σύνολο τῶν γνώσεων, ποὺ θασίζεται πάγω σ' αὐτὰ τὰ δποια θὰ μποροῦσε κανεὶς γ' ἀποκαλέσει τὰ πιὸ ἀπλὰ φαινόμενα τῆς κοινωνίας, ἀποτελεῖ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία. . .

Ο Σοσιαλισμὸς πού, δπως δ Θεδ̄ς Βισνού, πάντοτε πεθαίνει καὶ πάντοτε ξαναγεννιέται, ἔχει φθάσει στὸ διάστημα τῶν τελευταίων εἴκοσι περίπου χρόνων τὶς 10.000 ἔνσαρχωσεις του, μὲ τὴ μορφὴ πέντε ἢ ἔξη προφητῶν. Ο σοσιαλισμὸς ὑποστηρίζει δτι δ

σημερινὴ συγκρότηση τῆς κοινωνίας καὶ συναχόλουθα δλων τῶν προηγούμενων κοινωνιῶν, εἶναι ἀνώμαλη.

Τποστηρίζει κι ἀποδειχνύει δτι ἡ πολιτισμένη τάξη εἶναι ἐ-
πιπλαστη, ἀντιφατικὴ κι ἀνεπαρκής κι δτι ἀπὸ μόνη της γεννάει
τὴν καταπίεση, τὴν φτώχεια καὶ τὸ ἔγκλημα. Κατηγορεῖ, γιὰ νὰ
μήν πούμε διασύρει, δλόκληρη τὴν περασμένη ζωὴ τῆς δργαγωμέ-
νης κοινωνίας καὶ προωθεῖ μὲ δλη του τὴ δύναμη τὴν ἀναμόρφωση
τῶν συνηθειῶν καὶ θεσμῶν.

Ο σοσιαλισμὸς καταλήγει διακηρύσσοντας πῶς ἡ πολιτικὴ οἰ-
κονομία εἶναι ἔδραιαμένη πάγω σὲ μιὰ φεύτικη ὑπόθεση κι δτι ἀ-
ποτελεῖ ἔνα σύστημα σοφιστείας ποὺ ἐπινοήθηκε γιὰ νὰ προωθήσει
τὴν ἔκμετάλλευση τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων ἀπ' τοὺς λιγότε-
ρους. Ἐφαρμόζοντας τὴν παροιμία «Θὰ τοὺς γνωρίσεις ἀπ' τ' ἀπο-
τελέσματά τους», δλοκληρώνει τὴν ἐπίδειξη τοῦ ἀνίσχυρου καὶ κε-
νοῦ χαρακτήρα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, παρουσιάζοντας τὸν πλ-
νακὰ τῶν ἀνθρώπινων συμφορῶν, γιὰ τὶς δποιες δ σοσιαλισμὸς θε-
ωρεῖ ὑπεύθυνη τὴν πολιτικὴ οἰκονομία.

Ἄλλα· ἀν ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι φεύτικη, θὰ πρέπει γάνω
τέτοια κι ἡ νομολογία, ἢ δποια σὲ δλες τὶς χώρες ἀποτελεῖ τὴν
ἐπιστήμη τῶν νόμων καὶ τῶν ζθίμων. Γιατὶ στηρίζεται στὸ διαχω-
ρισμὸς ἀνάμεσα στὸ δικό μου καὶ τὸ δικό σου καὶ προύποθέτει τὴν
ἀναγνώριση τῶν γεγονότων ποὺ περιγράφει καὶ ταξινομεῖ ἡ πολι-
τικὴ οἰκονομία. Οἱ θεωρίες τοῦ Δημόσιου καὶ τοῦ Διεθνοῦ Δικαι-
ου, μᾶλι μὲ δλες τὶς πακιλίες τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς κυβέρνησης,
θὰ πρέπει παρόμοια γάνω φεύτικες, ἀφοῦ θασίζονται πάγω στὸν
κανόνα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς θέλησης τῶν ἀτόμων.

Ο σοσιαλισμὸς ἀποδέχεται δλες αὐτές τὶς συγέπειες. Βλέπει
τὴν πολιτικὴ οἰκονομία, ποὺ μερικοὶ θεωροῦν σὰν τὴ φυσιολογία τοῦ πλούτου, ἀπλῶς σὰν δργαγωμένη κλοπὴ καὶ φτώχεια, δπως ἀ-
κριβῶς δλέπει τὴν νομολογία, τὴν δποια οἱ δικηγόροι ἔχουν στολ-
σει μὲ τὸν τίτλο κωδικοποιημένη λογική, ἀπλῶς σὰν μιὰ συλλογὴ
νόμων κι ἐπισημων τίτλων γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῆς ληστείας, δη-
λαδή, τῆς ἰδιοκτησίας. Κατὰ τὴ γνώμη τῶν σοσιαλιστῶν οἱ δυὸι αὐ-
τές λεγόμενες ἐπιστήμες, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία καὶ τὸ δικαίο, ἔξε-
ταζόμενες σὲ σχέση ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, συγκροτοῦν μιὰ δλοκληρω-
μένη θεωρία τῆς ἀδικίας καὶ τῆς διχόνιας. Περνώντας ἀπ' τὴν

καταλυτική κριτική στην θετική ύποδειξη, δισσιαλισμός προτείνει την άρχη της συνεργασίας αντί για κείνη της ιδιοκτησίας κι άναλαμβάνει γ' άγνοικοδομήσει την κοινωνική οίκονομία (7) άπο πάνω πρὸς τὰ κάτω. Δηλαδή, δισσιαλισμός άναλαμβάνει γ' άγναδημιουργήσει ἔνα νέο νόμο, ἔνα νέο πολιτικό σύστημα και θεσμούς κι ηθη πού θὰ διαφέρουν ἀπὸ κάθε ἄποφη ἀπὸ τὶς παλιὲς μορφές.

Κατὰ συνέπεια ύπάρχει μιὰ ἔκεκληρη διαχωριστική γραμμή ἀγάμεσα στὸ σοσιαλισμὸν και τὴν πολιτικὴν οίκονομία. Ὑπάρχει ἀνάμεσά τους ἀγνοική ἔχθρότητα.

Ἡ πολιτικὴ οίκονομία κλίνει πρὸς τὸν καθαγιασμένο ἔγωισμό, πάνω ἀπὸ διδήποτε ἄλλο...

Σήμερα, ή σύγχρονη κριτική ἔχει δεῖξει πώς, σὲ μιὰ ἀντίθεση τέτοιας μορφῆς, ή ἀλήθεια δὲν πρόκειται νὰ δρεθεῖ μὲ τὸ γ' ἀποκλείσουμε τὸν ἔνα ἀπὸ τὸν δύο ἀντίθετους δρους, ἀλλὰ μόνο ἀν τὸν συμφιλιώσουμε. Εἶναι, ἐπαναλαμβάνω, ἔνα γγωστὸ ἐπιστημονικὸ γεγονός πώς δλοι οἱ ἀνταγωνισμοὶ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀν διαδραματίζονται στὴ φύση η στὶς ἰδέες, δρίσκουν τὴ λύση τους σ' ἔνα πιὸ γενικὸ δρό η πολύπλοκη φόρμουλα, ποὺ συμβιδάζει τὶς ἀντίθετες πλευρές ἀφομοιώσοντας τις, γιὰ γὰ τὸ ποῦμε ἔται και τὶς δύο. Δὲ θὰ μπορούσαμε ἐπομένως ἔμεις, ποὺ εἴμαστε ἀνθρώποι μὲ πρακτικὸ μυαλό, ἐνῶ περιμένουμε τὴ λύση ποὺ θὰ προσφέρει δίχως ἀμφιβολία τὸ μέλλον, νὰ προετοιμαστοῦμε γι' αὐτὴ τὴ μεγάλη ἀλλαγὴ, ἀναλύοντας τὶς ἀντίθετες δυγάμεις και ἔξετάζοντας τὶς θετικὲς κι ἀρνητικές τους ἰδιότητες; Ἐνα τέτοιο καθῆκον, ἐκτελεσμένῳ προετοικά κι ἐπιστημονικά, ἀκόμα κι ἀν δὲν δδηγεῖ κατευθεῖαν στὴ λύση, θὰ είχε τουλάχιστον τὸ ἀνεκτίμητο πλεονέκτημα ν' ἀποκαλύψει τὴ φύση τοῦ προβλήματος και κάνοντας αὐτό, νὰ μᾶς καλέσει σ' ἐπιφυλακή ἔγάντια σὲ κάθε ὀντοπία.

(1846) «Σύστημα Οίκονομικῶν Ἀντιφάσεων», I, σελ. 67-72.

"Αν κι η πραγματικὴ κοινωνικὴ ἐπιστήμη ἔξακολουθεῖ γάναι σήμερα περισσότερο μιὰ πειραματικὴ ἐπιστήμη ποὺ σκοπεύει στὸ μέλλον, παρὰ μιὰ γνώση τῆς πραγματικότητας δπως είγαι, θὰ πρέπει ἐπίσης ν' ἀναγνωρίσουμε πώς τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ κλάδου μελέτης, μποροῦν δλα νὰ δρεθοῦν στὴν πολιτικὴν οίκονομία. Νομίζω

ὅτι ἔκφράζω τὸ γενικὸ αἰσθημα λέγοντας πώς αὐτὴ ή γνώμη υἱοθετεῖται τώρα ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους. Είναι ἀλήθεια δτὶ ἐλάχιστοι ἀνθρώποι ὑπερασπίζουν τὴ σημερινὴ κατάσταση πραγμάτων, ἀλλὰ η ἀπέχθεια γιὰ τὶς ὀντοπίες δὲν είναι λιγότερο διάχυτη και γίνεται γενικὰ ἀποδεκτὸ δτὶ η ἀλήθεια μπορεῖ νὰ δρεθεῖ σὲ κάποια φόρμουλα ποὺ θὰ συμφιλίωνε τοὺς δυὸ δρους:

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ και ΠΡΟΟΔΟ.

(1846) «Σύστημα Οίκονομικῶν Ἀντιφάσεων», I, σελ. 86.

Ο σοσιαλισμὸς ἔχει δίχιο νὰ διαμαρτύρεται ἔγάντια στὴν πολιτικὴ οίκονομία και νὰ λέει δτὶ αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἔνα μηχανισμὸ δίχως σκέψη κι η πολιτικὴ οίκονομία ἔχει δίχιο δτὰν λέει πώς δισσιαλισμὸς είγαι ἀπλῶς μιὰ ἔξωπραγματικὴ ὀντοπία ποὺ κατὰ πάσα πιθανότητα δὲν μπορεῖ νὰ διλοποιηθεῖ. Ἀλλὰ ἀφοῦ δ καθένας μὲ τὴ σειρά του ἀρνιέται κάτι, δ σοσιαλισμὸς τὴν προηγούμενη ἐμπειρία τῆς Ἀνθρωπότητας κι η πολιτικὴ οίκονομία τὴ λογικὴ τῆς Ἀνθρωπότητας, ἀποτελοῦν κι οἱ δυὸ ἀνεπαρκεῖς ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη είναι τὸ πάντρεμα τῆς λογικῆς και τῶν κοινωνικῶν πρακτικῶν. Ἐγὼ οἱ προηγούμενοὶ μας δάσκαλοι δὲν είχαν συλλάβει παρὰ μόνο σπάνιες ἀναλαμπὲς αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, θ' ἀναλάβουμε ἔμεις, σ' αὐτὸν τὸν αἰώνα, νὰ τὴν ἀτεγίσουμε τὸ δλο τῆς τὸ γεγολεῖο και τὴν ἀνυπέρβλητη ἀρμονία!

(1846) «Σύστημα Οίκονομικῶν Ἀντιφάσεων», II, σελ. 391.

Μουτσουελισμός

"Αν δὲν εἰμαι βυθισμένος σὲ μεγάλη πλάνη, δ ἀναγνώστης θὰ πρέπει νάχει πειστεῖ τουλάχιστον γιὰ ἔνα πράγμα, δηλαδή: πῶς η ἀλήθεια ἀναφορικὰ μὲ τὴν κοινωνία δὲ δρίσκεται οὔτε στὶς οὐτοπίες οὔτε στὴν τυφλὴ ρουτίνα. Ή πολιτικὴ οἰκονομία δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐπαστήμη τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ περέχει τὰ σταχεῖα αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, δπως ἀκριβῶς τὸ χάος, πρὶν ἀπ' τὴν δημιουργία, περιεῖχε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Γιὰ γὰρ φθάσουμε στὴν δριστικὴ δργάνωση, ποὺ φαίνεται πώς ἀποτελεῖ τὸ πεπρωμένο τῆς φυλής μας πάνω στὸν πλανήτη, τὸ μόνο ποὺ ἔχουμε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ ταξινομήσουμε δλες μας τὶς ἀντιφάσεις ἐμφανίζοντάς τις μὲ τὴν ιυρφὴ μιᾶς γενικῆς ἔξισωσης.

'Αλλὰ ποιά μορφὴ θὰ πάρει αὐτὴ ή ἔξισωση; 'Αρχίζουμε ηδη νὰ τὴ διέπουμε ἀχνά. Θὰ πρέπει νὰ δασίζεται πάνω στὸ νόμο τῆς ἀνταλλαγῆς, σὲ μιὰ θεωρία τῆς ΑΜΟΙΒΑΙΟΤΗΤΑΣ, σ' ἔνα σύστημα ἐγγυήσεων ποὺ ἐγκαταλείπει τὸν παλιοὺς τύπους τῶν κοινωνιῶν μας, οἱ δποτες δασίζονται στὴν πολιτικὴ καὶ τὸ ἐμπόριο, κι ἵκανοποιεῖ δλους τὸν δρους τῆς ἀποτελεσματικότητας, τῆς προόδου καὶ τῆς δικαιοσύνης, ποὺ ἔντόπισαν οἱ κριτικοί. Θάναι μιὰ κοινωνία ποὺ δὲ δασίζεται στὴν παράδοση, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα· μιὰ κοινωνία ποὺ μετατρέπει τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας σ' ἔνα ἐπιστημονικὸ δργανό· μιὰ κοινωνία ποὺ κάνει τὸν ἀνθρώπους νὰ πάψουν νάναι σκλάδοι τῶν μηχανῶν καὶ προβλέπει τὶς κρίσεις ποὺ θὰ προκαλέσουν αὐτές. Θὰ κάνει τὸν ἀνταγωνισμὸ ἐπωφελὴ καὶ θὰ μεταμορφώσει τὸ μονοπώλιο σὲ μιὰ ἐγγύηση ἀσφάλειας γιὰ δλους. Διαιμέσου τῆς ζωτικότητας τῶν ἀρχῶν τῆς, ἀντὶ

νὰ ζητάει πίστωση ἀπ' τὸν καπιταλιστὴ καὶ προστασία ἀπ' τὸ κράτος, θὰ υποτάξει τόσο τὸ κεφάλαιο δσο καὶ τὸ Κράτος στὴν ἐργασία. Διαμέσου τῆς αὐθεντικῆς φύσης τῆς ἀνταλλαγῆς θὰ δημιουργήσει τὴν ἀληθινὴ ἀλληλεγγύη ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Θ' ἀποδώσει στὴν κοινότητα τὸν πλοῦτο ποὺ εἶχαν ἰδιοποιηθεῖ ἰδιωτες, δίχως ν' ἀναστείλλει τὴν ἀτομικὴν πρωτοδουλία ή τὴν οἰκιακὴν λιτότητα. Θάναι μιὰ κοινωνία ποὺ θὰ ἔξασφαλίσει, διαμέσου τῆς κίνησης τῶν ἔξόδων κι ἑσόδων τοῦ κεφαλαίου, τὴν πολιτικὴν κι οἰκονομικὴν λιτότητα τῶν πολιτῶν τῆς καὶ, διαμέσου ἔνδος ἐκτεταμένου συστήματος δημοσίας ἐκπαίδευσης, θὰ ἐπιφέρει τὴν λιστήτητα στὶς λειτουργίες καὶ τὶς κλίσεις, ἀνύψωντας σταθερὰ τὸ ἐπίπεδο τους διαμέσου τῆς δικαιοσύνης, εὐημερίας κι ἀρετῆς, θὰ πραγματοποιήσει μιὰ ἀνανέωση τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης καὶ θὰ ἔξασφαλίσει τὴν ἀρμονία καὶ τὴν ισορροπία ἀνάμεσα στὶς γενιές. Κοντολογής, θάναι μιὰ κοινωνία ή δποία, ἀφοῦ θασίζεται τόσο σὲ μιὰ δργανωμένη δομή δσο καὶ στὴ δυνατότητα ἀλλαγῆς, θάναι κάτι περισσότερο ἀπὸ προσωρινή ή δημόσια πολιτεία, τὰ πάντα δίχως νὰ ὑπόσχεται τίποτα. . .

Ἡ θεωρία τοῦ μούσιου εἰσλατικής δηλαδὴ ή ἀνταλλαγὴ σὲ εἰδός, τῆς δποίας ή ἀπλούστερης μορφῆς εἶναι τὸ καταγαλωτικὸ δάνειο (8) ἀναφορικὰ μὲ τὸ σύνολο, ἀποτελεῖ τὴν σύνθεση τῶν ἔννοιῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς συλλογικῆς ἰδιοκτησίας. Αὕτη η σύνθεση εἶναι τόσο παλιὰ δσο καὶ τὰ συστατικά τῆς μέρη, ἀφοῦ σημαίνει ἀσφαλῶς πώς ή κοινωνία ἐπιστρέφει μέσα ἀπὸ ἕνα διαδαλο ἐφευρέσεων καὶ συστημάτων, στὶς πρωτόγονες πρακτικές τῆς, σὰν ἀποτέλεσμα μᾶς περισυλλογῆς πάνω στὴ θεμελιώδη πρόταση $A = A$, ποὺ κράτησε 6.000 χρόνια.

(1846) «Σύστημα Οἰκονομικῶν Ἀντιφάσεων», I, σελ. 410-11.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ μουτουελσμοῦ ἐκφράστηκε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ κάθε φιλοσοφικὴ ἐπιτήδευση καὶ μ' ἔνα μεταρρυθμιστικὸ πνεῦμα, στὸ περίφημο ἀξιωματικὸ ποὺ ἔχουν ἐπαναλάβει δλοὶ οἱ σοφοὶ καὶ ποὺ τὰ Συντάγματά μας, τὸν Β' καὶ τὸν Γ' Χρόνου, συμπεριλάβανε στὴ Διακήρυξη τῶν Δικαιωμάτων καὶ Ὑποχρεώσεων τοῦ 'Ανθρώπου καὶ τοῦ Πολιτη:

Μήν κάνεις στοὺς ἄλλους διτὶ δὲν θάθελες γὰρ σοῦ κάνουν. Κάνε πάντοτε στοὺς ἄλλους διτὶ θάθελες κι ἔκεινοι γὰρ κάνουν σὲ σένα. . .

'Αρχικά, πῶς καὶ κάτω ἀπὸ ποιά ἐπίδραση συνεπήρε τὸ μυαλό τῶν ἀνθρώπων ή ἴδεα τοῦ μουτουελσμοῦ;

Ἐχουμε ἡδη ἔξετάσει τὸν τρόπο μὲ τὸν δποίο ή σχολὴ τοῦ Λουξεμβούργου (9) βλέπει τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολιτη μὲ τὴν κοινωνία καὶ τὸ Κράτος. Σύμφωνα μ' αὐτοὺς ή σχέση αὐτὴ εἶναι σχέση υποταγῆς. 'Απ' αὐτῇ προκύπτει μιὰ ἔξουσιαστικὴ καὶ κομμουνιστικὴ δργάνωση.

'Αντίθετη μ' αὐτῇ τὴν ίδεα διακυδέρνησης, εἶναι ἔκεινη τῶν διπεραστιστῶν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Σύμφωνα μ' αὐτούς, ή κοινωνία δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται σὰν ἔνα ιεραρχικὸ σύστημα λειτουργίων καὶ ἔξουσιῶν, ἀλλὰ σὰν ἔνα σύστημα ἐλεύθερων δυνάμεων ποὺ ἔξιστροποιοῦνται: ἔναμεσά τους, ἔνα σύστημα ποὺ ἔγγυαται τὰ ίδια δικαιώματα σ' δλα τὰ ἀτομά, δοσμένου δια ἐκτελούν τὰ ίδια καθήκοντα, ἔνα σύστημα στὸ δποίο θ' ἀποκομίζουν τὰ ίδια ωφέλη σὲ ἀντάλλαγμα τῆς προσφορᾶς ἴδιων υπηρεσῶν. 'Επομένως αὐτὸ τὸ σύστημα εἶναι θασοῦ: καὶ ἔξιστικό καὶ φιλελύθερο κι ἀποκλείει κάθε διάκριση περιουσίας, βαθμοῦ, τάξης. Νὰ τώρα πῶς αὐτοὶ οἱ ἀντιαυταρχικοὶ ή φιλελύθεροι περατώνουν τὰ ἐπιχειρήματά τους.

'Υποστηρίζουν δτι ἀφοῦ η ἀνθρώπινη φύση εἶναι ή πιὸ ἀναπτυγμένη ἔκφραση, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε ἐνσωμάτωση, τῆς παγκόσμιας Δικαιοσύνης, διανθρώπως σὰν πολίτης ἀντλεῖ τὰ δικαιώματά του ἀπὸ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς φύσης του. Παρόμοια, θ' ἀπαιτήσει ἀργότερα τὴν εὐημερία, ἔμεσα, ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἐργασία κι ἀπὸ τὴν καλὴ γρήση τῶν ίδιοτήτων του ποὺ θὰ κάνει, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸν σεβασμὸ ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἔξασκηση τῶν ταλέντων καὶ τῶν χαρισμάτων του. Λένε ἐπομένως πῶς τὸ Κράτος ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὸ προτὸν τῆς ἐντελῶς ἐλεύθερης συνέγνωσης, ποὺ σχηματίστηκε ἀπὸ ίσα, ἀνεξάρτητα υποκείμενα, ποὺ δλα τους εἶναι νομοθέτες. Κατὰ συνέπεια τὸ Κράτος ἐκπροσωπεῖ μόνο δμαδικὰ συμφέροντα κι δποιαδήποτε προστριβὴ ἀνάμεσα στὴν Ἔξουσία καὶ τὸν πολίτη δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητα παρὰ μόνο μιὰ προστριβὴ ἀνάμεσα σὲ πολίτες. Συνακόλουθα, τὸ μόνο προνόμιο στὴν κοινωνία εἶναι η ἐλεύθερία, η ιδινὴ ἀγώτατη δύναμη, δ Νόμος. Η ἔξουσία κι η φι-

λανθρωπία, λένε, έχουν φάει τὰ ψωμιά τους. Αύτὸς ποὺ θέλουμε ἀγ-
τίθετα εἶναι ή δικαιοσύνη.

‘Απ’ αὐτοὺς τοὺς συλλογισμούς, πού, ἀντιτίθονται ριζικά σ’ ἔκεινους τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Λουξεμβούργου, καταλήγουν νὰ ὑποστη-
ρίζουν μᾶς δργάνωση ποὺ θὰ βασίζεται πάνω στὴν δσο τὸ δυνατό
πιὸ πλατιὰ ἐφαρμογὴ τῆς μουτουελιστικῆς ἀρχῆς. ‘Ο νόμος του, λέ-
νε, εἶναι ὑπηρεσία ἀντὶ ὑπηρεσίας, προϊὸν ἀντὶ προϊόντος, δάγειο
ἀντὶ δανείου, ἀσφάλιση ἀντὶ ἀσφάλισης, πίστωση ἀντὶ πίστωσης,
ἀσφάλεια ἀντὶ ἀσφάλειας, ἐγγύηση ἀντὶ ἐγγύησης. Εἶναι σὰ γ’ ἀ-
ναποδογυριζόταν δι πανάρχαιος νόμος τῆς ἀνταπόδωσης, δ φ θ α λ-
ιι δ ν ἀντὶ δ φ θ α λ μοῦ, δ δ δ ν τ α ἀντὶ δ δ δ ν-
τος, ζωή ἀντὶ ζωῆς, καὶ νὰ μετατίθονται ἀπ’ τὸ
ποινικὸ δίκαιο καὶ τὶς χυδαίες πρακτικὲς τῆς δευτέρας στὸ οἰκο-
νομικὸ δίκαιο, σὰν καθήκοντα τῆς ἐργασίας καὶ στὴν εὐγενῆ φρον-
τίδα τῆς ἐλεύθερης ἀδελφότητας. Πάνω σ’ αὐτὸν στηρίζονται δλοι
οἱ μουτουελιστικοὶ θεσμοὶ: ἀμοιβαία ἀσφάλεια, ἀμοιβαία πίστωση,
ἀμοιβαία δοήθεια, δμοιβαία ἐκπαίδευση, ἀμοιβαίες ἐγγυήσεις ἀγ-
ταλλαγῶν κι ἐργασίας, γιὰ προϊόντα καλῆς ποιείτητας καὶ λογι-
κὰ τιμολογημένα κλπ. Νὰ τὶς ὑποστηρίζει πώς θὰ χρησιμοποιήσει
ἡ μουτουελιστικὴ ἀρχή, μὲ τὴ δοήθεια δρισμένων θεσμῶν, σὰ θεμέ-
λιο τοῦ Κράτους, νόμο τοῦ Κράτους κι ἀκόμα θὰ προχωρήσω τόσο
πολὺ ὥστε νὰ πᾶ σὰν ἔνα εἰδος θρησκείας τοῦ Κράτους, ποὺ θὰναι ἔξ-
ίσου εύκολο (στὴν πρᾶξη) δσο καὶ πλεογεκτικό. Δὲν ἀπαιτεῖ καμιὰ
ἀστυνομία, καμιὰ καταπίεση ἢ περιορισμούς καὶ δὲν μπορεῖ γ’ ἀπο-
τελέσει ποτὲ αἴτια ἀπογοήτευσης ἢ καταστροφῆς κανενός.

Σ’ αὐτὸν τὸ σύστημα δι ἐργαζόμενος δὲν εἶναι πὰ δοῦλος τοῦ
Κράτους, εἶναι ἔνας ἐλεύθερος ἀνθρωπος, κύριος πραγματικὰ τοῦ
ἔαυτοῦ του, δι ποιος ἐνεργεῖ μὲ δικῇ του πρωτοδουλὰ κι εἶναι
πρωσπικὰ διπεύθυνος. Σέρει δτὶ θ’ ἀποκομίσει δίκαιη κι ἴκανοποι-
ητικὴ ἀποζημιεύση γιὰ τὰ προϊόντα καὶ τὶς ὑπηρεσίες του κι δτὶ
οἱ συμπολίτες του θὰ τοῦ προσφέρουν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη καὶ
πλήρεις ἐγγυήσεις γιὰ δλα τὰ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ ποὺ πιθανὸν νὰ
χρειάζεται. Τὸ Κράτος, η κυβέρνηση, παύει π.δ νὰναι κυρίαρχο.
Η ἔξουσία δὲν ἀποτελεῖ πιὰ τὴν ἀντίθεση τῆς ἐλεύθερίας καὶ τὸ
Κράτος, η κυβέρνηση, η ἔξουσία κλπ. δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μόνο
ἐκφράσεις ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ἐλεύθερία μ’ ἔνα διαφορετικὸ

τρόπο. Εἶναι γενικές φόρμουλες δανεισμένες ἀπὸ μίᾳ ἑπερασμένη
γλώσσα, η δποία σὲ δρισμένες περιπτώσεις συμβολίζει τὸ σύγολο,
τὴν ἔνωση, τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἀλληλεγγύη τῶν ἀτομικῶν συμ-
φερόντων.

‘Λπδ δῶ καὶ πέρα δὲ χρειάζεται νὰ ρωτήσουμε (δπως ἀπαι-
τεῖται στὸ ἀστικὸ σύστημα ἡ σ’ ἔκεινο τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Λουξεμ-
βούργου), ἀν τὸ Κράτος, η κυβέρνηση ἡ η κοινότητα πρέπει γὰ κυ-
βερνοῦν τὸ ἀτομο ἡ νὰ ὑποτάσσονται σ’ αὐτό, ἀν δι κυρίαρχος θεω-
ρεῖται ἀγώτερος ἀπ’ τὸν πολίτη ἡ δι πολίτης ἀγώτερος ἀπ’ τὸν κυ-
ρίαρχο, η ἀν η ἔξουσία εἶναι δι κύριος ἡ δ ὑ π η ρ ἐ της τῆς
ἔλευθερίας, γιατὶ δλα αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα δὲν ἔχουν καμιὰ σημασία.
Η κυβέρνηση, η ἔξουσία, τὸ Κράτος, οἱ κοινότητες, οἱ ἑταίρειες, οἱ
τάξεις, οἱ ἐνώσεις, οἱ πόλεις, οἱ οἰκογένειες, οἱ πολίτες — κοντολο-
γῆς, ὄμιλοις κι ἀτομα, συλλογικὰ σώματα καὶ πρόσωπα, εἶναι δλοι
ἴσοι ἀπέναντι στὸ νόμο. Μόνο αὐτός, μερικές φορές διαιμέσου τῆς φροντίδας
τοῦ ἀλλού, βασιλεύει, κρίγει καὶ κυβερνάει: «δι κυρίαρχος εἶναι δ
Νόμιος».

(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων»,
σελ. 120, 124-26.

‘Ο σκοπὸς τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν,
συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐργατικῶν ἐγώσεων, δπου μποροῦν γὰ
σχηματιστοῦν, δὲν εἶγαι νὰ ἀντικαταστήσουν τὶς συλλογικὲς ἐπι-
χειρήσεις μὲ ἀτομικές, δπως τὴλθια διακήρυξαν στὰ 1848. (10)
Ἐγκειται στὸ νὰ ἔξασφαλσει σ’ δλες τὶς μικρές καὶ μεσαῖες βιο-
μηχανικὲς ἐπιχειρήσεις καθὼς ἐπίσης καὶ στοὺς μικρο-ἰδιοκτῆτες,
τὰ ὡφέλη τῶν ἐφευρέσεων, ιηγανῶν, δελτιώσεων κι ἔξελιξεων, ποὺ
δεῖται διαφορετικὰ ἀπρόσιτες στὶς μικρές ἑταίρειες καὶ περιουσίες.

(1863-64)

«Τὶ εἶναι η Ἰδιοκτησία;», σελ. 183.

Τὰ προϊόντα μποροῦν γ’ ἀνταλλαγῆς
γοῦν μὲ προϊόντα. Κανένας δὲν ἀμφισβη-

τει σήμερα αύτό το άξιωμα τῆς πολιτικῆς οἰκογομίας. Συσιαλιστες κι οικονομολόγοι μαζί το δέχονται. D E J U R E και D E F A C T O κι αύτό προσφέρει ένα κοινό έδαφος δπου μπορει νά συμβιβαστούν αντίθετες θεωρίες κι δπου γκάμες συγκατιώνται για νά σχηματίσουν ένα δόγμα.

Η ἀνταλλαγὴ εἶναι εἴτε ἄμεση εἴτε ἔμμεση.

Ο καρεκλοποιὸς στὸ Παρίσι χρειάζεται ένα βαρέλι κρασὶ τὴν ἴδια ώρα ποὺ ἔνας χρασέμπορος στὸ Μπορντώ χρειάζεται καρέκλες. Οἱ δυὸς παραγωγοὶ μποροῦν ν' ἀνταλλάξουν τ' ἀντίστοιχα προϊόντα τους στέλνοντάς τα δ ἔνας στὸν ἄλλο. Αὐτὴ εἶναι ἄμεση ἀνταλλαγὴ.

"Ἄς ὑποθέσουμε δημαρχοῖς, δημοσίευσι συνήθως, δτι δ ἔνας ἀπ' τοὺς δυὸς ἀνθρώπους, ποὺ συμετέχουν στὴν ἀνταλλαγὴ, δὲ χρειάζεται τὸ προϊόν του ἄλλο. Ό χρασέμπορος τοῦ Μπορντώ, λογούχάρη, ἀντὶ γιὰ καρέκλες χρειάζεται κάμποτο, τότε ή ἀνταλλαγὴ δὲν εἶναι πιὰ δυνατή. Ό Παριζιάνος θὰ πληρώσει γιὰ τὸ κρασὶ του μὲ χρήματα κι δ κάτοικος τοῦ Μπορντώ θὰ χρησιμοποιήσει αὐτὰ τὰ χρήματα γιὰ ν' ἀποκτήσει τὸ υλικὸ ποὺ τοῦ χρειάζεται γιὰ νά του στείλουν ἀπ' τὴν Μυλούζη. Αὐτὴ εἶναι ἔμμεση ἀνταλλαγὴ.

Τώρα, αὐτὴ ή ἀνταλλαγὴ, ποὺ εἶναι ἀναγκαστικὰ ἔμμεση ἔξαιτας τῆς ἐλλειψῆς κάποιου κοινοῦ πιστωτικοῦ δεσμοῦ, θὰ λειτουργοῦσε ἁμεσα καὶ χωρὶς μεσάζοντες, δην ήταν δυνατὸ δλοι ἐκείνοι ποὺ ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀνταλλάξουν ἀγαθὰ σὲ μιὰ χώρα — δλοι ἐκείνοι ποὺ χρειάζονται νά πουλήσουν καὶ ν' ἀγοράσουν — νά γνωρίζονται μεταξύ τους. "Ἄς φανταστοῦμε, λογούχάρη, πῶς δ Παριζιάνος, δ κάτοικος τῆς Μυλούζης κι δ κάτοικος τοῦ Μπορντώ ξέρουν τὴν ἴδια στιγμὴ δτι δ καθένας τους χρειάζεται κάτι δ πρῶτος ένα βαρέλι κρασὶ, δ δεύτερος καρέκλες κι δ τρίτος ένα κομμάτι κάμποτο. Είγα: φανερὸ δτα σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση τὰ είδη μποροῦν ν' ἀνταλλαγοῦν, διχως νά χρειάζεται νά χρησιμοποιηθοῦν χρήματα. Ό Παριζιάνος θὰ στείλει τὶς καρέκλες του στὸ βιομήχανο τῆς Μυλούζης, δ δποτοὶς θὰ στείλει τότε τὸ κάμποτο του στὸν παραγωγὸ τοῦ Μπορντώ κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του θὰ στείλει τὸ κρασὶ του στὸ Παρίσι. Βελτε στὴ θέση αὐτῶν τῶν τριῶν, ἐκατὸ χλιάδες ἀνθρώπους, ποὺ νά συμμετέχουν στὶς ἀνταλλαγὲς καὶ θὰ ἔχαχολουθήσει νά συμβαίνει τὸ ίδιο, ή ἀνταλλαγὴ θὰ συνεχίσει νᾶναι ἄμεση.

Τί πρέπει λοιπὸν νά κάνουμε ώστε νά ἐπιτρέψουμε τὴ διεξαγωγὴ ἀμεσῆς ἀνταλλαγῆς — δχι ἀπλῶς ἀνάμεσα σὲ τρεῖς, τέσσερεις, ἔξη, δέκα ή ἑκατὸ ἀνθρώπους, ἀλλ' ἀνάμεσα σὲ ἑκατὸ χιλιάδες ή ἀνάμεσα σ' δλους τοὺς παραγωγοὺς καὶ καταναλωτὲς τοῦ κόσμου;

Κατὶ ποὺ ἀπλό. Θὰ πρέπει νά συγκεντρωποιήσουμε δλες τὶς ἔμπορικὲς συναλλαγές διαμέσου μιᾶς τράπεζας ποὺ θὰ δέχεται δλες τὶς συναλλαγματικὲς, ἐπιταγὲς καὶ χρεωστικὰ γραμμάτια, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τιμολόγια τῶν ἔμπορων. "Ἐπειτα θὰ πρέπει νά γεγκεύσουμε η νὰ μετατρέψουμε αὐτὲς τὶς ὑποχρεώσεις σὲ ἀποδεξεις ποὺ θὰ ισοδυναμοῦν μ' αὐτὲς καὶ ποὺ θὰ καλύπτονται συγκάλουθα ἡπ' τὰ προϊόντα η τὶς πραγματικὲς ἔξεις ποὺ ἀντιπροσωπεύουν αὐτὲς οἱ ὑποχρεώσεις.

Οι τράπεζικὲς ἀποδεξεις ποὺ θὰ δημιουργηθοῦν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θάχουν δλες τὶς ίδιατητες τῶν πιὸ ὑγιῶν λογαριασμῶν.

Δὲ θὰ ὑπόκεινται σὲ ὑποτιμηση, ἀφοι θὰ παραδίδονται μόνο ἔναγτι πραγματικῶν ἀξιῶν καὶ καθιερωμένων συναλλαγματικῶν. Κατὰ συνέπεια δὲ θὰ θασίζονται πάνω στὰ κατασκευαζόμενα προϊόντα, ἀλλὰ σ' ἐκείνα ποὺ πουλούσυνται καὶ παραδίδονται καὶ γιὰ τὰ δποτα, ἐπομένως, μπορει ν' ἀπαιτηθεὶ η ἔξωφληση.

Δὲν θὰ ὑπάρξει κανένα πρόβλημα ὑπερβολικὰ αὐξημένης κυκλοφορίας, ἀφοι η ἀπόδεξη η θὰ παραδίδεται μόνο ἔναγτι ψυχαγωγισμένων συναλλαγματικῶν, δηλαδή, δταν ὑπάρχει μὰ γνήσια καὶ σίγουρη ὑπόσχεση γιὰ ἔξωφληση.

Κανένας δὲ θ' ἀργούταν νά τὶς δεχθεὶ ἀφοι σὰν ἀποτέλεσμα τῆς συγκεντρωποιησης δλων τῶν ἀνταλλαγῶν κι ἐπειδὴ δλοι οἱ πολίτες θὰ πατρονάρχαν τὴν τράπεζα, οἱ ἀποδεξεις αὐτὲς θ' ἀντιπροσώπευαν γὰ κάθε ἀτομο μὲ ἀξιὰ ίση μ' ἐκείνη ποὺ σύντομα θάπρεπε νά πληρώσει σὲ τραπεζιτικὲς ἀποδεξεις.

(1848-49) «Η λύση τοῦ Κοινωνικοῦ προσβλήματος», σελ. 182-84

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ (10)

. . . Η Λαϊκὴ Τράπεζα ἐντελῶς ἀπλὰ ἐνσωματώνει τὶς χρηματιστικὲς κι οικονομικὲς πλευρές τῆς ἀρχῆς τῆς σύγχρονης δημοκρατίας, ποὺ εἶναι η Λαϊκὴ κυριαρχία καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ συνθήμα-

τοις, 'Ε λ ε υ θ ε ρ ί α, 'Ι σ δ τ η τ α, 'Α δ ε λ φ δ τ η τ α.

Δηλώνω δι: δταν ἐπέκρινα τὴν ἰδιοκτησία, ἢ ἀκριβέστερα τὸ σύμπλεγμα θεμάτων, τῶν δποιών ἡ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ θεμέλιο λίθο, δὲν είχα τὴν πρόθεση νὰ προσδάλλω τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου, δπως τ' ἀκαγνωρίζουν οἱ ὑφιστάμενοι νόμοι, οὔτε ν' ἀμφισδητήσω τὴν νομομάτητα κεκτημένων, οὔτε νὰ προκαλέω τὴν αὐθαίρετη διανομή τῶν ἀγαθῶν, οὔτε γὰ ἐμποδίσω τὴν ἐλεύθερη καὶ κανονική ἀπόκτηση ἰδιοκτησίας διὰ μέσου τῆς πώλησης καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς, οὔτε ν' ἀπαγορεύσω ἡ νὰ καταστεί λλω μὲ βασιλικὸ δάσταγμα, τὸ νοίκιον τῆς γῆς καὶ τὸν τόκο ποὺ συνεπάγεται δαναοειδὸς κεφαλαίων.

Πιστεύω πώς δλες ςύτες οἱ μορφές ἀνθρώπινης δραστηριότητας, θάπτετε νὰ παραμείνουν ἐλεύθερες καὶ στὴν ἔχλογή τοῦ καθενός. Δὲν ἐπιτρέπω καμιὰ ἄλλη τροποποίηση, περιορισμὸ ἡ ἀπαγόρευση, ἐκτὸς ἀπὸ κείνες ποὺ ἀποτελοῦν τὸ φυσικό, ἀναπόδευκτο ἀποτέλεσμα τῆς καθολικῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμαρτιώτητας καὶ τοῦ νόμου τῆς σύνθεσης ποὺ ἔχω ἔγων προτείνει...

(1848-49) «Ἡ λύση τοῦ Κανωνικοῦ Προβλήματος», σελ. 259-61

'Αναρχία

Ποιά μορφή κυβέρνησης θὰ θεωρούσαμε καλύτερη; «Πῶς μπορεῖς νὰ ρωτᾶς;» π:θινὸν ν' ἀπαντοῦσε κάποιος ἀπὸ τοὺς πιὸ νεαροὺς ἀναγνῶστες μου. «Ἐίσαι Δημοκρατικός». Δημοκρατικός, γαί, ἀλλὰ χύτη ἡ λέξη δὲν ἔχει κανένα συγκεκριμένο νόημα. Δη μι ο κρατική, σημαίνει τὸ δημόσιο πράγμα. Τώρα δποιος ἐπιθυμεῖ τὸ γενικὸ καλό, κάτω ἀπὸ δποιαδήποτε μορφή κυβέρνησης, μπορεῖ νὰ δυομάζεται δημοκρατικός. Κ: οἱ βασιλιάδες λοιπὸν εἰναι δημοκρατικοί! «Τότε λοιπόν, δὲν είσαι δημοκρατικός;» «Οχι. «Τι; δὲν μπορεῖ νὰ είσαι μοναρχικός!» «Οχι:. «Συνταγματικός;» Θεός φυλάκει! «Τότε πρέπει νὰ σαι μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν». Οὔτε κατὰ διάνοια! «Θέλεις μιὰ μικτή κυβέρνηση;» Ἀκόμα λιγότερο. «Μὰ τί είσαι τελοσπάντων;» Εἴμαι ἀναρχικός.

«Καταλαβαίνω, δισκεῖς ειρωνεία σὲ θάρος τῆς κυβέρνησης». Οδύτε κατὰ διάνοια. Σοῦ ἔχω μόλις δώσει τὴν καλοδυγισμένη καὶ σοδαρή δημολογία πίστης μου. Παρόλο ποὺ είμαι σθεναρός υποστηρικτής τῆς τάξης εἰμαὶ μὲ τὴν π.δ πλήρη ἔγνωσι τοῦ δρου, διαρχικός.

(1840) «Τι είναι ἡ ἰδιοκτησία;», σελ. 335.

Σὲ κάθε δισμένη κοινωνία, ἡ ἔξουσία ποὺ ἔχει δ ἀνθρωπος πάνω σὲ ἀνθρωπο, είναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη μὲ τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης στὸ δποιο ἔχει φτάσει ἔκεινη ἡ κοινωνία. Η παθανή διάρκεια αὐτῆς τῆς ἔξουσίας μπορεῖ ίσως νὰ υπολογιστεῖ μὲ δάση τὴν περισσότερο ἡ λιγώτερο πλατιὰ διάδοση τῆς ἐπιθυμίας γιὰ ἀλγήθη κυβέρνηση, ποὺ είναι ἡ κυβέρνηση ἡ δποια βασίζεται πάνω στὴν ἐπι-

στήμη. "Οπως άκριδως τὸ δικαίωμα τῆς θεᾶς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς πονηρίας περιορίζονται ἀπ' τὰ δλέντα αὐξανόμενα δραῖα τῆς δικαιουγής καὶ θὰ ἔχεισθεν τελικά μόλις παγιωθεῖ ἡ ισότητα, ἕτοι καὶ ἡ κυριαρχία τῆς θέλησης παραχωρεῖ τῇ θέσῃ της στὴν κυριαρχία τῆς λογικῆς καὶ πρέπει τελικά νὰ ἔχαφανιστεῖ μέσα σὲ μιὰ μορφὴ ἐπιστημονικοῦ συστατικοῦ. Η ἰδιοκτησία καὶ τὰ προνόμια ἔκφυλλίζονται ἀπὸ τότε ποὺ ἀρχισε δ κόσμος. "Οπως άκριδως δ ἄνθρωπος ἀναζητάει τὴ δικαιουγή στὴν ισότητα ἔτοι κι ἡ κοινωνία ἀναζητάει τὴν τάξη στὴν ἀναρχία.

"Α ν α ρ χ ί α , πῶς σημαίνει: Ἐλλειψη ἥγεμόνα ἡ κυριάρχου. Αὐτὴ εἶναι ἡ μορφὴ κυβέρνησης ποὺ κάθε μέρα πλησίασμε περισσότερο. Ἐξατίας τῆς θαθειάς ριζωμένης συνήθειας νὰ θεωροῦν ἔναν ἀνθρώπο πάντα ἐκπρόσωπο τῆς τάξης καὶ νὰ παίρνουν τὴ θέλησή του σὰ νόμος, οἱ ἄνθρωποι μᾶς θεωροῦν σὰν τὸ ἀκρο ἀντο τῆς ἀταξίας κι ἐνσάρκωση τοῦ χάσις. Ὑπάρχει μιὰ Ιστορία γιὰ ἔνα Παρελθόν ἀστό, στὸ 17ο αἰώνα, δ ὅποιος ἀκούσε πῶς στὴ Βενετία δὲν εἶχαν βασιλιά. Ο ἄνθρωπος δὲν μποροῦσε νὰ συνέλθει ἀπ' τὴν κατάπληξή του καὶ νόμισε πῶς θὰ πέθαινε ἀπ' τὰ γέλια δταν ἀκούσε γιὰ πρώτη φορὰ ἔνα τέτοιο γελοιο πράγμα. "(Ο)λοι μας πάσχαμε ἀπ' αὐτὴ τὴν προκατάληψη. "Ολοι μας θέλουμε ἔνα ἀρχηγὸς ἡ ἀρχηγούς. "Ἐχω στὴ διάθεσή μου αὐτὴ τὴ στιγμὴ μιὰ μπροσσούρα, ποὺ ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ ἔνα φλογερὸ κοιμιούστη, δ ὅποιος δνειρεύεται σὰ δεύτερος Μαρά, τὴ δικτατορία. Οἱ πιὸ προχωρητικοὶ ἀνάμεσά μας εἶναι κείνοι ποὺ θέλουν τὸ μεγαλύτερο δυνατὸ ἀριθμὸ κυριάρχων. Η πιὸ φλογερή τους ἐπιθυμία εἶναι νὰ διατηρηθεῖ ἡ βασιλικὴ δύναμη μέσα στὴν Ἰθυνή Φρουρά. Δίχως ἡμιφορούλια, κάποιο πρόσωπο ποὺ φθονεῖ τὴ λαϊκὴ πολιτοφυλακή, θὰ πει σύντομα: «Ολοι οι ἄνθρωποι εἶναι βασιλιάδες». Ἀλλὰ ἡ ἀπάντησή μου σ' αὐτὸ δίκαια: «Κανένας ἄνθρωπος δὲν εἶναι βασιλιάς». Εἴμαστε δλοι, εἴτε μᾶς ἀρέσει αὐτὸ εἴτε δχι, σύντροφο». "Ολα τὰ θέματα τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς θὰ πρέπει νὰ ρυθμιστοῦν στὸ φῶς τῶν στατιστικῶν στοιχείων τῶν νομῶν. "Ολα τὰ θέματα τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς εἶναι ζήτημα τῆς δειθνοῦς στατιστικῆς. Η ἐπιστήμη τῆς κυβέρνησης ἀνήκει δικαιωματικά σὲ κάποιον ἀπ' τοὺς κλέδους τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, τῆς δπολιας δ μόνυμος γραμματέας πρέπει ἀναγκαστικά νὰ γίνει Πρωθυπουργός. Ἀφοῦ οι πολίτες μποροῦν νὰ ὑπεδάλλουν ἔνα ὑπόμνημα στὴν Ἀκαδημία, δλα αὶ πολίτες εἶναι νομο-

θέτες. 'Αλλ' ἀροῦ ἡ γνώμη ἐνδὲ προσώπου δὲν ἔχει καμὰ διαρύτητα ἀν δὲν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἡ θέληση κανενὸς ἀνθρώπου δὲ μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὴ λογική κι ἐπομένως κανένας δὲν εἶναι βασιλιάς...

Tί εἶναι τότε οἱ ἄνθρωποι ἀν δὲν εἶναι κυριαρχοὶ κι ἀν δὲν ἀποτελοῦν τὴν πηγὴ τῆς νομοθετικῆς ἔξουσίας; Οἱ ἄνθρωποι εἶναι οἱ κηδεμόνες τοῦ νόμου. Οἱ ἄνθρωποι ἀποτελοῦν τὴν ἐκτελεστικὴ τὴν ἔξουσία. Κάθε πολίτης μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσει δτ: δλα αὐτὰ εἶγαι αληθή:νὰ ἡ σωτά, ἀλλὰ ἡ πεποιθησή του δὲ δεσμεύει κανέναν ἀλλο παρὰ μόνο τὸν ἔαυτό του. "Αγ πρόκειται γὰ γίνει νόμος ἡ ἀληθή:α ποὺ πρεσβεύει, τότε θὰ πρέπει ν' ἀναγνωρίζεται ἀπ' δλους σὰ νόμος. Τί εἶναι δημαρχὸς:τὴν ἔνδε νόμου; Εἶναι ἡ ἐπαλήθευση ἐνδὲ μαθηματικοῦ ἡ μεταφυσικὸ ὑπολογισμό. Εἶγαι ἡ ἐπανάληψη ἐνδὲ πειράματος, ἡ παρατήρηση ἐνδὲ φαινομένου ἡ ἡ καταγραφὴ ἐνδὲ γεγονότος. Μόγι δλόχληρο τὸ δίκιος ἔχει δικαίωμα νὰ πει «ἀποφασίζουμε καὶ δικτάσσουμε».

(1840)

«Τί εἶναι ἡ 'Ιδιοκτησία», σελ. 339-40.

"Εγραψὼ στὰ 1840 τὴν ἀκόλουθη δμολογία τοῦ πολιτικοῦ μου παστεύω, ποὺ δξίζει: γὰ σημειωθεῖ τόσο γιὰ τὴ λακωνικότητα δσο καὶ γιὰ τὴ δύναμη τῆς: Εἰ μ αἱ ἀ ν α ρ χ ι κ δ ε, δικηρύζοντας μ' αὐτὴ τὴ λέξη τὴν δρυγησ — ἡ καλύτερα — τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἀρχῆς τῆς ἔξουσίας. Δηλαδή, δπως δεῖξα ἀργότερα, δτι ἡ ἔννοια τῆς ἔξουσίας δπως κ: ἡ ἔννοια μ:ᾶς ἀνώτερης ὑπαρξγ, δὲν εἶναι παρὰ μὰ διναλυτικὴ ἀντίληψη ἡ δποία εἶναι ἀνίσχυρη νὰ προσφέρει ἔνα σύνταγμα στὴν κοινωνία, δσχετα μὲ τὴν πηγὴ τῆς ἔξουσίας καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν δποίο δσχετα. Ὕποχατάστησα τὴν ἔξουσία καὶ τὴν πολιτική στὴν ἔννοια τῶν ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ — μιὰ θετική, συνθετική ιδέα, ἡ δποία, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ἴχανη ἀπὸ μόνη της νὰ δδηγήσει: σὲ μιὰ δρθεογική, πρακτική ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς τάξης. Ἐπαπλέον, κάνοντας αὐτό, μίσθετοῦσα ἀπλῶς τὴ θέση τοῦ Σαίν Σεμδγ, ἡ δποία τόσο περίεργα ἔχει: διαστρεβλωθεῖ ἀπ' τὸν δπαδούς του κι ἀμφισθετεῖται: σήμερα ἀπ' τὸν Μ. Ἐνφαντέν(12) γιὰ λόγους τακτικῆς ποὺ δὲν μπορῶ νὰ ἔξηγήσω. Η θέση αὐτὴ συγίσταται στὸν ἴσχυρομδ δτι, στὸ φῶς τῆς Ιστορίας κι ἀπ' τὸν ἀσυμβίδαστο χαρακτή-

ρα τῶν ἔγγονῶν τῆς ἔξουσίας καὶ τῆς προόδου, ή κοινωνία βρίσκεται στὴ διαδικασία συμπλήρωσης τοῦ κυβερνητικοῦ κύκλου γιὰ τελευταῖα φορά, διτὶ η κοινὴ λογικὴ ἔχει πειστεῖ πώς η πολιτικὴ εἶναι ἀντίσχυρη νὰ δειτὲ:ώσει: τῇ μοίρᾳ τῶν μαζῶν, διτὶ οἱ ἔγγονες τῆς ἔξουσίας καὶ τῆς δύναμης ἀγτικαθίστανται στὸ μυαλὸ τοῦ λαοῦ, διποὺς καὶ στὴν πορεία τῆς Ιστορίας, ἀπ' τις ἔγγονες τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ διτὶ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα θὰ είναι η ὑποκετάσταση τοῦ πολιτικοῦ μηχανισμοῦ στὶς οἰκογονικὲς δργανώσεις κλπ. κλπ.

(1853)

«Η Φελισσώφα τῆς Προδόου», σελ. 74.

Έχω ξδη διαφέρει τήν ANAPXIA, η τήν χυδέρνηση τού κάθε άνθρωπου απ' τόν έαυτό του — η δπως τή λένε σι "Αγγλοι, α δ-τοκυδέρνηση αποτελεί μιά αγνόφαση, τό διότο τό σύστημα φαίνεται νά είναι άδύνχτο κι η ίδια παράλογη. "Ομως, έκείνη πού χρειάζεται νά έπικρθεί είναι μόνο η γλώσσα. "Η έννοια τής άγριας στήγης πολιτικής είναι έξισου δρθολογική και θετική δύση κι δύοιαδήποτε δλλη. Σγιμάζει πώς μόλις οι οικονομικές λειτουργίες καταλάβουν τή θέση τών πολιτικών λειτουργιών, τότε οι έμπορικές συγαλλαγές κι η άνταλλη θά δημιουργήσουν άπδ μδνες τους τήν κοινωνική τάξη. Κάτω απ' αύτές τίς συνθήκες κάθε άγριωπος μπορεί ν' αποκαλείται αφεντικό τού έαυτού του, πράγμα πού είναι άχροιών τό δυντίθετο δρπ' τή συνταγιαγράφη μονομανία.

(1863)

«Η Ομοεποιοδιακή Αρχή», σελ. 278.

Μὲ τὴν λέξην ('Αναρχία) ήθελα νὰ υποδηλώσω τὸ ἔσχατο δριο τῆς πολιτείκης προδόου. Ἡ Ἀρχή εἶναι, ἀντὶ τῶν μοῦ ἐπιτραπεῖ γὰ τὸ τοποθετήσω μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μιὰ μορφὴ κυβέρνησης ἢ συγκάμιατος, στὴν δύοια ἢ συλλογικῇ κι ἢ ἀτομικῇ συνείδηση, διαιροφαμένες μέσω τῆς ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ γόμου, εἶναι ἴκανες χρῆ μόνες τους νὰ διατηρήσουν τὴν τάξη καὶ νὰ ἐγγυηθοῦν δλες τίς ἐλευθερίες. Σ' αὐτή, σὰ συγέπειτα, οἱ θεομοὶ τῆς ἀστυνομίας, οἱ προληπτικὲς καὶ κατασταλτικὲς μέθοδοι, ἡ γραφειοκρατία, ἡ φορολογία κλπ. περιορίζονται: στὸ μήγιστρον. Σ' χωτήν, εἰδικώτερα, Ἑαφαγή-

80

ζονταί οι μορφές τής μοναρχίας και τής ένταπτης συγκεντρωτούλησης για ν' ανακατασταθούν άπο δμοσπονδιακούς θεσμούς κι ένα πρότυπο ζωής βασισμένο πάνω στην κομμούνα. "Όταν η πολιτική κι η ιδιωτική ζωή θάχουν γλίνε: Ένα και τό αύτό, δεινα τά οίκονομικά προβλήματα θάχουν έπιλυθεί μ' ένα τέτοιο τρόπο που νίκα ταυτόσημα τά άτομικά και τά συλλογικά συμφέροντα, τότε — έχοντας έξαρσησει κάθε καταναρχασμός — είναι φανερό πώς θὰ βρεθούμε σε μιά κατάσταση άπολυτης έλευθερίας ή άναρχίας. Οι νόμαις τής κοινωνίας θὰ λειτουργούν άπο μόνο τους διαμέσου των γενικού ανθορμητισμού και δε θὰ χρειάζεται: γάλλα πιεστάλονται ή γάλλα έλέγχονται.

(1864)

«Στόγ χύριο Χ», Γ, 14, σελ. 32.

‘Η καινότητα ζητάει ή σ' δη τα και γε μο. ‘Η ιδιοκτησία, που γεννήθηκε δπ’ την αυτογομία της λογικής και τὸ σεβασμὸ γιὰ τὴν ἀτομικὴν ἔξια, θέλει πάνω δπ’ δλα ἀνεξαρτητή σ’ αι και ἀναλογικότητα.

Αλλά ή κανότητα, μπερδεύοντας τὴν δικαιομορφία μὲ τὸ νόμο
καὶ τὴν ισοπέδωση μὲ τὴν ισότητα, γίνεται τυραννική κι ἀδικη. Η Ἰ-
διοκτησία, διαμέσου τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς καὶ τὴν ἀπὸ μέρους τῆς κα-
ταπάτηση τῶν δικαιωμάτων, γίγεται σύντομα καταπιεστική κι ἐργάζε-
ται ἔναντια στὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας.

Ο, τι προτίθενται γά κάνουν ή κανότητα κι ή ίδιοκτησία είναι καλό, ἀλλὰ δ, τι κι οι δυὸς στήν πραγματικότητα γεννοῦν είναι κακό. Γιατί νάναι ἔτοι τὰ πράγματα; Αὐτὸς συμβαίνει γιατί ή κάθε μιὰ ἐπιδεώκει τὴν ἀποκλειστικότητα κι ή κάθε μιὰ παραβλέπει δυὸς στοιχεῖα μέσα στήν κοινωνία. Η κανότητα ἀπορρίπτει τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀνελογικότητα, ἐνώ ή ίδιοκτησία δὲν ἔκπληρώνει τὶς πρεύποθέσεις τῆς ισότητας καὶ τοῦ γόμου.

"Αν φανταστούμε τώρα μιά χογγυά που να βασίζεται πάγω σ' χώτες τις τέσσερεις άρχες — Ιστήτη, γόμο, άνεξαρτησία κι άκαλογικότητα, θ' άγαχαλύψουμε δτι:

1. Άφοις ισότητα σημαίνει μόνο ίσοτητα στις συνθήξεις, δηλαδή στά μέσα, όχι ίσοτητα στην εύρημα ρήση, αύτη πρέπει να υπάγεται στην εύθυνη των έργατην,

έταν τὰ μέσα είνα: ίσα — ή ισότητα δὲν ἀποτελεῖ ἀπὸ καμιὰ ἀπόφη παραβίαση τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ δικαίου.

2. Ό Νόμος, όντας δικαιοσύνης πάνω στὴν ἐπαστήμη γεγονότων ποὺ παρατηρήθηκαν καὶ κατὰ συνέπεια πάνω στὴν ίδια τὴν ἀναγκαιότητα, δὲν διάπει σὲ καμιὰ περίπτωση τὴν ἀνεξαρτησία.

3. Ή προσωπικὴ ἡ εἰς κριτικὴν, τῶν ἀτόμων ἡ ἡ αὐτογομία τῆς ἀτομικῆς κρίσης, ἡ δηοία είναι ἀποτέλεσμα τῶν διαφορῶν στὸ ταλέντο καὶ τὴν ἵχανότητα δὲν ἀποτελεῖ κίνδυνο, δισμένου δι: παραμένει μέσα στὰ πλαίσια τοῦ νόμου.

4. Ή ἀναλογικότητα, ἀφοῦ γίνεται ἀνεκτὴ μόνο στὸ βασίλειο τῆς σκέψης καὶ τῆς αἰτησης κι δχ: στὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, μπορεῖ νὰ παρατηρηθεῖ, δίχως νὰ παραβίαστει ἡ δικαιοσύνη ἡ ἡ κοινωνικὴ ισότητα.

Θ' ἀποκαλέσω αὐτὴν τὴν τρίτην μορφὴν κοινωνίας, ποὺ ἀποτελεῖ μὲν σύνθετην τῆς κανότητας καὶ τῆς ίδιοκτησίας, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.

Στὶς ἐπιθέσεις μου ἔγάνται στὴν ίδιοκτησία ἀπ' τὸ 1840 καὶ μετὰ δὲν παρέλειψε νὰ διαμαρτυρηθῶ στ' δυνομα τῆς ἐλευθερίας, τόσο ἐνέτια στὸν Κρατικὸν ἔλεγχο δυο κι ἔγάνται στὸν κομμουνισμό. Κατεχόμουνα πάντα ἀπὸ ἔνα ίδιαίτερο φόδο γιὰ τὴν στρατολόγηση. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ, δταν διακήρυξε πώς είμαι ἀναρχικός, ἀποστρεφόμουνα τὸν συγκεντρωτικό, μοναρχικὸν δεσποτισμό. Στὰ 1848 διακήρυξα τὴν ἀντίθεσή μου ἀπέναντι στὸν Κρατικὸν ἔλεγχο, ποὺ υἱοθετοῦσε ἡ ἔκθεση τῆς Ἐπιτοκῆς Λουξεμβούργου. Ἐπαίγεσα τὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση, γιὰ τὴν ἐπιφυλακτικότητα ποὺ ἔδειξε ἀσχολούμενη μὲ τὴν κανωνικὴν μεταρρύθμιση κι ἥπο τότε ἔχω διακηρύξει πολλὲς φορὲς πώς ἡ μετριοπάθεια τῆς, ποὺ ἔχει τόσο συχνὰ ἐπικρίθει, δταν κατὰ τὴν γνώμη μου ἀπόλυτα ἀξιέπαινη. Ή ἔχθρότητά μου ἀπέναντι στὴν ἀρχὴ τῆς ἔξουσίας δὲν ἔχει μὲν κανένα τρόπο μειωθεῖ. Οι ιστορικὲς μελέτες, στὶς δροὶς ἐπιδίδομαι στὸν ἐλεύθερο χρόνο μου κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα χρόνα, μ' ἔχουν πείσει πώς αὐτὴ είναι ἡ κατάρα τῆς κοινωνίας. Χώρια ἀπὸ μὲν χούφτα φανατικῶν, οἱ ἐργάτες στὴ Γαλλία δὲν δταν κομμουνιστές, οὔτε στὰ 1848, οὔτε στὰ '89, οὔτε στὰ '93 η '96. Ή ἀποτυχία τῶν κομμουνιστικῶν τους πειραμάτων,

ἔφερε τοὺς πρώτους ούτοπιστές σὲ ἀπόγκωση... καὶ στὴ Γαλλία αὐτὸ δὲν είναι παρὰ μιὰ παραγόηση τῆς ἔννοιας τῆς ισότητας.

Ἐλευθερία είναι τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ κάνει χρήση τῶν ἴκανοτήτων του καὶ νὰ ἐνεργεῖ δπως τοῦ ὄρέσει. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καμιὰ ἀμφιβολία δτι κύτο δὲ συμπεριλαμβάνει τὸ δικαίωμα τῆς κατάχρησης. Στὴν πρώτη περίπτωση μόνο δικαίωματος είναι: κείνος ποὺ ὑφίσταται τὶς συνέπειες, στὴ δεύτερη, καταπατοῦνται τὰ δικαιώματα κάποιου ἀλλού προσώπου, π.χ. τὸ δικαιώμα του στὴν ἐλευθερία καὶ τὸ δικαίωμα νὰ κάνει ἐλεύθερη, χρήση τῆς γῆς η όλικῶν. Στὸ δικαίωμα ποὺ τὸ πρόσωπο ποὺ προστάλλεται είναι ταυτόχρονα κι ἔκεινο ποὺ διαρύνεται γιὰ τὴν κατάχρηση, η κοινωνία δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα νὰ ἐπέμβει, ἀν θὰ τὸ ἔκανε, θέταν κι η ἕδα ἔνοχη γιὰ μιὰ κατάχρηση. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση διπλίτης πρέπει νὰ κυβερνητέαται μόνο, ἀπ' τὴ λογοκή του. Θέταν ἀνδρὶς καὶ θὰ τοῦ ἔλειπε διαυτοσεβασμός, ἀν θὰ δεχθαν διποιαδήποτε ἀπόφαση ποὺ δὲ θὰ προερχθαν ἀπ' τὴ δεκή του ἐλεύθερη διούλωση. Θὰ προχωρήσω περισσότερο καὶ θὰ προσθέσω πώς η κοινωνία θὰ πρέπει νὰ δργακωθεῖ μ' ἔνα τέτοιο τρόπῳ ποὺ νὰ κάνει ἀδύνατες, σ' ἔνα αξιανόμενο δικαίωμα, τὶς κατάχρησες αὐτοῦ τοῦ δεύτερου εἰδους, ἔτσι ώστε νὰ ὑπάρχει διοέγα καὶ μικρότερη ἀνάρχη νὰ ἐπειμανεῖ γιὰ νὰ τὶς καταστέλλει. "Αγ δὲ γίνει ἔτσι — ἀν η κοινωνία πλησιάζει διοέγα καὶ περισσότερο πρὸς τὸν κομμουνισμὸν ἀντὶ πρὸς τὴν ἀναρχία, η τὴν κυβέρνηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἔχυτό του — τότε η ἕδα η κοινωνικὴ ἐργάνωση θ' ἀποτελεῖ κατάχρηση, τῶν ἴκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου.

1863-4 «Η Θεωρία τῆς ίδιοκτησίας» σ. 28-29

Αγτὶ νὰ υἱοθετοῦμε τὴν ἀπολυταρχικὴ ἀπόφη πώς η κυβέρνηση ἀποτελεῖ τὸ δργακο καὶ τὴν ἔκφραση τῆς κοινωνίας, η, τὴ δογματικὴ ἀπόφη δτι ἀποτελεῖ δργακο γιὰ τὴν ἀπιθολή τῆς τάξης, η καλύτερα γιὰ τὴν ἀστυνόμευση, η τὴ διζισπαστικὴ ἀπόφη δτι ἀποτελεῖ ἔνα μέσο γιὰ τὴν ἐπιχάσταση, δις προσπαθήσουμε νὰ τὴ δοῦμε ἀπλὰ σὰν ἔνα φαινόμενο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς σὰν τὴν ἔξωτερη ἐνσάρκωση τῶν δικαιωμάτων μας, τὴν ἀγάπτυξη μιᾶς ἀπ' τὶς ίκανότητές μας.

Παίδες ξέρει, ίσως ν' ἀνηκαλύψουμε πώς οι διάφορες μορφές χυδέρ-
νησης, που γι' αὐτές έθυη και πολίτες χόδουν δ' ένας τὸ λαιμὸν τοῦ
ἄλλου έδω και ἔξηγται αἰώνες, δὲν είγαι τίποτα περισσότερο ἀπὸ μὰ
φαγτασμαγορά ποὺ δρίσκεται μέσα στὸ μυαλό μας κι δι τὸ πρῶτο
καθήκον τῆς ἐλεύθερα ἔξασκούμενης λογικῆς είναι γὰ τὶς καταχω-
νιάσει στὸ μουσεῖο και τὴ διδικτήκη...

Αύτὸν ποὺ ζητάει δὲ πολίτης σὲ μὰ κυβέρνηση, εἴτε τὴν ὀνομάζει Βασιλιά, Αὐτοκράτορα ή Πρόεδρο, είναι δὲ οὗτος του, κι αὐτὸν είναι: ή ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.

Δέν ύπάρχει κανένας Θεός ἐκτὸς ἀπ' τὴν Ἀνθρωπότητα τὸ περιεχόμενο τῆς θεολογίας εἶγαν ἀσήμαντο. Δέν ύπάρχει καμιὰ Κυβέρνηση ἐκτὸς ἀπ' τὴν Ἐλευθερία τὸ περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς δέν ἔχει καμιὰ ἀξία.

Η καλύτερη μορφή κυβέρνησης, δπως κι ή πό τέλεια θρησκεία, κυριολεκτικά μιλώντας, είναι μιά ἀντιφατική ίδεα. Τὸ πρόδημα εἰ- ναι ν' ἀνακαλύψουμε πῶς μποροῦμε ν' ἀποκτήσουμε δχι τὴν καλύτε- ρη κυβέρνηση ἀλλὰ τὴ μεγαλύτερη ἐλευθερία. Η μόνη πραγματική ἔξουσία και πολιτική είναι: μιὰ ἐλευθερία ἵση και ταυτόσημη μὲ τὴν τάξη. Σὲ τί συνισταται αὐτῇ ή ἀπόλυτη ἐλευθερία, ποὺ είναι συγά- νυμη μὲ τὴν τάξη; Θὰ μάθουμε τὴν ἀπάντηση ἀπ' τὴν ἀνάλυση τῶν διάφορων μορφῶν ποὺ παίρνει ή ἔχουσα. Κατὰ τ' ἀλλα, δὲν δεχόμα- στε τὴν κυβέρνηση ἀνθρώπου ἀπ' ἀνθρώπῳ περισσότερο ἀπ' δι τε- χδαστε τὴν ἔκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπό δηγθρώπῳ...

"Οπως ή διομηχανική έλευθερία, ή πολιτική έλευθερία θά είναι για μάς το άποτέλεσμα όμικαδών έγγυησεων. Μόνο άν έγγυησθούμε διάνας την έλευθερία τους άλλου, θά μπορέσουμε να κάνουμε δίχως αυτή την κυβέρνηση, σκοπός της δποίας είναι να μιμηθεί το δημοκρατικό σύνθημα: 'Ε λευθερία, 'Ισότητα, 'Άδελφος της ιδεών μας ενθυμείται το καθήκον να το πραγματοποιήσει.

(1849) «Ἀπαγγημονεύματα ἐνδεῖ Ἐπαγχστάτη» σ. 62-62, 64.

Τί είναι τὸ Καὶ γωνικὸ Συμβόλα; Μήπως εί-
να: μάζα συμφωνία ἀνάμεσα στὸν πολίτη καὶ τὴν κυβέρνηση; "Οχι,
γατί αὐτὸ θὰ στήματε πώς παραχθεῖσαν πάχιδεμάνεγοι μέσα στὴν

Ιδία ίδεα. Τὸ καινωνικὸ συμβόλιο εἶγι: μιὰ συμφωνία ἀνάμεσα σὲ ζηνθρώπους ἐπ' τὴν δύοία πρέπει νὰ ξέπερνειν αὐτὸ ποὺ δυομάζουμε κοινωνία. Ἐδῶ η ἔνγοια τῆς ἀνταλλαγῆς διατίθεται πρωτόγονο γεγονός τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ καθορίστηκε ἀπ' τὸ Ρωμαϊκὸ δίκαιο, ἀντικαθίσταται ἀπὸ κείνη τῆς διαχειρίσεως μητρικῆς διατάξεως οικογένειας, η δημοσία ἔχει ἀπορρίψθει ἀνέγγιλατα ἀπ' τοὺς Δημοκρατικοὺς ἐπικριτές. Μεταφράστε τοὺς νομικοὺς δρόσους συμβόλων καὶ ἀνταλλαγῆς διατίθεται πρωτόγονο γεγονός τῆς τρέχουσα γλώσσα καὶ ἔχεται τὸ ΕΜΠΙΟΡΙΟ. Δηλαδή, τὴν πράξη, στὴν πολὺ ἔξελιγμένη της μορφή, μὲ τὴν δύοια σὲ ἀνθρώπων, ποὺ αὐτο-χαρακτηρίζονται: δικαιάσαν παραγωγοί, παραιτοῦνται ἀπὸ κάθε ἀποτίτησην νὰ κυδεργάσει διανατὰ.

‘Η ἔννοια τοῦ συμβολάίου ἀποκλείει τὴν ἔννοια τῆς κυβέρνησης. Οἱ κύριοι Λεντροῦ - Ρολλέν, ὃ δποῖος εἰναι νομαρχῆς καὶ τοῦ δποῖου θὰ ἔσται νὰ ἐπισύρω τὴν προσωχὴ στὸ γεγονός αὐτό, θὰ πρέπει ἔδη νὰ τὸ γνωρίζει. Τὸ συμβόλαιο, ἢ ἀνταλλακτικὴ συμφωνία, χαρακτηρίζεται ἀπ’ τὸ γεγονός δι: αὐξάνει: τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία κι εὐημερία. Η ἀνάδειξη δποιασδήποτε ἔξουσίας, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀναγκαστικὰ τὴ μειόνει: Αὕτη εἶγαι φωκερὸ διν σκεφτεῖ κανεὶς πώς ἔνα συμβόλαιο είναι: μιὰ πράξη μὲ τὴν δποῖα δυδ ἢ περισσότερα ἀτομικ συμφωνιῶν νὰ δργχνώσουν, ἀνακμεταξύ τους, μέσω σ’ δρεσμένα δρια καὶ γιὰ ἔνα δοσμένο χρόνο, τὴ διομηχανικὴ δύναμη ποὺ δνομάζουμε ἀνταλλαγή. Κατὰ συνέπεια ἀναλαμβάνουν ἀμοιβαίες ὑποχρεώσεις καὶ ἀνταλλάξουν ἀμοιβαίες ἐγγυήσεις γιὰ ἔνα δρισμένο ἀριθμό διηπεισῶν, προϊόντων, ὧφελημάτων καθηγόντων κλπ. κ: Ἐτοι εἶγαι σὲ θέση ν’ ἀποκτήσουν καὶ νὰ πρωτεύσουν, ξέροντας πώς εἰναι ἀπὸ

κάθε ξαλλη ξποψη έντελως άνεξάρτητα, τόσο χαναφορικά μ' αυτά που καταναλώνουν δυο και γ' αυτά που παράγουν.

'Ανάμεσα στά συμβαλλόμενα μέρη ύπεισέρχεται άναγκαστικά ένα πραγματικό και προσωπικό συμφέρον. Η λέξη συμβόλαιο ύποδηλώνει ότι ένας άνθρωπος διαπραγματεύεται έχοντας τήν πρόθεση να κατοχυρώσει τήν έλευθερία του και ταυτόχρονα τό εισόδημά του, διχως νά υπάρξει καμά πιθανότητα νά ζημιεύσει. 'Αγάμεσα σε κυνηγώντες και κυνηγώμενους, άντιθετα — ήποιοι αδήπτοις και διν είναι τό σύστημα τής έκπροσώπησης η τής έξαυσιοδέτησης τής κυνηγητικής έξουσίας — ένα μέρος τής έλευθερίας και τής περιουσίας τού πολίτη απαλλοτρούνται. Τί πλεονεκτήματα αποκτάει: στή θέση τους; Αύτο τό έχουμε ήδη ξέγραψει.

'Ενα συμβόλαιο είναι έπομένως ούσαστικά άμφοτερούχρες. Δέν έπιβάλλει στά συμβαλλόμενα μέρη καμά άλλη ύποχρέωση έκτος από κείνες που προέρχονται απ' τήν προσωπική, τους ύποδησης η αμοιβαία έξυπηρέτγρη. Δέν υπάκειται σε καμά έξωτερηκή έξουσία. Είναι δ μοναδικός νόμος που δεσμεύει τά δυδ μέρη. Περιμένει νά έκπληρωθει μόνο μέ τή δεκή τους ύποχινηση.

'Αν αύτο είναι τό «συμβόλαιο» μέ τήν πιδ πλατιά του έννοια κι έπως έφαρμαζεται: καθημερινά, πώς μπορούμε νά περιγράψουμε τό Κοινωνικό Συμβόλαιο, που ύποτιθεται δι προορίζεται νά έκωσει δλα τά μέλη ένδος Κράτους σ' ένα κανό συμφέρον;

Τό Κοινωνικό Συμβόλαιο είναι: ή άνωτατη πράξη μέ τήν δποια κάθε πολίτης ύποδησεται στήν κοινωνία τήν άγαπη του, τήν έξυπνάδα του, τήν έργασία του, τίς ύπηρεσίες του, τά προΐόντα του και τ' άγαθά του μέ άνταλλαγμα τήν άφοισιωση, τίς ίδεες, τίς έργασίες, τά προϊόντα, τίς ύπηρεσίες και τ' άγαθά τών συμπολιτῶν του. Τό τί μπορει ν' έξιώσει κάθε άνθρωπος, καθορίζεται πάντοτε από κείνο που συνεισφέρει, διο προσφέρει τή συνεισφορά του, άλλο τόσο θά πάρει τήν άνταμοινή του.

'Έπομένως τό κοινωνικό Συμβόλαιο πρέπει νά περιλαμβάνει διδάχηρο τό σώμα τών πολιτῶν, τά συμφέροντά τους και τίς σχέσεις τους. "Άν έστω κι ένας άνθρωπος αποκλείοντας απ' τό Συμβόλαιο, δι παραλείπονταν έτσι κι ένα πρόδηλημα, που οι πολίτες, οι δποιοι είναι

έξυπνοι, έργατικοι κι εύκισθητοι, καλούνται νά έπιλύσουν, τό συμβόλαιο, θάταν περιτσάτερο ή λιγώτερο μεροληπτικό κι αποκλειστικό. Δέ θά μπορούσε νά δονομάζεται κοινωνικό...

'Επιπλέον, τό κοινωνικό Συμβόλαιο, πού άναλύεται έδω, σε καμά περιπτώση, δέν είναι παρόμαιο μέ τό Συμβόλαιο μέ τήν κοινωνία. Μή θάγη, τό τελευταίο... τό Συμβαλλόμενο μέρος απαλλοτριώνει ένα μέρος ήπ' τήν έλευθερία του κι ύποτάσσεται σε μά άλληλεγγύη, πού έχει μι: φορτική και συχνά ρ: φοκίνδυνη μορφή, ή δποια στηρίζεται στήν κάπως άμφισσοις έδαφική ήλπίδα χέρδους. Τό κοινωνικό Συμβόλαιο έχει τήν ίδια φύση μέ τό άνταλλακτικό Συμβόλαιο. "Όχι μόνο ζρήνει έλευθερο τό Συμβαλλόμενο μέρος άλλα και μεγαλώνει: έπισης τήν έλευθερία του. "Όχι μόνο τού άφήνει δλα τά ύπάρχοντα, άλλα και μεγαλώνει έπισης πραγματικά τήν περιουσία του. Δέ θάγει κανένα δριο άναγκαστικά μέ τήν έργασία του, άσχολεται μόνο μέ τήν άνταλλαγή. Κανένα ήπ' αυτά τά πράγματα δέν ισχύει στό Συμβόλαιο μέ τήν κοινωνία, στήν πραγματικότητα, δλα είναι έντελως άντιθετα μ' αυτό.

(1851) Γενική Ίδέα τής Έπαναστασης στό 19ο αιώνα (σελ. 187-89)

Τήν έννοια τής κυνηγητικής διαδέχεται ή έννοια τού Συμβολαίου. Ή πορεία τής ίστορίας δδηγει άναπόφευκτα τήν άνθρωπότητα νά υιοθετήσει νέες πραγματικές. Ή οίκονομική κριτική έχει ήδη έπισης άμφισσοις διποιοι θά πρέπει: γά κάτω απ' τό νέο σύστημα οι πολίτες θεομοι θά πρέπει: γά έξαφαγιστούν μέσω στή διοιμηχανική δργάνωση. "Άς συμπεράνουμε έπομένως άφοβα δι πότε έπαναστατικό θύνθημα δέν μπορει πιά νάναι "Ά με ση Ν ο μ ο θε σι α, "Ά με ση Κ υ βέρνη ση, "Ά πλοποιη μένη Κ υ βέρνη ση. Πρέπει νάναι ΟΧΙ ΆΛΛΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ.

Δέν πρέπει νά ύπάρχει μοναρχία, άριστοκρατία, άκόμα και δημοκρατία, στό μέτρο που κάνει συνεπάγεται: μά κυνηγητική, ή δποια ένεργει σ' δνομα τού λαού κι ίσχυρίζεται δι είναι δ λαδς. Καμικέ έξουσίκ, καμιαδ κυνηγητική, έστω κι είναι λαϊκή κυνηγητική, νά τέλεια: ή Έπανασταση.

(1851) Γενική Ίδέα τής Έπαναστασης στό 19ο αιώνα σ. 199.

"Έχουμε ήδη έξι γήρασε πώς θὰ θέλαμε νὰ υποκαταστήσουμε τὴν κυβέρνηση στὴ διομήχανικὴ δργάνωση.

'Αντι γιὰ νόμους θέλαμε συμβόλαια. Κανένας γόμος δὲ θὰ φηφίζεται, εἴτε μὲ τὴν ψῆφο τῆς πλειοψηφίας, εἴτε ἀνώνυμα. Κάθε πολίτης, κάθε κομμούνα ἢ συνεταιρισμὸς θὰ θέσπαζεν τοὺς δικούς τους νόμους.

'Αντι γὰ τὴν πολιτικὴ έξουσία, θὰ είχαμε οίκονομικὲς δυνάμεις.

'Αντι γὰ τοὺς παλιοὺς ταξικούς διαχωρισμοὺς ἀνάμεσσι σὲ πολίτες, χριστοχράτες καὶ κανούς θητούς, ἀστικὴ τάξη καὶ προλεταριάτο, θέλαμε κατηγορίες καὶ τάξεις ποὺ θ' ἀναφέρονται σὲ διάφορες λειτουργίες: γεωργία, διομήχανία, ἐμπόριο κλπ.

'Αντι γὰ κρατικὲς δυνάμεις θέλαμε συλλογικὲς δυνάμεις.

'Αντι γὰ ἀδρανεῖς στρατοὺς θέλαμε διομήχανικὲς ἑταρεῖς

'Αντι γὰ τὴν ἀστυνομία θὰ είχαμε ἔνα συλογικὸ συμφέρον.

'Αντι γὰ τὸν πολιτικὸ συγκεντρωτισμὸ θὰ είχαμε οίκονομικὸ συγκεντρωτισμό.

Τί θὲ χρειαζόμενο τὴν κυβέρνηση δια θέλουμε φθάσει σὲ μιὰ κατάσταση ἀρμονίας; Μήπως ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα μ' ὅλα της τὰ υποκαταστήματα δὲν μᾶς προσφέρει συγχεντρωποληση κ: ἐνότητα; Μήπως οἱ συμφωνίες ποὺ ἔγιναν ἀνάμεσα στοὺς κολήγους γιὰ τὴν ἀποζημίωση καὶ ἀναδανομὴ τῶν ἀγροτικῶν κτημάτων δὲν δημιουργοῦν ἐνότητα; Μήπως οἱ ἑταρεῖς τῶν ἐργατῶν ποὺ δημιουργήθηκαν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν μεγάλων διομήχανιῶν δὲ δημιουργοῦν ἐπίσης ἐνότητα μ' ἔνα διαφορετικὸ τρόπο; Καὶ μήπως δὲν εἶναι ἐπίσης τὸ σύνταγμα τῆς ἀξίας, τὸ συμβόλαιο τῶν συμβολαίων, δπως τὸ έχουμε δονομάσει, ἡ ἀνώτερη καὶ ποὺ διτρωτή μορφὴ ἐνότητας;..

Γι' αὐτὸ μὴ μὲ ρωτᾶσε ἄλλο γιὰ τὸ τί θὰ είχαμε ἀντι γὰ τὴν κυβέρνηση, οὔτε τί θὰ γίνει ἡ κοινωνία δια θὲ δὲν υπάρχουν πιὰ κυβερνήσεις. Βεβαιώνω πώς στὸ μέλλον θέλων εἰκολώτερο νὰ συλλάθεις κανεὶς μιὰ κοινωνία δίχως κυβέρνηση, ἀπ' τὸ νὰ συλλάθεις μιὰ κοινωνία μὲ κυβέρνηση.

(1851) Γενικὴ Ἰδέα τῆς Ἐπανάστασης στὸ 19ο αιώνα, σελ. 302-3

Ἡ ἐπανάσταση δὲν έχει πραγματικὰ καταστεῖλλει τὴν ἀπόκρυψη, μυστικιστικὴ δύναμη ποὺ δονομάσθηκε έξουσία, ἀλλὰ τὴν ὅποια

ἔμεις πρετοικῆμε νὰ δονομάζουμε Κράτος. Δὲν έχει υποδιδάσει τὴν κοινωνία ἀπλῶς σ' ἔνα σύνολο ἀτόμων, ποὺ ἔχονται σὲ συμφωνία καὶ συγάπτουν ἀγάμεσα τοὺς συμβόλαια καὶ διαμέσου τῶν ἐλεύθερων συναλλαγῶν τους δεσμεύνται ἀπὸ ἔνα κοινὸ δεσμό, δπως μᾶς ἔχανε νὰ πιετέψουμε τὸ Κοινωνικὸ Συμβόλαιο τοῦ Ρουσσώ.

"Οχι, η ἔννοια τῆς Κυβέρνησης, Ἡ Εξουσίας ἡ Κράτους, η δπως ἀλλιώς θάθελε κάποιος νὰ τὴν δονομάσει, ἔχει παραπεινεὶ ἀσκητὴ κάτω ἀπ' τὰ ἐρείπια τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος κι εἶναι ίσχυρότερη δσο ποτὲ ἀλλοτε. Ἐκείνο ποὺ ζλλαχεὶ ἡ Ἐπανάσταση εἶναι ἡ θέση ποὺ παραχωρεῖται στὴν Ἐλευθερία, η νέα τῆς πολιτειακὴ καὶ πολετικὴ κατάσταση.

"Ας σημειώσουμε, ἐπιπλέον, διὰ τὸ Κράτος, δπως τὸ ἀντιλαμβάνεται τὴν Ἐπανάσταση, δὲν εἶναι κάτι ἐντελῶς ἀφηρημένο, ἔνα εἶδος γνωμικοῦ πλάσματος, δπως έχουν υποθέσεις δ Ρουσσώ κι ἄλλοι. Ἀποτελεῖ μιὰ τόσο θετικὴ πραγματικότητα δισο κι η ἔδει τὴν κανενανία κι δισο τὸ ἔδει τὸ διατομο. Τὸ Κράτος εἶναι ἡ συλλογικὴ δύναμη ποὺ πηγάζει ἀπὸ κάθε ἀνθρώπωνη διαδοσποίηση ἀπ' τὶς ἀμοιβαίες σχέσεις τῶν ἀνθρώπων.. ἀπ' τὴν ταυτότητα τῶν συμφερόντων τους, ἀπ' τὴν κοινὴ τους δράση κ: ἀπ' τὸ δυναμικὸ τῶν γνωμῶν καὶ τῶν παθῶν τους. Τὸ Κράτος δὲν υπάρχει φυσικὰ δίχως τὰς πολιτείες. Ἡ διαρέη του δὲν εἶναι προγενέστερη οὔτε ἀνώτερη ἀπ' τὴ δική τους. Υπάρχει μᾶλλον χάρη στὸ γεγονός διτοιούν δια ικανοτήτων κι ἰδεοτύπων του. Οὔτε εἶναι ἡ ἐλευθερία μιὰ πλασματικὴ δύναμη ποὺ συνίσταται ἀπλῶς στὴν ικανότητα ἐκλογῆς ἀνάμεσα στὴ δράση καὶ τὴν ἀδράνεια. Ἀποτελεῖ μιὰ θετικὴ ικανότητα, μοναδική, ἡ διποικία εἶναι γιὰ τὸ διατομο, ποὺ εἶναι ἔνα σύνολο ἀπὸ διάφορα πάθη κι ικανότητες. δι τὸ Κράτος γιὰ τὸ συλλογικὸ σῶμα τῶν πολιτῶν —δηλαδή, η ιεραλύτερη δύναμη τῆς ἀνθρώπινης ἐπιδίωξης κι ἀνάπτυξης.

Νὰ γιατὶ δ σκοπὸς τοῦ Κράτους κ: οἱ σκοποὶ τοῦ ἀτόμου δὲν ἀποτελοῦν τὸ ἔδει πράγμα, γιατὶ τὰ κρατικὰ συμφέροντα δὲν εἶναι τὰ ἔδει μὲ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, ἀνόματα κι ἀν αὐτὰ ἤταν ταυτόσημα γιὰ τὴν πλειονότητα ἡ ἀκόμα καὶ γιὰ διλόκληρο τὸ σύνολο τῶν πολιτῶν καὶ γιατὶ οἱ πράξεις τῆς κυβέρνησης εἶναι διαφορετικὲς ἀπ'

φορὰ ἐνάμεσα στὸ ζτομό καὶ τὴ κοινότητα, ἔτοι ὑπάρχει καὶ μᾶς διαφορὰ ἐνάμεσα στὶς ἵκεντητες, ἰδιότητες καὶ συμφέροντα τοῦ πολίτη καὶ σ' ἔκεινες τοῦ Κράτους. Ἐνα καλὸ παράδειγμα γί' αὐτὸ ποὺ μᾶς προσφέρει ὁ κανόνας, ποὺ ἐξέθεται, διτὶ οἱ νόμοι τῆς ἀνταλλαγῆς δὲν ἴσχύουν τὸ ἴδιο, γιὰ τὸ ζτομό, δπως ἴσχύουν γιὰ τὸ Κράτος.

Στὸ σύστημα ποὺ θεοῖσται στὸ Θεῖκ Δικαίωμα, ἡ λογικὴ τοῦ Κράτους ἥταν δεμένη μὲ τὴ δυναστικὴ, ἀριστοκρατικὴ ἢ παπαδίστακη λογικὴ κι: ἐπομένως δὲν ἀνταποκρινόταν πάντοτε στὴν ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης. Νὰ γατὶ τὸ σύγχρονο δίκαιο ἔχει ἐξοστραβίζει τὴν ἔδασιμη ἀρχὴ τοῦ «σκοποῦ τοῦ Κράτους». Παρόμοια τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους ἥταν δεμένα μὲ τὰ συμφέροντα τῆς δυναστείας ἢ τάξης κι: ἐπομένως δὲν ἥταν κι αὐτὰ πάντοτε σύμφωνα μὲ τὴ Δικαιοσύνη. Νὰ γιατὶ ὅλες οἱ κοινωνίες, ποὺ ἔχουν μετασχηματιστεῖ μὲ Ἐπανάσταση, τείνουν πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς δημοκρατικῆς κυβέρνησης.

Κάτω ἡπ' τὸ νέο καθεστώς, ἀντίθετα, ἡ λογικὴ τοῦ Κράτους θὰ πρέπει: σὲ κάθε περίπτωση νὰ προσαρμόζεται: στὸ πνεῦμα τῆς Δικαιοσύνης, τὸ δόποιο ἐκφράζει: πραγματικὰ ποιό εἶναι τὸ δίκαιο. Αὐτὸι οἱ λόγοι: εἶναι: διτικά γενικοὶ καὶ συνθετικοὶ καὶ κατὰ συνέπεια διαφέρουν ἡπ' τοὺς λόγους τοῦ πολίτη, ποὺ εἶναι πάντοτε περισσότερο ἢ λιγότερο εἰδικοὶ κι ἀτομικοὶ. Παρόμοια, τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους ἔχουν ἀπαλλαχθεῖ ἡπδ κάθε ἀριστοκρατικὴ καὶ δυναστικὴ ἀξίωση.

Τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους εἶναι πάνω ἡπ' δλα, ἀνώτερα συμφέροντα τοῦ νόμου κι αὐτὸ συνεπάγεται: ἔτι ἔχουν διαφορετικὸ χραχατήρα ἡπ' τὰ ζτομικὰ συμφέροντα.

Ο συγγραφέας τοῦ Κοινωνικού Συμβόλου: ου μπορεῖ κάλλιτει: νὰ ἴσχυρίζεται κι οἱ δπαδοὶ του μποροῦν κάλλιστα γὰλ ἐπιναλαριθάνουν, διτὸ πραγματικὸς κυρίαρχος εἶναι: δι πολίτης, διτὶ δικαιολογεῖ ποὺ ἀποτελεῖ ἔνα δργανό τοῦ Κράτους, εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο δι ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ συνέπεια διτὶ τὸ Κράτος ἀνήκει στοὺς πολίτες. Ἰσως νάχε δίκαιο γὰλ τὸ λέει σὲ μᾶς ἐποχὴ ποὺ χρειαζόταν γὰλ διεκδικηθοῦν τὸ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη καὶ ποὺ ἡ ἐλευθερία θὰ ἐπρεπε γὰλ πάρει τὴ θέση τοῦ δεσποτισμοῦ. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρόν ἡ ἐπανάσταση δὲν ἀντιμετωπίζει: ἀλλα

ἐμπόδια, τουλάχιστον καγέναχ' τὸ παλιὸ καθεστώς. Αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε εἶναι γὰ καταλάθουμε πλέρια τὶς ἰδέες της καὶ γὰ τὶς ἐφαρμόσουμε. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν προσπαχή, ἡ γλώσσα τοῦ Ρουσώ δὲν εἶναι πιὰ σωστή: θὰ ἐφθανε ἀκέμια καὶ στὸ σημεῖο γὰτὴ τὴ χαρακτηρίσω τὰν φεύτικη κι ἐπικίνδυνη.

(1861) Φορολογική Θεωρία σ. 64-66

Φεντεραλισμός

"Όλες οι πολιτικές συνθήκες κ. δλες οι μορφές κυβέρνησης συμπεριλαμβανομένου και τοῦ φεντεραλισμοῦ, μπορούν νὰ συγχωτοῦν στὴν ἀκόλουθη φόρμουλα: ἐξισορρόπηση τῆς ἐξουσίας ἀπό τὴν εποχὴν τοῦ Ἀριστοτέλη ἕπειτα τὸ συγγραφεῖς γιὰ νὰ ταξινομήσουν τὶς κυβερνήσεις γιὰ νὰ κάνουν ἔνα διαχωρισμὸν ἀνάμεσα στὶς διάφορες μορφὲς κρατῶν και νὰ κάνουν μᾶλλον ἀνάμεσα στὰ ἔθνη, μποροῦν δλες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅμοσπονδιακὸ σύστημα, ν' ἀποδειχθοῦν διπολιτικὰ κατακτενάσματα ποὺ βασίζονται μένο στὴν ἐμπειρία, ποὺ ἐλάχιστα μποροῦν γ' ἀνταποκριθοῦν στὶς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς και τῆς δικαιοσύνης...

'Απ' αὐτές τὶς δυοθεμελικές ἔννοιες (τὴν ἔξουσία και τὴν ἐλευθερία) μποροῦν νὰ προκύψουν, ἐκ τῶν προτέρων, δύο διαφορετικές μορφές κυβέρνησης, ἀνάλογα μὲ τὸ σὲ πολὺ ἀπὸ τὶς δυο δινεται πρωτεραιότητα, δηλαδὴ, η Κυβέρνηση ποὺ βασίζεται στὴν ἔξουσία και η Κυβέρνηση ποὺ βασίζεται στὴν ἐλευθερία.

'Επιπλέον, ἀφοῦ η κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀτομα και ἀφοῦ η σχέση τοῦ ἀτόμου μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ μὲ τέσσερες διαφορετικοὺς τρόπους, σὸδε μέτρο, ποὺ ἀφορᾶ τὴν πολιτική, ὑπάρχουν σὰν ἀποτελεσματικές τέσσερες μορφές κυβέρνησης, δυοθεμελικές στὴν

1. Η Κυβέρνηση ποὺ βασίζεται στὴν
ἔξουσία,

A. Ή κυβέρνηση δλων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ἔνα ἀνθρωπο, δηλαδὴ, ή ΜΟΝΑΡΧΙΑ ή ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΑ.

α. Ή κυβέρνηση δλων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ δλους τοὺς ἀνθρώπους, δηλαδὴ ή ΟΛΟΚΡΑΤΙΑ ή ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ.

Τὸ δικαιόχρονο δικαίωμα τοῦ συστήματος καὶ στὶς δυὰς μορφές του, εἰναι: δὲ δὲν ὑπάρχει κατανομὴ τῆς ἔξουσίας.

2. Ή Κυβέρνηση ποὺ διαστέται στὴν
Ἐλευθερία

B. Ή κυβέρνηση δλων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ κάθε ἀνθρωπο, δηλαδὴ, ή ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.

6. Ή κυβέρνηση κάθε ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, δηλαδὴ, ή ἡ αὐτοκύρηση.

Τὸ δικαιόχρονο δικαίωμα τοῦ συστήματος καὶ στὶς δυὰς μορφές του, εἰναι: ή κατανομὴ τῆς ἔξουσίας.

Ἄφοῦ οἱ δυὰς ἀρχές, ή ἔξουσία καὶ ή Ἐλευθερία, ποὺ κρύβονται τίσω ἀπὸ κάθε μορφή, ὅργανωμένης κοινωνίας, είγαι ἀπὸ τὴν μάκρα ἀντίθετες ή μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, σὲ μιὰ διαρκὴ κατάσταση διαμάκηταις καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ δὲν μποροῦν οὔτε γὰρ περιορίσουν ή μιὰ τὴν ἄλλη, εἰναι ἀπαραίτητο κάποιο εἰδος συμβάσιμοῦ, ἀνάμεσά τους. Όποιοιδήποτε σύστημα καὶ διανοοῦμε, ἀνεξάρτητα δὲν εἰναι μογαρχικό, δημοκρατικό, κομμουνιστικό ή ἀναρχικό, ή διάρκεια τῆς ζωῆς του θὰ ἔχει τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχει πάρει ὑπόψη, αὐτὴ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀντίθεσης.

Δογματικά... σὲ μιὰ δημοκρατικὴ κυβέρνηση δὲν ὀφελεῖ γὰρ προσπαθεῖ κακείς, ἀσχετα πόσο σοφά ή συνετά, γὰρ καθορίζει τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν, τὰ καθήκοντα τῶν δημόσιων λειτουργῶν η γὰ προσπαθεῖ γὰ προσβλέψει κάθε τὶ ποὺ θὰ μποροῦσε γὰ προκύψῃ: κάθε τυχόν ἔχειρεση καὶ ἀνωμαλία: η γοκμότητα τοῦ ἀπρόβλεπτου ἔπειρνάει κατὰ πολὺ κάθε πρόβλεψη ἀπὸ μέρους τοῦ πολιτικοῦ καὶ η αὔξηση τῆς νομοθεσίας προσφέρει μόνον ἔδαφος γιὰ μεγαλύτερη ἀμφισθήτηση. Αὐτὸς ἀπαιτεῖ ἀπὸ μέρους ἐκείνων ποὺ κατέχουν τὴν ἔξουσία τόσο πρωτοβουλία δσο καὶ δυγάμεις συνδιαλλαγῆς, οἱ δποιεις μποροῦν γὰ ἐπιτύχουν μόγον δὲν διαστήσεις.

Ζονται στὴν ἔξουσία. Ἀπογυμνώστε τὴ Δημοκρατία καὶ τὴν Ἐλευθερία ἀπὸ τὸ υπέρτατο κύρος τῆς ἔξουσίας καὶ τὸ Κράτος θὰ καταρεύσει ἀμέσως. Είναι δημι φανερὸ δτα, δὲν εἰναι ἔτοι, δὲν ἐνεργοῦμε πάλι μέσω στὴ σφαίρα τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων, ἔτοιδες ἀνακνεῖς ἰσχυρίστει δτα: σὲ περιπτώσεις ἀμφισθήτησης οἱ πολίτες ἔχουν εἰδικὰ συμφωνήσει γὰ υποτάσσονται στὴν ἀπόφαση ἐνδες ἀπὸ αὐτούς, δηλαδὴ σ' ἔνα δικαστή ποὺ ἔχει δρεστεῖ ἐκ τῶν προτέρων. Ἀλλὰ δὲν τὸ κάνουμε αὐτό, θημαίνει δτα σὲ τελευταία ἀγάλυση ἀπορίτουμε τὴν ἀρχὴ τῆς δημοκρατίας γιὰ χάρη ἐνδες ὑποκατάστατου ποὺ μοιάζει μὲ μοναρχία.

Οσο πολὺ καὶ δὲν αὐξάνει: η δημοκρατία τὸν ἀριθμὸ τῶν νομικῶν ἔγγυησεων καὶ μεθόδων ἐλέγχου, ωξέανοντας τὸν ἀριθμὸ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων τῆς, δσο καὶ δὲν περιβάλλει τὰ διοικητικὰ τῆς στελέχη μὲ τύπους καὶ δσο συχνά καὶ δὲν καλεῖ τοὺς πολίτες γὰρ φηρίσουν οἱ δημόσιαι ὑπάλληλοι τῆς θὰ συνεχίσουν γάγαι ἀνθρωποι: περιβεβλημένοι μὲ ἔξουσία καὶ πάλι: λέγοντας. Κ: δὲν ἔνας η περισσότεροι ὑπάλληλοι ἐπρόκειτο γάγαι: ὑπεύθυνοι γιὰ τὸν ἐλεγχὸ δλων τῶν ὑποθέσεων, αὐτὴ η κεφαλὴ τῆς κυβέρνησης, ἀνεξάρτητα δὲν εἰναι ἔνα ἀτομο μιὰ δμάδα, θαταν σύσιστακὰ αὐτὸ ποὺ δὲν διαστάσει δ Ρουσσώ ἀποκαλοῦσε καὶ ρι: αρχοντας, κάτι ποὺ ἔλαχιστα θὰ διέφερε ἀπὸ ἔνα δικαίωμα.

Παρόμοιες παρατηρήσεις μποροῦν γὰ γίνουν ἀναφορικὰ μὲ τὸν κομμουνισμὸ καὶ τὴν ἀναρχίαν. Πιστὲ δὲν ὑπῆρξε ἔνα παράδειγμα μιᾶς τέλειας κοινωνίας, καὶ εἰναι ἀπίθανο, σ' ἐποιοδήποτε βαθμὸ πολιτισμοῦ, γήτεκῆς καὶ σοφίας καὶ δὲν φθάσουν οἱ ἀνθρωποι, γὰ ἔξαφανιστεῖ ἐντελῶς κάθε ἔχοντας καὶ ἔξουσίας. Ἀλλὰ ἐνώ η κοινότητα εἰναι τὸ διγειρὸ τῶν περισσότερων σοσιαλιστῶν, η ἀναρχία ἀποτελεῖ τὸ ἀδικιό τῆς σχολῆς τῆς οἰκονομολογικῆς σκέψης, ποὺ ἀποδλέπει μὲ τόλμη στὴν κατάργηση κάθε μορφῆς κυβέρνησης καὶ στὴ συγκρότηση τῆς κανωνίας ἀποκλειστικὰ πάνω στὴ διάση τῆς διοικητήσιας καὶ τῆς ἐλεύθερης ἐργασίας.

Δὲν θὰ παρουσιάσω δὲλλα παραδείγματα. Αὐτὸ ποὺ μόλις εἰπα εἰναι ἀρκετὸ γιὰ γὰ δειξει τὴν ἀλήθεια τοῦ ἐπιχερήματός μου, δηλαδὴ, πώς η Μοναρχία, η Δημοκρατία, δ Κομμουνισμὸς καὶ η Ἀναρ-

χία είνγιε δλες άνίκανες ἀπό μόνες τους νὰ ψλοποιήσουν τὰ ιδανικά τους κι ἔτει περιορίζονται στὸ νὰ συμπληρώνουν ἡ μιὰ τὴν ἀλλη, διαμέσου ἀμοιβαίων δαχεισμῶν.

(1863)

«Η Οικουμενική Αρχή», τελ. 288, 290-1.

Αφού ή κυβέρνηση, ποὺ διατίθεται στὴν ἐλευθερία καὶ τὸ συμ-
βόλαιο, κερδίζει καθημερινὰ ἔδαφος σὲ δάρος τῆς κυβέρνησης ποὺ
διατίθεται στὴν ἑξουσία, θὰ πρέπει νὰ συγκεντρώσουμε τὴν προσοχὴν
μας στὴν ἔννοια τοῦ συμβόλαιου, γιατὶ αὐτῇ εἶναι ή ίδεα ποὺ κυριαρ-
χεῖ στὴν πολειτική. . .

Τό πολετικό συμβόλαιο ἀνταποχρύγεται ἀπόλυτα στὴν ἁξιοπρέπεια καὶ τὴν ἡθικήν, μόνο μὲ τὴν προσπόθεση διείναι ἄρχικά συν-αλλαγματικά τοις διαφοροποιούσις (σημ. μετ. ἀμφοτεροθαρές) καὶ ἀνταλλαγματικά τοις διαφοροποιούσις (σημ. μετ. διαταραχαζόμενα εἰδη ἢ υπηρεσίες θεωροῦνται ισοδύναμικα) καὶ κατὰ δεύτερο λόγο, διείναι οἱ σκοποὶ του δρίσκουνται μέσα σὲ δριψμένα δρις — δυδ πραϋποθέσεις ποιῶν υποτίθεται: διείναι ἀποτελοῦν μέρος τοῦ δημοκρατικοῦ συστήματος, ἀλλὰ ποὺ συγήθως, πιὸ συχνά, ἀποτελοῦν ἔνα νομικό πλάσμα. Σὲ μὲδὲ ἀντιπροσωπευτική καὶ συγκεντρωτική δημοκρατία, σὲ μιὰ συνταγματική μοναρχία, ἐχασμένη σὲ κάποιο περιορισμὸν τῆς ἰδεοκτησίας ἢ ἀκόμα εἰδικώτερα σὲ μιὰ κομμούνιστική δημοκρατία, διποτεῖν τοῦ Πλάτωνα, μπορεῖ γὰ πει κανεὶς πώς τὸ συμβόλαιο ποὺ δένει τὸν πολίτη μὲ τὸ Κράτος εἶναι ιστέαμο καὶ ἀμοιβαῖο; Μπορεῖ γὰ πει κανεὶς διείνα συμβόλαιο ποὺ στέρει τὸν πολίτη ἀπὸ τὸ μισθὸν τὸ ἔνα τρίτο ἀπὸ τὴν χυριαρχία του καὶ τὸ ἔνα τέταρτο ἀπὸ τὸ προϊόν του, διατηρεῖται μέσα σὲ δίκαια δρις; “Οπως ἡ πείρα πάρα πολὺ συχνὰ ἐπιτείνεται, θεταν πιὸ ἀλγθινὸν γὰ πει κανεὶς πώς τὸ συμβόλαιο σ’ ὅλα αὐτὰ τὰ συστήματα είναι ἀπροκατάλυπτα ἀδικοῦ καὶ ἐπαχθές, ἀφοῦ σ’ ἔνα μεγάλο ὄντι μὲ δὲν προτρέπει κακιὰ ἀποδημίωση. Είναι ἐπίσης ἀδικοῦ, ἀφοῦ τὰ ὡφέλη τὰ δοποῖς υπόσχεται, ποὺ διπωσδήποτε είναι ἀνεπαρκῆ, δὲν είναι κανὲν ἐγγυημένα.

*Αν τὸ πολετικὸ συμβόλαιο πρόκειται νὰ ἔχπληρώνει τὴν προσπόθεσην νάνκι συγαλλαγματικὸ καὶ ἀγταλλακτικό, δημος ἀπαιτεῖ ή ἵδεα τῆς δημοκρατίας, κι: ἂν πρόκειται νὰ διατηρεῖται μέσα σὲ λογικὰ δρᾶ: καὶ γάνω ωφέλιμο καὶ γρήγορο γιὰ τὸν καθένα, δι πολίτης, δταν

συγάπτει τὸ συμβόλαιο, πρέπει πρῶτα νὰ παίρνει ἀπὸ τὸ Κράτος δσα κι δ ἔδιος προσφέρει. Κατὰ δεύτερο λόγο, θὰ πρέπει νὰ διατηρεῖ τὴν ἐλευθερία, τὴν κυριαρχία καὶ τὴν πρωτοδουλία του, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ κατὰ χρειάζονται γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ σκοπὸ τοῦ συμβόλαιου καὶ ποὺ τὸ Κράτος καλεῖται νὰ ἐγγυηθεῖ. "Αν ρυθμίζεται κι ἐρμηνεύεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ πολιτικὸ συμβόλαιο ἀποτελεῖ ἔκεινο ποὺ ἔγω θὰ δριζά σάν δ μοσπούδια.

Ο μ ο σ π ο ν δ ί x, ἀπό το λατινικό, φέντους γεν. φέντερις δηλαδή, σύμφωνο, συμβόλιο, συνθήκη, σύμβαση, συμμαχία κλπ. είναι μιά συμφωνία μὲ τὴν δροία ἔνας ή περισσότεροι ἀρχηγοί μιᾶς οἰκογένειας, μιὰ ή περισσότερες κομμουνές, μιὰ ή περισσότερες διμάδεις κομμουνῶν ή κρατῶν, δεσμεύοντας μὲ ἀμοιβαῖς κι ισότιμες συμφωνίες γιὰ ἔναν ή περισσότερους καθορισμένους σκοπούς, ποὺ ή εύθυγά τους διεργάτες είδακα κι ἀποκλειστικά τὰ μέλη τῆς διμοσποδίας.

"Ἄς γυρίσουμε τὸν αὐτὸν δρισμόν

Ἡ εὐσία κι ἡ φύση τοῦ δικαιοποιεῖται οὐκέτι στὸ σύστημα αὐτὸν τὰ συμβολάρμενα μέρη, ἀρχηγοὶ οἰκογενειῶν, καντονιῶν, ἐπιχριτῶν ἢ κρατῶν, δεσμεύονται: ὅχι μόνο συναλλαγματικὰ καὶ ἀνταλλακτικά, ἀλλὰ συνάπτοντας τὴν συμφωνία, ἔξαστραλίζουν γιὰ τὸν ἕαυτὸν τοὺς, σὲ ἀτομικὸν ἐπίπεδο, περισσότερα δικαιώματα, ἐλευθερία, ἔξουσία κι ἰδιοκτησία ἀπ' ὅπα παραχωροῦν...

Κάθε συμφωνία, όποια και μή συναλλαγματική κι άνταλλαχτική, που άπαιτει τή γεγαλύτερη δυνατή προσπάθεια τών συνεργατών, τους στέρει τήν άνεξαρτησία τους και τους άναγκαζει ν' άδιφοςιώθουν όποκλειστικά στήν ένωση: αυτό είναι όπερβολικό και μισητό τόσο για τοὺς πολίτες ὅσο και για τοὺς άνθρωπους.

(1863) «Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχὴ», σελ. 315, 317-19.

Γιὰ ν' ἀνακεφαλαιώσουμε, τὸ διμοσπονδιακὸ σύστημα εἶναι τὸ ἀκριβῶς ἀγτίθετο τῆς ἱεραρχίας ἢ συγκεντρωτικῆς διοίκησης καὶ κυβέρνησης. Ἡ ἱεραρχία ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ εἶναι κοινό, σ' ἔνα ἴσο βαθμό, στὴν αὐτοκρατορικὴ δημιουργία, τὴ συνταγματικὴ μοναρχία καὶ τὶς κοινούσουλευτικὲς δημιουργίες. Ο διαιρικὸς διαιρετικὸς νόμος μιᾶς διμοσπονδίας εἶναι δτι, καθὼς

προσχωρεύν στή Συνομοσπονδία, δόλο καὶ περισσότερα χράτη, οἱ δυνάμεις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας ἀρχίζουν νὰ ἔξειδικεύονται σ' ἐνα αὐξανόμενο βαθμὸ καὶ νὰ περιορίζονται σὲ ἀριθμό, μέγεθος καὶ σὲ, γιὰ νὰ τὸ ποὺμε ἔτσι, ἔνταση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, σὲ μιὰ συγχειρωτική κυβέρνηση, σὲ ἀναλογία μὲ κάθε αὐξηση τοῦ ἐδάφους ἢ τοῦ πληθυσμοῦ, ἢ δύναμη τῆς ἀνώτατης ἔξουσίας αὐξάνει, ἐπεκτείνεται καὶ γίνεται πιὸ δύμεση, φέργοντας τὶς ὑποθέσεις τῶν ἐπαρχιῶν, κοινοτήτων, συγεταιρισμῶν κι ἰδιωτῶν κάτω ἀπὸ τὸν δύμεσο Ἐλεγχο τοῦ κυριάρχου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι διτὶ ἡ ἐλευθερία, δχι μόνο στὸ κοινοτικὸ κι ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο, ἀλλ' ἀκόμα καὶ στὸ ἀτομικὸ κι ἡθικὸ ἐπίπεδο, καταπιέζεται ἐντελῶς.

(1863)

«Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχὴ», σελ. 32.

Σὲ μιὰ ἐλεύθερη κοινωνία, δόρος τοῦ Κράτους ἡ τῆς Κυβέρνησης εἶναι δασικὰ ἔνας ρόλος νομοθετικός, εἰσηγητικός, δημιουργικός, πρακτικός κι ὀργανωτικός. Θὰ πρέπει γάναι ἔνας ρόλος δόσ τὸ δυνατὸ λιγάτερο ἐκτελεστικός. Ἀπ' αὐτῇ τὴν ἀποφῆ, δόρος ἐκτελεστικὸς τῆς κυριαρχῆς δύναμης, ὑπῆρξε πολὺ παραπλανητικός. Τὸ Κράτος δεν ἀναλαμβάνει δημόσια ἔργα, γιατὶ αὐτὸς θὰ τὸ ταύτιζε μὲ τοὺς ἐργολάδους ποὺ ἀναλαμβάνουν δημόσιες συμβάσεις. Ελτε θεσπίζει νόμους, εἴτε ἐνεργεῖ ἢ προβλέπει, τὸ Κράτος εἶναι δύποκινητής κι ὁ ὑπέρτατος καθοδηγητής κάθε ἔξελιξης. Ἀν καμιὰ φορὰ παίρνει μέρος τὸ ἴδιο στὸ ἔργο, αὐτὸς γίνεται γιὰ νὰ κινητοποιήσει τὰ πράγματα καὶ γὰ δώσει κάποιο παράδειγμα. Μόλις δημιουργηθεῖ μιὰ νέα ὑπηρεσία, ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ τελευταῖα θάχει μορφοποιηθεῖ κι ὀργαγωθεῖ, τὸ Κράτος ἀποσύρεται.

Ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ διοικούμενη κυβέρνηση θάχει ἀναμορφώσει τὸ πολιτικὸ σύστημα, θὰ ἐπιχειρήσει τότε ἀναγκαστικὰ μιὰ σειρὰ οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων. Παραθέτω μιὰ σύγκρηση τῆς φύσης αὐτῶν τῶν μεταρρυθμίσεων.

Οπως ἀχρεδῶς δυὸς ἡ περισσότερα ἀνεξάρτητα χράτη, μποροῦν γιὰ πολιτικοὺς λόγους νὰ σχηματίσουν μιὰ διοικούμενη γιὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὰ σύνορά τους ἢ νὰ προστατεύσουν τὶς ἐλευθερίες τους, ἔτσι μποροῦν νὰ σχηματισθοῦν κι διοικούμενες γιὰ οἰκονομι-

κοὺς λόγους, γιὰ νὰ διασφαλίσουν τὴν προστασία τοῦ ἐμπόρου καὶ τῆς διοικητικῆς. Ἀλλὰ εἰδὴ διοικούμενη μποροῦν νὰ σχηματισθοῦν γιὰ τὴν κατασκευὴ καὶ συντήρηση συστημάτων ἐπακοινωνίας, δηπως δρόμοι, κανάλια καὶ σιδηρόδρομοι ἢ γιὰ τὴν δργάνωση τῆς πλευραῖς καὶ τῆς ἀσφάλισης κλπ. Σχοπός αὐτῶν τῶν ιδιωτικῶν διοικούμενην θὰνα: ἡ προστασία τῶν πολετῶν τῶν Κρατών-μελών ἢ τὴν ἐκμετάλλευση, ποὺ ἀσκεῖται ἀπὸ μέρους τῶν καπιταλιστῶν καὶ τραπεζιτῶν στὴν πατρίδα ἢ στὸ ἔξωτερικό. Η ἔνωσή τους, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν χρηματιστικὸ φεουδαλισμὸ ποὺ κυριαρχεῖ σήμερα, ἀποτελεῖ ἐκείνο ποὺ σήμερα θὰ δύναμαζα ἀ γροτικοῦ μηχανισμοῦ διαστάσης.

(1863)

«Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχὴ», σελ. 357.

Οταν μεταφραστεῖ στὸ χῶρο τῆς πολιτικῆς, αὐτὸς ποὺ ὦς τώρα ἔχουμε δρίσει σὰν μουτουελισμὸ ἢ ἐγγυητισμό, δυομάζεται διμοσιονομικὸν ἢ πολιτικὸν ἢ οἰκονομικὸν ἐπανάσταση συνοφίζεται σ' αὐτὸς τὸ ἀπλὸ συνώνυμο.

(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων», σελ. 198.

Ἡ Εὐρώπη θὰταν ὑπερβολικὰ μεγάλη γιὰ νὰ σχηματίσει μιὰ μόνο συγοιοπονδία. Θὰπρεπε νὰ διπάρξει μιὰ συγοιοπονδία τῶν συγοιοπονδιῶν. Νὰ γιατὶ ἔχω ὑποδεῖξει στὰ πιὸ πρόσφατα δημοσιεύματά μου, πῶς τὸ πρῶτο μεταρρυθμιστικὸ μέτρο ποὺ θὰ πρέπει νὰ θεσπιστεῖ στὸ δημόσιο δίκαιοι εἶναι ἡ ἐπαγαστύσταση τῶν Συγοιοπονδιῶν τῆς Ἰταλίας, Ἐλλάδας, τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Σκανδιναվίας καὶ τῶν χωρῶν τοῦ Δούναβη, σὰν προσίμο τῆς ἀποκέντρωσης τῶν μεγάλων Κρατῶν, τὴν δοπιὰ θ' ἀκολουθοῦσε ἔνας γενικὸς ἀφοπλισμός. Κάτιοι ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, δλα τὰ ἔθνη θ' ἀποκτοῦσαν ξανὰ τὴν ἐλευθερία τους καὶ θὰ γινόταν μιὰ πραγματικότητα ἡ ἔννοια τῆς Ισορροπίας τῶν δυνάμεων στὴν Εὐρώπη.

Αὐτὸς ὀραιιατίστηκαν δλοι οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς καὶ πολι-

τικοί, ἀλλὰ ἔχει παραμείνει ἀδύνατο στὸ μέτρο ποὺ οἱ μεγάλες δυνάμεις εἶναι συγκεντρωτικὰ Κράτη.

Δὲν πρέπει νὰ προχαλεῖ κατάπληξη τὸ δτὶ ἡ ἔννοια τῆς Ὁμοσπονδίας χάθηκε, μέσα στὴν ἀκτινοβολία τῶν μεγάλων Κρατῶν, ἀφοῦ εἶναι ἀπ' τῇ φύση της εἰρηνική καὶ ἥπια καὶ παῖζει ἔνα ρόλο αὐτο-ὑποτίμησης στὸ πολιτικὸ προσκήνιο.

(1863) «Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχή», σελ. 335-6

Ἄσ πάρουμε λοιπὸν σὰ δοσμένη τὴν ἀκόλουθη ἀρχὴ, ἡ δποία βασίζεται τόσο στὴν πραγματικότητα δσο καὶ στὴ λογική: ἡ δύναμη τῆς ἐνότητας σὲ δποιοδήποτε δργανισμὸ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη μὲ τὸ μέγεθός της. Κατὰ συνέπεια, σὲ κάθε συλλογικὴ δύτητα ἡ ἀργανικὴ δύναμις χάνει σὲ ἔνταση δ, τι κερδίζει σὲ μέγεθος κι ἀντίστροφα...

Ἄσ ἔφαρμόσουμε τώρα αὐτὸν τὸ νόμο στὴν πολιτικὴ. Τὸ Κράτος εἶναι βασικά ἔνα, ἀδιαίρετο κι ἀπαραβίαστο. Ὅσο μεγαλύτερος εἶναι δ πλγθυσμὸς κι ἡ ἐπικράτειά του, τόσο ποιὸ ἀδύναμη πρέπει νὰ γίνεται ἡ κυβερνητικὴ ἐνότητά του. Διαφορετικά, θὰ γίνει τυραννικὸ καὶ τελικὰ θὰ καταρεύσει δλοκληρωτικό. Ἀκόμα κι ἀν ἔχουν ἰδρυθεὶ πλάι του παρακλάδια ἡ ἀποικίες, ἀργὰ ἡ γρήγορα αὐτὰ τὰ παρακλάδια κι οἱ ἀποικίες θὰ μετατραποῦν σὲ νέα Κράτη, ποὺ θὰ διατηρήσουν μόνο διοσπονδιακοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ πατρικὸ Κράτος ἡ ἴσως καὶ κανένα ἀπολύτως δεσμό.

Ἡ ἴδια ἡ Φύση μᾶς προσφέρει τὸ παράδειγμα. Ὅταν δ καρπὸς εἶναι ὡριμὸς ἀποσπᾶται καὶ σχηματίζει ἔνα νέο δργανισμό. Ὅταν δ νέος φτάσει στὴν ὡριμότητα ἐγκαττείπει τὸν πατέρα του καὶ τὴ μητέρα του, δπως μᾶς λέει τὸ δ.δλίο τῆς Γένεσης καὶ προσκολλᾶται στὴ γυναίκα του. Ὅταν τὸ νέο Κράτος εἶναι σὲ θέση νὰ συντηρήσει τὸν ἔαυτό του διακηρύσσει τὴν ἀνεξαρτησία του. Παὸ δικαιώμα ἔχει τὸ πατρικὸ Κράτος γὰ τὸ θεωρεῖ σὰν ὑποτελὴ ἡ σὰν κάτι ποὺ πρέπει ν' ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης καὶ νομῆς;

(1863-64) «Φιλοσοφία τῆς Ἀθλιότητας», σελ. 229-30.

Ἡ διαλεκτικὴ

Ολες οἱ ἴδεις εἶναι συγαιώνιες μὲ τὴν παγκόσμια λογική. Ἐμφανίζονται σὰ διαδοχικὲς μόνο στὴν ιστορία, δταν ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη ἔρχονται στὸ προσκήνιο κι ἀγαλαμβάνουν τὴ διεύθυνση τῶν πραγμάτων. Ἡ λειτουργία μὲ τὴν δποία ἀναφείται στὴ λογικὴ μιὰ ἴδεια, δνομάζεται ἡ ρνη ση κι ἔκεινη μὲ τὴν δποία ἐπιβεβαιώνεται κάποια ἄλλη ἴδεια, θέση ση.

«Γενικὴ ἴδεια τῆς Ἐπανάστασης στὸ 19ο αιώνα», σελ. 186
(1851)

Οἱ ἀρχὲς ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴ τῆς ιστορίας. Ἡ σύγχρονη φιλοσοφία θεωρεῖ σὰν αὐταπόδεικτο πώς δλα ἔχουν τὴ δικὴ τους ἴδεια. καὶ κατὰ συνέπεια τὶς δικές τους ἀρχὲς καὶ νόμους, πώς κάθε γεγονός ἔχει καὶ τὴν ἀγτίστοιχη ἴδεια του καὶ πώς δλα στὸν κόσμο ἀποτελοῦν τὴν ἔκφραση μᾶς ἴδειας. Αὐτὸν ισχύει ἔξισου γιὰ μιὰ πέτρα ποὺ πέφτει δσο καὶ γιὰ τὸ λουλούδι καὶ τὴν πεταλούδα. Οἱ ἴδεις ἀναταράσσουν τὸ χάος καὶ τὸ καθαϊστοῦν γόνιμο. Οἱ ἴδεις καθοδηγοῦν τὴν ἀνθρωπότητα μέσα ἀπὸ ἐπαναστάσεις καὶ καταστροφές.

(1861) «Πόλεμος καὶ Ειρήνη», σελ. 9-10.

Σκοπὸς τῆς λογικῆς εἶναι νὰ συγκεντρώσει προσπτικὰ ἴδεις πού, ἀπὸ ἀποφη οὐσίας, αἰτίας, καταγωγῆς ἡ μορφής, εἶναι ἐντε-

λῶς ἀνόμοιες καὶ νὰ τὶς τακτοποιήσει σὲ μιὰ μόνο σειρὰ Ἰσων ἢ ταυτόσημων δρων.

Διαλεκτικὴ σειρά ή προϊὸν τῆς λογικῆς, ποὺ μπορεῖ νὰ συγχρίνει δρους ποὺ θέταν διαφορετικά ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ συγχριθοῦν. Διαλεκτικὴ τῷ Σειρῷ εἶγαι τὸ δνομα ποὺ θὰ δώσω στὴν εἰδικὴ θεωρία ἢ δποία διδάσκει πῶς νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε...

Στὴν σειρὰ τῆς ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ὑπάρχει μιὰ οδσία, κάτι ποὺ ἀντιστέκεται, ποὺ ἀγωνίζεται νὰ παραμείνει ἀμετάβλητο καὶ ποὺ θὰ καταστρεφόταν μᾶλλον παρὰ γὰρ ὑποστεῖ δποιαδήποτε μεταμόρφωση ἢ τὴν παραμικρὴ ἀλλαγή. Εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀπλὸ βάρος, χρῶμα, κίνηση, σχῆμα ἢ ἀλληλουχία. Στὴν πραγματικότητα εἶγαι κάτι ποὺ ἔπερνάει τὰ δρια τῆς ἀνθρώπινης κατανόησης.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στὴν Ἀνθρωπότητα», σελ. 193, 286.

•Η ιστορία κι η ιδέα τῆς προόδου

•Η Ιστορία.

Ἡ Ιστορία, δπως κι ἡ φιλοσοφία, δὲν εἶναι ἐπιστήμη. Δὲν είναι εἰδικευμένη, δὲν ἔχει καγένα ἀγτικευμένο, μέθοδο ἢ ἀποκλειστικά δική της ἀλληλουχία. Ιστορία εἶγαι ἡ διαδοχὴ διάφορων καταστάσεων, μέσα ἀπ' τὶς δποίες περγάνε ἡ ἀνθρώπινη εὐφυΐα καὶ κοινωνία, πρωτοῦ νὰ φτάσει ἡ πρώτη στὴν καθαρή ἐπιστήμη κι ἡ τελευταία στὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τῆς ἐπιστήμης. Ἀποτελεῖ ἔνα πανόραμα δημιουργικῆς δραστηριότητας στὴ διαδικασία ἀνάπτυξής της. ἔνα μπερδεμένο πρότυπο γεγονότων ποὺ συγχωνεύονται κι ἐπηρεάζουν τὸ ἔνα τὸ ἄλλο. Παρουσιάζει μιὰ ἀλληλουχία περισσότερῳ ἢ λιγάτερο κανονικῶν εἰκόνων, ὡς δτου τελικά, κάθε ίδεα δρει τὴ θέση της καὶ κάθε συστατικὸ στοιχεῖο τῆς κοινωνίας ἔχει τύχει ἐπεξεργασίας καὶ ταξινόμησης, τὸ δράμα τῆς ἐπαγάστασης ἔχει τελειώσει κι ἡ Ιστορία γίνεται ἀπλῶς τὸ ἀρχεῖο τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων, τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν καὶ τῆς διοικητικῆς προόδου. Τότε οἱ δραστηριότητες τῶν ἀνθρώπων γενεῶν θάνατον τοὺς στοχασμούς ἔνδει ἐργαζίτη. Ὁ Πολιτισμὸς θάχει φορέσει τὸ μανδύα τῆς αἰώνιότητας.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στὴν Ἀνθρωπότητα», σελ. 357-58.

Ἄφοῦ τὰ γεγονότα χρειάζονται γιὰ νὰ ἐδραιώσουν τὴ δεῖναι-θητα τῆς ἐπιστήμης τῶν Οἰκογομικῶν, ἡ μελέτη μας πάνω στὴν Ιστορία θὰ πρέπει νὰ βασίζεται πάνω στὴν ἐργασία. . .

‘Αλλὰ δταν θάχουμε ἔξετάσει τὴν ἐπίδραση τῆς ἑργασίας πάνω στὴν κοινωνία, ἀπ’ τὴν σκοπία τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ πλούτου, θὰ πρέπει ἐπίσης ν’ ἀνιχνεύσουμε τὶς δργανικὲς τῆς ἐκδηλώσεις στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα καὶ τὶς διάφορες μορφές κυβέρνησης. Θὰ πρέπει ν’ ἀνακαλύψουμε ἀν τὰ γεγονότα, εἰδωμένα ἀπ’ αὐτὴ τῇ νέᾳ σκοπίᾳ, ἀναιροῦν ἡ ἐπιβεβαύνουν τὰ θεωρητικὰ συμπεράσματα στὰ δποῖα ἔχουμε καταλήξει· ἀν τὸ κοινωνικὸ σύστημα κι δλα δσα αὐτὸ καλύπτει, θρησκευτικὲς πρακτικές, πόλεμος, ἐμπόριο, ἐπαστήμη, τέχνη, κλπ. καθορίζονται στὴν πραγματικότητα κι ἐδραιώνονται ἀπ’ τὸ σύστημα νόμων ἡ δργάνωση, δπως τὴν ἔχουμε περιγράψει, ἡ μήπως δρίσκονται σὲ ἀντίφαση μὲ αὐτό. Στὸ φῶς αὐτῆς τῆς μελέτης θὰ σχεδιάσουμε μιὰ τοπογραφία τῶν διάφορων φάσεων τῆς ἀνθρωπότητας καὶ θὰ δοῦμε πόσο πολὺ ἔχει προσδεύσει δ πολιτισμὸς μέχρι σήμερα, χάρη στὴ δική του ἐνεργητικότητα καὶ τοὺς προνοιαὶ τι κι ούς του νόμους. Ή κοινωνία δημιουργεῖ συγεχῶς τὴν τάξην. ‘Απ’ τὴν ἀφετηρία τῆς ἀκόμα χάραξε ἔνα αὐλάκι ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ ἔγκαταλείψουμε δίχως νάχουμε δυσάρεστες συνέπειες. ‘Επομένως θὰ πρέπει νὰ υπολογίσουμε τὴν κατεύθυνσή του καὶ τὸ τέρμα του ἀν πρόκειται νὰ συνεχίσουμε μ’ ἐπιτυχία τὸ ἔργο ποὺ ξεινήσαμε κάτω ἀπ’ τὴν ἴδια τὴν καθοδήγηση τοῦ Θεοῦ...’

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στὴν Ἀνθρωπότητα», σελ. 369 - 70.

Τύπαρχουν δυὸ μέθοδοι μελέτης τῆς Ἰστορίας. Ή μιὰ εἶναι ἔκείνη ποὺ θὰ δηνομάσω προνοιαὶ τι κι ἡ μέθοδο κι ἡ ἄλλη εἶναι ἡ φιλοσοφία ποὺ μέθοδος.

‘Η πρώτη συνίσταται στὸ ν’ ἀποδοθεῖ ἡ αἵτια τῶν γεγονότων εἴτε τὲ μιὰ ἀνώτερη θέληση ἡ δποία κατευθύνει ἀπὸ φηλὰ τὴν πορεία τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ στὸ Θεό, ἡ σὲ μιὰ ἀνθρώπινη θέληση ἡ δποία γιὰ μιὰ στιγμὴ δρίσκεται σὲ μιὰ τέτοια θέση, δπως δ Θεός, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει τὴν πορεία τῶν γεγονότων διαμέσου τῆς ἔξασκησης τῆς ἐλεύθερης διούλησής της. Αὕτη ἡ μέθοδος δὲν ἀποκλείει ἐντελῶς κάθε σχέδιο ἡ συστηματικὴ προμελέτη στὴν Ἰστορία, ἀλλὰ τὸ σχέδιο δὲν συνεπάγεται καμιὰ ἀγαγκαιότητα καὶ,

θὰ μποροῦσε ν’ ἀποσυρθεῖ δποιαδήποτε στιγμὴ ἀνάλογα μὲ τὴ διάθεση τοῦ γράφοντα. ‘Εξαρτιέται ἀποκλειστικὰ ἀπ’ τὶς ἀποφάσεις τῶν προσώπων κι ἀπ’ τὴν κυρίαρχη θέληση τοῦ Θεοῦ...’

Εἶναι φανερὸ δτι διασκιὰ αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα μὲ τὴ θεωρία τῆς πιθανότητας. ‘Ο πιστὸς μπορεῖ νὰ τὴν δηνομάσει ΠΡΟΝΟΙΑ κι δ σκεπτικιστὴς ΤΥΧΗ, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἔνα καὶ τὸ αὐτὸ πράγμα...’

‘Ἐνω ἡ φιλοσοφικὴ μέθοδος ἀναγνωρίζει πὼς δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ ἀναπόφευχτο σὲ δρισμένα γεγονότα κι δτι αὐτὰ μπορεῖ νὰ ποικίλουν ἀτέλειωτα, σύφωνα μὲ τὶς ἀτομικὲς θελήσεις ποὺ τὰ προκαλοῦν νὰ συμβοῦν, μιλοντοῦτο ὑποστηρίζει πὼς δλα τὰ γεγονότα διασκιῶνται πάνω σὲ γενικοὺς νόμους ποὺ εἶναι ἔμφυτοι στὴ φύση καὶ τὸν ἀνθρωπο. Αὔτοὶ οἱ νόμοι ἀποτελοῦν τὸ αἰώνιο, ἀναλοιώτο νόημη τῆς Ἰστορίας, ἐνώ τὰ συγκεκριμένα γεγονότα ποὺ ἐκφράζουν αὐτοὺς τοὺς νόημους, δπως οἱ γραφικοὶ χαρακτῆρες ποὺ ἐκφράζουν τὸν προφορικὸ λόγο, ἡ, δπως οἱ λέξεις ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἰδέες, ἀποτελοῦν τὸ αὐθαίρετο πρόσωπο τῆς Ἰστορίας. Θὰ μποροῦσαν νὰ μεταβληθοῦν ἀιτέρητες φορές, δίχως νὰ ἐπηρεαστεῖ καθόλου τὸ ἔμμινο νόημα ποὺ περικλείνουν.

‘Ἐποιένως, ἡ ἀπάντηση μου στὴν ἀντίρρηση ποὺ ἔχει προβληθεῖ, εἶναι πὼς ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει συγχροτηθεῖ ἀπὸ διαφορετικοὺς ἀνθρώπους. ‘Ο Λουΐ Μπλάν δὲ χρειάζεται νάταν μέλος της. ‘Ο Μπαρμπύν κι δ Μπλανκί δὲ χρειάζεται νάχουν προσθέσει τὶς ἐπιπλοκὲς τῆς ἀνταγωνιστικῆς τους ἐπίδρασης τὲ μιὰ ἥδη πολύπλοκη κατάσταση. ‘Η πλειοφηφία τῆς Ἐθνικῆς Συγέλευσης θὰ μποροῦσε νάταν πιὸ δημιούρατική. ‘Υποστηρίζω δτι αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα πράγματα δταν δηνατὰ κι δ κατάσταση θὰ μποροῦσε ν’ ἀποδειχτεῖ πολὺ διαφορετική. Νὰ τὶ ἐννοῶ χρησιμοποιώντας τ’ δηνοια τυχαία, ψεύτικη πλευρὰ τῆς Ἰστορίας.

‘Αλλὰ δοσμένης τῆς ἐπαναστατικῆς ἀλληλουχίας στὴν δποία ἔχει ἐμπλακεῖ δ σύγχρονος κόδιμος, μιὰ ἀλληλουχία ποὺ κι δ ἴδια εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν δρων ποὺ ἐπενάλλει: δηλαδὴ τὴν ἀνθρώπινη εὐφύτα καὶ δοσμένης μιᾶς προκατάληψης ποὺ δλοι ἀπορρίπτουν καὶ ταυτόχρονα δέχονται, δηλαδὴ, στὴν Ἐθνικὴ Συγέλευση ἐναπόκειται νὰ μπορινήσει καὶ νὰ κατευθύνει τὴ μεταρρύθμιση, δηνοτηρί-

ζω δτι τὰ γεγονότα ποὺ θὰ πρέπει νὰ προκύψουν ἀπ' αὐτό, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ δὲ εἶναι αἰσια ἢ δυσάρεστα, δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελοῦν παρὰ μόνο τὴν ἔκφραση τῆς πάλης ποὺ ἀναπέφευκτα θὰ διαδραματιστεῖ ἀνάμεσα στὴ παράδοση καὶ τὴν ἐπανάσταση...

Σύμφωνα μ' αὐτή τῇ φιλοσοφικῇ ἀντίληψῃ τῆς ἴστορίας, τὰ βασικὰ γεγονότα τακτοποιοῦνται σὲ μία αἰτιακή ἀκολουθία καὶ συνάγονται τὸ ἔνα ἀπ' τὸ ἄλλο μὲ μία ἐπαγγειακή ἀκρίβεια ποὺ εἶναι δυνατή μόνο στὶς ἀκριβεῖς ἐπιστῆμαις. Κι ἀφοῦ η λογική μπορεῖ ν' ἀνακαλύψει τὴ φιλοσοφία πίσω ἀπ' τὴν ἀκολουθία, η ἀνθρώπινη σοφία εἶναι ἵκανη νὰ κατευθύνει τὴν πορεία της. Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τῆς πρόνοιας, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, η ἴστορία εἶναι ἀπλῶς ἔνας χονδροειδής κυκεώνας ποὺ στερεῖται κάθε ἀρχή, λογική καὶ σχοπό. Ἀποτελεῖ ἔνα ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς πρόληψης καθώς ἐπίσης καὶ τοῦ ἀθετισμοῦ, μία προσδοτή γιὰ τὴν εὑρυία καὶ τὴ συγεύσηση.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἐνδε 'Ἐπαγαστάτη», σελ. 147-49.

Η Πρόδοσις.

Ἡ Τάξη διατηρεῖται ἀνάμεσα στὰ πλάσματα ποὺ δὲν δργανώνονται η στεροῦνται τὴν εὑρυία, ἀπὸ ἀσυνεδητες, τυφλές, ἀλάθητες δυνάμεις καὶ σύμφωνα μὲ νόμους τοὺς δποίους ἀγνοοῦν. Στὰ εὑρυή δητα, αὐτὸς γίνεται διαμέσου δυνάμεων ποὺ γίνονται αἰσθητὲς καὶ πού, γι' αὐτὸς ἀκριβῶς τὸ λόγο, ὑπόκεινται στὴν ἀλλαγὴ σύμφωνα μὲ νόμους ποὺ αὐτὰ τὰ δητα θὰ πρέπει ἀναγκαστικά ν' ἀνακαλύψουν.

Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ ἅγρια ζῶα ὑπακούουν στοὺς νόμους ποὺ τὰ κυβερνοῦν, δίχως νὰ τὸ ἔρουν, ἐνῷ η ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ρυθμίζεται μόνο σὰν ἀποτέλεσμα γνώσης καὶ περίσκεψης καὶ, δὲν μπορῶ νὰ τὸ τοποθετήσω μ' αὐτὸν τὸ τρόπο, μόνον ἐπειδὴ ὁ ἀνθρωπός ἐπεξεργάζεται τοὺς δηκούς του νόμους.

Τώρα, δὲν ἀποτελοῦμε τὴν κατανόηση τῶν νόμων μᾶς μέσα σὲ μία στιγμὴ καὶ μ' ἐνστικτώδικο τρόπο, ἀλλὰ διαμέσου συστηματικῆς σκέψης. Ερευνας καὶ μεθόδου.

Σὰν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξαν τρία μεγάλα στάδια στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης γνώσης: τὸ Θρησκευτικό, τὸ Φιλοσοφικό καὶ τὸ ἐπιστημονικό.. .

Μὲ τὴ λέξη ΠΡΟΟΔΟΣ ἐννοῶ τὴν ἀνοδικὴν κίνηση τοῦ πνεύματος διαμέσου τῶν τριῶν διαδοχικῶν σταδίων, τῆς Θρησκείας, Φιλοσοφίας καὶ Μεταφυσικῆς, η μεθόδων, πρὸς τὴν Ἐπιστήμην.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στὴν Ἀνθρωπότητα», σελ. 36 - 37, 39.

«Οσο πιὸ κοντά στὰ ἅγρια ζῶα δρίσκεται ὁ ἀνθρωπός, τόσο πιὸ πολὺ δυθισμένος εἶναι μέσα σ' ἐκείνη τὴν ἀθλια κατάσταση, τὴν δηποία οἱ φιλόσοφοι τοῦ περασμένου αἰώνα ὀνόμασαν φυσική κατάσταση τόσο περισσότερο ἀναγκάζεται νὰ θαυματεῖ στὴ χρήση τῶν δικῶν του χεριῶν καὶ, σὰν ἀποτέλεσμα, τόσο λιγώτερο ἐκπληρώνει τὶς δυνατότητές του καὶ τόσο λιγώτερο ἐργάζεται. Ἡ κοινωνική πρόδοσις ἀκτιμάται ἀπ' τὴ σκοπιὰ τῆς ἀνάπτυξης τῆς διοικηγαίας καὶ τῆς τελειοποίησης τῶν ἐργαλείων. Ἔνας ἀνθρωπός ποὺ δὲν μπορεῖ η δὲν ξέρει πῶς νὰ ἐργαστεῖ μὲ ἐργαλεῖα, εἶναι μία ἀνωμαλία η ἔνας ἀλλόχοτος. Δὲν μπορεῖ ν' ἀποκαλεῖται ἀνθρωπός.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στὴν Ἀνθρωπότητα», σελ. 279-98

ΠΠ

Πραγματικά, η λογική τῶν σοσιαλ-στῶν προκαλεῖ μεγάλο θαυμασμό.

Ο ἀνθρωπός εἶναι καλός, λένε, ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑποχρεωθεῖ γ' ἀποφύγει τὸ κακό θὰ πρέπει νὰ μὴ δεῖ κανένα πλεονέκτημα σ' αὐτό. Ο ἀνθρωπός εἶναι καλός, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ δεῖ κάποιο πλεογέκτημα στὸ καλὸ γιὰ νὰ τὸ ἐφαρμόσει. Γιατὶ ἀν τὸ συιφέρον τῶν παθῶν του τὸν ὥθετι στὸ κακό, θὰ ἐφαρμόσει τὸ κακό κι ἀν τὸ ἰδιο αὐτὸς συμφέρον τὸν ἀφήνει ἀδιάφορο ἀπέναντα στὸ καλό, δὲν θὰ τὸ ἐφαρμόσει. Ἡ κοινωνία δὲν ξέρει κανένα δικαίωμα νὰ τὸν καταχρίνει ἐπειδὴ ὑπάκουε στὶς ἐπιθυμίες του, γιατὶ η κοινωνία θόπερε πνὲ τὸν ξέρει καθοδηγήσει μὲ τὴ θορήθεια τῶν ἐπιθυμῶν του. Τί πλούσια προϊκισμένη κι ἐκλεπτυσμένη φύση εἶχε δ Νέρωνας. Σκότωσε τὴ γιητέρα του γιατὶ η γυναίκα τὸν ἐνοχλοῦσε κι ἔκαψε τὴ Ρώμη ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἀπολαύσει τὴ δική του παράσταση τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας! Τί καλλιτεχνικὴ φυχὴ εἶχε δ Ήλιογάβαλος, δ δποίος δργάνωσε τὴν ποργεία! Τί δριμητικὸς χαρακτήρας ήταν δ Τί-

βέριος! Άλλα και τί φοβερή κοινωνία ήταν ἔκεινη που διέφθειρε αὐτές τις θείες ψυχές και πού μολοντούτο γέννησε τὸν Τάκιτο και τὸ Μάρκο Αὔρηλιο. . .

Ἡ ηθικὴ τελειοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, δπως κι ἡ ὄλικὴ του εὐ-ημερία, περνάει μέσα ἐπδ μιὰ ἀλληλουχία ἀμφιταλαντεύσεων ἀγά-μεσα στὸ καλὸ και τὸ κακό, στὸ πλεονέκτη μα και τὸ μειονέκτη μα.

Ναὶ, δ ἀγθρωπὸς κάνει πρόδοσις πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς δι-καιοσύνης κι ἐπομένως, και τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' αὐτῇ ἡ πρόδοσις δρεῖται ἀποκλειστικὰ στὴν ἀνάπτυξη τῆς εὐφύτας μας και δὲν ἀ-ποδεικνύει τίποτα γιὰ τὴν καλή μας φύση. Ἀπέχοντας πολὺ ἀπ' τὸ νὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ λατρεύουμε τὰ πάθη μας, καταστρέφει πραγ-ματικὰ τὴν ὑπεροχή τους. Ἡ δολιότητά μας ἀλλάζει τὴν μορφὴ τῆς σὲ κάθε ἐποχή. Οἱ φεουδάρχες τοῦ Μεσαίωνα λήγουσαν τὸν ταξιδιώ-τη στὸ κεντρικὸ δρόμο και μετὰ τοῦ πρόσφεραν φιλοξενία στὰ κά-στρα τους. Οἱ φεουδάρχες τοῦ ἐμπορίου εἶναι λιγώτερο κτηνώδεις Ἐκμεταλλεύονται τὸ προλεταριάτο και μετὰ χτίζουν νοσοκομεῖα γι' αὐτό. Ποιός θὰ τολμοῦσε νὰ πεῖ ποιός ἀπ' αὐτούς δικαιοῦται τὸ φοίνικα τῆς χάριτος;

(1846) «Ἡ Φιλοτοφία τῆς Ἀθλιότητας», I, σελ. 360, 362.

Θεμελίωσα τὰ συμπεράσματά μου πάνω στὸ βασικὸ κανόνα πώς ἀν δποιαδήποτε ἀρχή, ὅταν δόηγεται στὸ λογικὸ τῆς συμπέρα-σμα, καταλήγει σὲ μιὰ ἀντίφαση, τότε θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν φεύτικη και ν' ἀπορριφθεῖ. Ἐπιπλέον, ἀν δποιοδήποτε θεσμὸς ἔχει θεμελιωθεῖ πάνω σὲ μιὰ τέτοια ἀρχή, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἀστήρικτος κι οὐτοπικός.

Οπλισμένος μ' αὐτὸ τὸ κριτήριο, διάλεξα σὰν ἀντικείμενο πε-ραματισμοῦ μου, τὸν πιὸ παλιό, πιὸ σεβαστό, πιὸ διαδομένο και λι-γώτερο ἀμφισβητούμενο θεσμὸ τῆς κοινωνίας, δηλαδή, τὴν Ἰδιο-κτησία. Ὁλοι ξέρουν τί συνέβηκε. Μετὰ ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη, ἐκ-τεταμένη και πάνω ἀπ' δλα ἀμερόληπτη ἀνάλυση, μὲ τὸν ἴδιο τρό-πο ποὺ ἔνας μαθηματικὸς ἐπεξεργάζεται τὶς ἔξισώσεις του, κατέ-ληξα στὸ περίεργο συμπέρασμα πώς ἡ Ἰδιοκτησία εἶναι, ἀπ' δποια σκοπιὰ κι ἀν τὴν ἔξετάσεις, και σὲ δποιοδήποτε κανόνα κι ἀν ἀγ-

φερθεῖς — μιὰ ἀντιφατικὴ ἔννοια! Ἄφοῦ ἡ ἀρνηση τῆς Ἰδιοκτησί-ας τημαίνει ἀρνηση τῆς ἔξουσίας, ἔθιγαλα ἀμέσως ἀπ' τὸν δρισμὸ μου τὸ δχι λιγώτερο παράδοξο συμπέρασμα στὶς ἡ ἀληθινὴ μορφὴ κυβερνησης εἶναι ἡ ἀναρχία. Τέλος, ἀνακάλυψα μὲ μιὰ μαθηματικὴ ἀπόδειξη πώς δὲν μπορεῖ νὰ γίνει καμιὰ βελτίωση στὴν κοινωνικὴ οἰκονομία, διαμέσου τῆς δύναμης τῆς πρωτόγονης συγ-κρήτησης τῆς κοινωνίας καθαυτῆς, ἀλλὰ δτὶς θὰ πρέπει νὰ ὑποδο-θηθεῖ και νὰ ἐπιθυμεῖται συνεδρητὰ ἀπὸ δλους. Ἐτσι ἀνχγνώρισα δτὶς ἔρχεται μιὰ στιγμὴ μέσα στὴ ζωὴ δλων τῶν κοινωνιῶν ποὺ ἡ πρό-δοσις, ἡ δποια ἀποτελεῖ ἀρχικὰ μιὰ ἀσυνείδητη διαδικασία, ἀπαι-τεῖ τὴν ἐπέιμβαση τῆς ἐλεύθερα ἔξασκούμενης λογικῆς του ἀνθρώ-που κι ἀπ' αὐτὸ ἔθιγαλα τὸ συμπέρασμα πώς ἡ αὐθόρυμητη κινητήρια δύναμη ποὺ δνοιαίζουμε Πρόνοια δὲν προσφέρει τὴν ἀπάντηση σὲ δλα. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ, παρόλο ποὺ δὲν ἔγινα ἔκεινο ποὺ μᾶλ-λον ἀφιλοσόφητα δνοιαίζεται ἀθεϊσμός, ἔπαψα νὰ λατρεύω τὸ Θεό...

Ομως ἡ κριτικὴ δὲν πρέπει μόνο νὰ ἀρνεῖται, πρέπει ἐπίσης νὰ προσφέρει θετικές ὑποδείξεις και νὰ ἐποιοδομεῖ. Διαφορετικά, δ σοσιαλισμὸς θὰ παρέμενε ἀπλῶς ἔνα θέμα περιέργειας, πρόκλη-σης πανικοῦ στὴν μπουρζουαζία κι ἐντελῶς ἀχρηστο γιὰ τὸ λαδ...

Τ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιήσα γιὰ νὰ οἰκοδομήσω (Σημ. τ. Μεταφρ. π. Θανάδη δ Προυντὸν νὰ ἔρθετε νὰ γράψει «καταστρέ-ψω») ἔταν ἀγρηστη δταν ἔφτασε ἡ στιγμὴ τῆς οἰκοδόμησης. Ἡ διαδικασία μὲ τὴν δποια τὸ πεγεῦμα ἐπιβεβαιώνει δὲν εἶναι ἔδια μὲ κει-νη μὲ τὴν δποια ἀρκέται. Πρωτοῦ νὰ μπορέω νὰ οἰκοδομήσω κάτι. ἐ-πρεπε νὰ δρῶ μιὰ διέξοδο ἀπ' τὴν ἀντίφαση και νὰ δημιουργήσω μιὰ ἐπαγαστατικὴ μέθοδο ἐπινόησης, δηλαδή, μιὰ φιλοσοφία ποὺ δὲ θὰ ταν ἀρνητική, ἀλλά, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὴν ἔκφραση τοῦ Λύγουστου Κόμπιτ, θ ε τ ι κ ἡ. Μόνο ἡ κοινωνία, τὸ συλλογικὸ σῆμα, εἶναι κείνη ποὺ ίπορεῖ ν' ἀκολουθήσει τὸ ἔνστικτο τῆς και νὰ ἐπιτρέψει στὸν ἔαυτό της νὰ ἔξασκήσει τὴ δική του ἐλεύθερη θέλη-ση, δίχως νὰ φοβᾶται πώς θὰ πέσει σὲ ἀπόλυτη κι διειση πλάνη. Ἡ δική της ἀνώτερη λογική, ποὺ σιγὰ σιγὰ γίνεται φανερή στὶς ἐνέργειες τῶν μαζῶν και στὴ σκέψη τῶν ἀτόμων, πάντοτε διέπει διαν ἀκολουθεῖ τὴ σωστὴ πορεία. Ὁ φιλόσοφος, ἀπ' τὴν ἀλλη μερίδη, δὲν μπορεῖ ν' ἀνακαλύψει τὴν ἀλήθεια διαιμέσου τῆς ἐνόρασης κι δια-ν αὐτὸ ποὺ προτίθεται νὰ διευθύνει εἶναι ἡ ἔδια ἡ κοινωνία, δια-

τρέχει τὸν κίνδυνο νὰ ὑποκαταστήσει τὸν αἰώνιους νόμους τῆς Τάξης μὲ τὶς δικές του, ἀναπόφευκτα λαθεμένες ἀγτιλήψεις, καὶ γὰ σύρει τὴν κοινωνία σὲ μᾶλλον δῦνος.

Χρειάζεται ἔνα δόγμα καὶ τὸ καλύτερο θὰ μποροῦσε γὰ υπάρξει ἀπ' τὸ νόμο τῆς ἀνάπτυξης, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἴδια τὴν λογικὴν τῆς ἀνθρωπότητας; Κρατώντας τὸ νῆμα τῶν ἴδεων στὸ ἔγα χέρι καὶ τὸ νῆμα τῆς ἴστορίας στὸ ἄλλο, φαντάστηκα πώς θὰ μποροῦσα γὰ εἰσχωρήσω στὸ πιὸ βαθὺ νόμον τῆς κοινωνίας. Θὰ γινόμουνα ἔνας προφήτης διχως νὰ πάψω νᾶμας ἔνας φιλόσοφος.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἐνδὸς Ἐπαναστάτη», σελ. 173-4, 176-7.

Στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία τὸ ἔνστικτο κι ἡ λογικὴ ποὺ δρισκούνται ἔκει τὸ ἔνα παράλληλα μὲ τ' ἄλλο, ἀνυψώγογται καὶ τὰ δύο στὸ πιὸ ἀγώτερο ἐπίπεδο τους. Ἡ Ἀγθρωπότητα κι ἡ Θεότητα συνεγώνονται, μέσα στὸ Κοινωνικὸ Σώμα, ἀλλὰ πρώτα ἀπ' δλα εἶναι ἀνταγωνιστικές. Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ἔνστικτου ἀποτελοῦν τὸ θεῖκὸ ἡ θεόστατο κανόνα, ἐνῶ οἱ ἐκδηλώσεις τῆς φιλοσοφίας ἀποτελοῦν τὸν κανόνα τῆς ἐλευθερίας. Οἱ θρησκείες, οἱ αὐτοκρατορίες, ἡ ποίηση καὶ τ' ἀναμνηστικὰ μνημεῖα, δημιουργοῦνται ἀπ' τὸν κοινωνικὸ αὐθορμητισμό, τὸν ἀναθεωρεῖ καὶ ἀναζωογονεῖ ἡ λογική.

Ἄλλα στὴν κοινωνία, δπως καὶ στὸ ἄτομο, ἡ λογικὴ κι ἡ σκέψη θριαμβεύουν πάνω στὸ ἔνστικτο καὶ τὸν αὐθορμητισμό. Αὐτὸς εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ εἰδούς μας καὶ σ' αὐτὸς διφείλεται τὸ γεγονός διτὶ προοδεύουμε. Συνάγεται διτὶ ἡ Φύση μέσα μιας φαίνεται γὰ όπισθιχωρεῖ, ἐνῶ ἡ Λογικὴ ἔρχεται στὸ προσήνιο, ἥ, μὲ ἄλλα λόγια, δ Θεός ἀποσύρεται κι ἡ Ἀγθρωπότητα προχωρεῖ.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἐνδὸς Ἐπαναστάτη», σελ. 182-3.

Τὸ ἴδιο πράγμα μπορεῖ γὰ εἰπωθεῖ ἀναφορικά μὲ τὸν ἔρωτα δπως καὶ γιὰ τὴν ἔργασία, ἴδιοχτησία, ἀνταλλαγὴ κι διδήποτε ὑπάρχει στὴν κοινωνία. «Οταν δ ἀνθρωπὸς ξεπροβάλλει ἀπ' τὴν φυσικὴν κατάσταση, τότε εἶναι ποὺ γεννιέται ἡ ἀγτιληψη τῆς Δικαιοσύνης καὶ δημιουργεῖται ἡ πάλη. Αὐτὸς ἀποδεικνύει ἀπλῶς διτὶ ἡ φυ-

σικὴ κατάσταση εἶναι γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ μιὰ ἀφύσικη κατάσταση κι δλες οἱ ἄλλες διαχρυζεῖς τοῦ Ζάν Ζάκ Ρουσώ πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι παράλογες. Παρόμοια, δταν δ ἀνθρωπὸς ξεπροβάλλει ἀπ' τὴν φυσικὴν κατάσταση κι ἀρ; Ἱστὶ γὰζει στὴν κοινωνία, διαχωρίζεται ἀπ' τὴν κλοπὴ, νομιμοποιεῖται ἡ ἀνταλλαγὴ κι ἀπελευθερώνεται ἀπ' τὴν κερδοσκοπία κι ἡ ἔργασία δργανώνεται γύρω ἀπ' τὸν καταμερισμὸ καὶ τὴν δμάδα.

(1858)

«Γιὰ τὴ Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία», σελ. 16.

Μήν γ περιμένετε ἀπὸ μένα γὰ σᾶς προσφέρω γάστα σύστημα. Τὸ σύστημά μου εἶναι ἡ Πρόδοσις, δηλαδή, ἡ ἀνάγκη γὰ ἔργαζόμαστε συνεχῶς γιὰ ν' ἀνακαλύψουμε τὸ ἀγνωστὸ ἐνῶ τὸ παρελθὸν ἔχει ἔξαντληθεῖ... Τὸν ἐπόμενο χρόνο, αὐτὴ ἡ πλευρὰ τοῦ ἔργου μας, ποὺ εἶναι πιὸ σημαντικὴ ἀπ' δποιαδήποτε ἄλλη, θ' ἀποκαλυφθεῖ μ' ἔνα τέτοιο τρόπῳ ὥστε γὰ συνταράξει τὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων. Θὰ καταλάβουν τότε πώς ἡ ἐλεύθερη πολιτεία τὸν πρώτα διήματα ἀπομάκρυνσης ἀπ' τὸ παρελθόν, πώς τὸ μέλλον, σ' δλη του τὴν πληρότητα, παραμένει σκοτεινὸ καὶ πώς σχεδὸν δὲ θὰ μπορούσαμε γὰ κάνουμε τίποτα περισσότερο ἀπ' τὸ γὰ τὸ φανταστοῦμε μὲ τὴν μορφὴ ἐνδὸς περισσότερο ἡ λιγότερο μιθικοῦ συμβόλου, τὸ δποιο ἔμεις διομάζουμε 'Αναρχία κι ἄλλοι 'Α δε λ φ δ τη α.

Τότε ἐπίσης θὰ ξεκαθαριστεῖ ποιές αἱρέσεις καὶ συστήματα εἰγανούνται ἐντελῶς ἀτύχαντες, γιατὶ δ ἀληθινὸς Ἐπαναστάτης ἔργαζεται μόνο σταδιακά καὶ γιατὶ τὸ πεπρωμένο τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ γάστα κενὸ χῶρο, ἔνα χάσμα στὸ δρόμο του. Μόνο τὰ παιδιά διασκεδάζουν μὲ συστηματικές προσπτικές. Οἱ ἀπλὸι λαδὸι εἶναι ἀκριβῶς ἔται, εἰναι ἀνίκανος γὰ καταλάβει διτὶ δ ἀνθρωπος, σὰν τὸν περιπλανώμενο Ίουδαϊο, πρέπει πάγτοτε γὰ προχωράει. 'Αγαζητάει τὴν γαλήνη στὸν Καιπέ, τὸ Φουριέ κλπ. κάτω ἀπ' τὴ σκιὰ τῶν Κοινοτήτων καὶ τῶν Ἐγώσεων. Οἱ ἀπλοὶ ἀνθρωποι, δπως κι οἱ ἀντιδραστικοί, ἐπιθυμοῦν κάτι τὸ δριστικό. 'Αλλά, ἐπαναλαμβάνω, δὲν ὑπάρχει τίπο-

τα τδ δριστικό κι άν άκομα ή ίστορία είναι ίκανη για μάς διδάξει διδήποτε για τήν καμπύλη που αύτή τή στιγμή περιγράφουμε, μολοντούτο παραμένουμε σχεδόν έντελως άδειες άναφορικά με τό μέλλον. Δέν μπορούμε νά δοῦμε πέρα απ' τήν άντιθεση που μάς υποδεικνύει τό παρόν.

Αύτή ή θεωρία τής Πρόσδου έχει άναπτυχτεί σε βάθος κι αποκλείει κάθε απόλυτη έννοια και κάθε αποκαλούμενη καθοριστική ύπόθεση. Θά πρέπει γ' αποτελέσει, κατά τή γνώμη μου, τήν σταθερή άλλα μιολοντούτο εύμετάβλητη ένση του μέλλοντος. Θά προστατέψει τήν κοινωνία τόσο απ' τή νωθρότητα του συντηρητισμού όσο κι από λαθειένα έπαναστατικά έγχειρήματα.

(Δεκέμβρης 1851)

C 4, σελ. 157-58.

Οι περισσότεροι μορφωμένοι δυνθρωποι, καθώς έπίσης κι οι άδειες, άντιλαμβάνονται συνίθιως τήν Πρόσδο σά νά σημαίνει κάτι ώφελιμιστικό κι όλικό. Τή θεωρούν, σά νά λέμε, πώς αποτελεί τή συσσώρευση τών άνακαλύψεων, τό πολλαπλασιασμό τών μηχανών, τήν άθηση στή γενκή εύημερία, στήν καλύτερη περίπτωση, τή διάδοση τής έκπαιδευσης και δελτίωση τών μεθόδων της. Κοντολογής, άντιπροσωπεύει αύξηση του όλικου κι ήθικου πλούτου και τή δυνατότητα νά μοιραστεῖ τις απολαύσεις του πλούτου και του πνεύμικτος ένας δλοένα αύξανόινος άριθμος άνθρωπων. Φυσικά κι αύτό είναι Πρόσδος κι ή φιλοσοφία τής Πρόσδου θάταν πιό άκαρπη και πολύ κοντόθωρη σε άρχιζε τους διαλογισμούς της παραβλέποντας τή φυσική, η θική και πνευματική διελιξία ση της παραβλέποντας τη φυσική, πιθανό φτωχής και πιθανό ολιγάρχης, δπως άγαφέρει ή φράση του Σαίν Σιμόν. Άλλα όλα αύτά τά πράγματα δέν αποτελούν παρά μόνο μια πολύ περιεριζμένη έχφραση τής Πρόσδου μάλι είκόνα, ένα σύμβολο ή μπορούμε νά πούμε ένα προϊόν. Φιλοσοφικά, μια τέτοια άντιληψη τής Πρόσδου είναι διχρηστη.

Η Πρόσδος, έπαναλαμβάνω, είναι μια έπιβεβαλωση τής παγκόσμιας κίνησης και κατά συνέπεια αποτελεῖ τήν άρνηση κάθε μορφής και φρέιουλας που έχει άναλλοιωτο χαρακτήρα, κάθε δόγμα-

τος, αιώνιότητας, άκινησίας και τελειότητας κλπ. που ισχύει για διοιδήποτε δυ μέ διοιδήποτε τρόπο. Απορρίπτει τή μονιμότητα κάθε τάξης, συμπεριλαμβανομένης κι έκεινης του έδιου του κόσμου και τόν άμετάβλητο χαρακτήρα διοιδήποτε υποκειμένου ή άντικειμένου, είτε είναι έμπειρικό είτε υπερβατικό.

Τό 'Απόλυτο ή ή θεωρία περί του άπολύτου, άντιθετα, έπιβεβαιώνει δλα δσα άρνιέται ή Πρόσδος κι άρνιέται δλα δσα έπιβεβαιώνει ή Πρόσδος. Είγαι ή έρευνα, στή φύση, τήν κοινωνία, τή θρησκεία, τήν πολιτική, τήν ήθική κλπ. γιά τήν άνεύρεση του αιώνιου, του άναλλοιωτου, του τέλεου, του δριστικού, του άμετάβλητου, του άδιαιρετου. Είγαι, γιά νά δανειστώ έναν δρο που έχει γίνει πολὺ γνωστός στις κοινοδουλευτικές συζητήσεις, σ' δλα τά πράγματα και παντού, τό STATUS QUO...

Άπο αύτούς τους διφορούμενους κι άντιφατικούς δρισμούς τής Πρόσδου και τού 'Απολύτου, μπορούμε άρχικά νά διγάλουμε σά συμπέρασμα μιά πρόταση, που φαίνεται μάλλον παράξενη στό μυαλό μας, η δποία τόσο πολύ καιρό υπῆρξε προσκολλημένη στή θεωρία περί 'Απολύτου. Αύτή έγκειται στό δτι τό πράγματικό, τό αληθινό, τό θετικό και τό πρακτικό σ' δλα τά πράγματα, είγαι έκεινο που άλλάζει, η τουλάχιστον έκεινο που έπιδέχεται τήν πρόσδο, τή συνδιαλλαγή και τή μεταμόρφωση, ένω έκεινο που είναι φεύτικο, φανταστικό, άδύνατο κι άφγρημένο έμφανίζεται σάν πάγιο, δλοκληρωμένο, πλήρες, άμετάβλητο, τέλειο, δίχως νά έπιδέχεται τροποποίηση, μετασχηματισμό, αύξηση ή μείωση κι άντιστέχεται έπομένως σε διοιδήποτε μεγαλύτερο συνδυασμό ή σύνθεση.

(1853)

«Η Φιλοσοφία τής Πρόσδου», σελ. 49-50.

‘Ο εἰρωνικός Προυντόν

Αύτὸν ποὺ λείπει ἀπ’ τὴν γενιά μας δὲν εἶναι ἔνας Μιραμπώ, ξ-νας Ροδεσπιέρος η ἔνας Βογαπάρτης, ἀλλὰ ἔνας Βολταΐρος. Εἴμαστε ἀνίκανοι νὰ ἔχτιμήσουμε δ.τιδήποτε, ἀμερόληγπτα η μεροληπτικά. “Έχουμε γίνει σκλάδοι τῶν γνωμῶν καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν συμφερόντων μας. Σὰν ἀποτέλεσμα τοῦ ὅτι παιρνούμε τὸν ἑαυτό μας στὰ σοθαρά, εἶναι δτι γιαδμαστε ἥλιθοι. Ή αὐξανόμενη ἐλευθερία τῆς σκέψης ἀποτελεῖ τὸν πιὸ πολύτιμο καρπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ἀλλὰ ἡμεῖς μετατρέπουμε αὐτὴ τὴν γνώση σὲ σχολαστικότητα· ἀντὶ ν’ ἀπελευθερώνει τὸ μυχλό μας τὸ ἀπονεκρώνει. Έχουμε τόσο πολὺ ἀπορροφηθεῖ μὲ τὶς ἀγάπες καὶ τὰ μίση μας ποὺ δὲ γελάμε πιὰ μὲ τοὺς ἄλλους παρὰ μὲ τὸν ἑαυτό μας. Χάνοντας τὴν εὔστροφία μας, χάσαμε καὶ τὴν ἐλευθερία μας.

Η ἐλευθερία δημιουργεῖ δ.τιδήποτε ὑπάρχει στὸν κόσμο. Ε-παναλαμβάνω, δ.τιδήποτε· ἀκόμα καὶ κείνα τὰ πράγματα ποὺ σήμερα καταστρέφει: τὴν θρησκεία, τὴν κυβέρνηση, τοὺς εὐγενεῖς, τὴν ιδιοκτησία.

Σὰν τὴν ἀδελφὴ τῆς, τὴν Λογική, η δποία δὲ δημιούργησε γω-ρίτερα ἔνα σύστημα, ἀπ’ δ.τι ἀρχίζει νὰ πλαταίνει τὴν δπτική της καὶ νὰ τὴν ἀνοικοδομεῖ, η Ἐλευθερία προσπαθεῖ συνεχῶς ν’ ἀλλά-ξει τὰ προηγούμενα δημιουργήματά της. Προσπαθεῖ ν’ ἀπαλλαγεῖ ἀπ’ τὶς μορφὲς ποὺ ἔχει υἱοθετήσει καὶ ν’ ἀγαχαλύψει νέες κι ἔπει-τα ν’ ἀπελευθερώθει ἀπ’ αὐτὲς δπως ἀκριβῶς καὶ προηγούμενα, ἀ-τενίζοντάς τες μὲ ἀγτιπάθεια σὰ νάγαι ἀξιοκαταφρόνητες, ώς δτου νὰ τὶς ἀγτικαταστήσει μὲ κάτι νέο.

“Η Ἐλευθερία, δπως κι η Λογική, μπορεῖ νὰ υπάρξει και νά-
ναι φανερή, μόνο διαμέσου τῆς συνεχοῦς ἀπόρριψης τῶν δημιουργη-
μάτων της. Χάνεται μόλις ἀρχίσει νὰ θαυμάζει τὸν ἑαυτό της. Νὰ
γιατὶ η εἰρωνεία υπῆρξε πάντοτε τὸ σημάδι τοῦ φιλοσοφικοῦ και-
φιλελεύθερου πνεύματος, η σφραγίδα τῆς ἀνθρώπινης εὐφυΐας και
τὸ ἀκαταμάχητο δργανο τῆς προσδόου. Οἱ στατικοὶ ἀνθρώποι εἶναι
δλοι σεμγοὶ ἀνθρωποί. Οἱ ἀπλὸις ἀνθρώποι ποὺ γελάει δρόσκεται
χλίες φορές κοντύτερα στὴ λογική και τὴν Ἐλευθερία ἀπ’ δ; τι δ ἀ-
σκητῆς ποὺ προσεύχεται, η δ φιλόσοφος ποὺ σπαταλάει τὸ χρόνο
του σὲ συζητήσεις.

Εἰρωνεία, σὺ εἶσαι η πραγματική Ἐλευθερία! Μὲ προφυλάσ-
σεις ἀπ’ τὶς φιλοδοξίες γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἔξουσίας, ἀπ’ τὸ νᾶμα
σκλάδος τῶν κομμάτων, ἀπ’ τὴ σχολαστικότητα στὴν ἐπιστήμη, ἀπ’
τὸ νὰ θαυμάζω τὸ σπουδαῖο, ἀπ’ τὰ μπλεξίματα τῆς πολιτικῆς, ἀπ’
τὸ φανατισμὸ τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἀπ’ τὶς προλήψεις αὐτοῦ τοῦ ἀ-
χανοῦς κόσμου κι ἀπ’ τὸ ναρκισισμό. Ἐμφανίστηκες στὸ παρελθόν
στὸ Σοφὸ δικτύλεα δταν φώναξε, μπροστὰ σ’ δλο τὸ λαδ ποὺ τὸ θεω-
ροῦσε σὰν ἡμίθεο, «Ματαιότης Ματαιοτήτων». “Ησουγα τὸ οίκειο
πνεῦμα τοῦ Φιλοσόφου, δταν μ’ ἔγα κτύπημα ξεσκέτασε τὸ δογμα-
τικό, τὸ σοφιστή, τὸν ὑποκριτή, τὸν ἀθεϊστή, τὸ φιλήδονο και τὸν
κυνικό. ”Ησουγα η παρηγοριὰ τοῦ Μόνου ἐνάρετου δταν, καθὼς
ξεψυχοῦσε, προσευχήθηκε πάνω στὸ Σταυρὸ γιὰ τοὺς δημιους του,
λέγοντας, «Πατέρα, συγχώρεσέ τους, γιατὶ δὲν ξέρουν τὶ κάνουν».

Γλυκειὰ εἰρωνεία! Μόνο σὺ εἶσαι καθαρή, ἀδιάφθορη και
νηφάλια.

Προσθέτεις χάρη στὴν διμορφιὰ και δυναμώνεις τὴν ἀγάπη.
Ἐμπνέεις τὸ ἔλεος διὰ μέσου τῆς ἐπιείκειας και ἀπαλάσσεις κά-
ποιον ἀπὸ τὴν ἐγκληματικὴ προκατάληψη. Διδάσκεις στὶς γυναι-
κες τὴ σεμγνότητα, στοὺς πολεμιστὲς τὴν τόλμη και στοὺς πολιτικοὺς
τὴ σύνεση. Μὲ τὸ χαρόγελο σου ἀποτρέπεις τὴ διχόνια και τὸν
ἐμφύλιο πόλεμο. Εἰρηνεύεις τ’ ἀδέλφια και θεραπεύεις τὸ φανατικὸ
και τὸν αἱρετικό. Εἶσαι δ κυρίαρχος τῆς ἀλήθειας, δ προστάτης
τῆς Μεγαλοφυΐας κι εἶσαι, “Ω Θεά, η ίδια η Ἀρετή.

“Ελα, “Ω Κυρίαρχε, ρίξε μὰ ἀκτίνα ἀπ’ τὸ φῶς σου πάνω

στοὺς συμπολίτες μου. Πυρπόλησε τὴν καρδιὰ τους μὲ μιὰ σπίθα ἀπ’
τὸ πνεῦμα σου, έτοι ὥστε νὰ μπορέσουν πιθανὸν νὰ συνδιαλλαγοῦν
διαμέσου τῆς ἐξομολόγησής μου κι έτοι: ὥστε η ἐπανάσταση, ποὺ εί-
ναι ἀναπόφευκτη, νὰ μπορέσει πιθανὸν νὰ διαδραματιστεῖ μέσα σὲ
γαλήνη και χαρά.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἐνὸς Ἐπαναστάτη», σελ. 341-2.

Σπουδειώσεις

1) Αύτος διαχρονικός δέν πρέπει να προκαλέσει πανικό, δομιένης της διάκρισης πού έχω κάνει άναμεσα στὸν ήθικὸν νόμον καὶ τὸ θρησκευτικὸν σύμβολο. Ο προηγούμενος εἶναι αἰώνιος καὶ ἀπόλυτος, ἐγὼ τὸ τελευταῖο μεταβλητὸν καὶ προσωρινόν, ἔχοντας σὰ μοναδικὸν τὸν σκοπὸν νὰ προσφέρει στὴν ήθικὴν ἔνα προσωρινὸν στήριγμα καὶ μιὰ ἐπικύρωσην. Ή νέα ἐπιστῆμη θὰ πρέπει τῷραν γ' ἀντικαταστήσει τὴν θρησκείαν διολογηρωτικὰ καὶ νὰ τὸ κάνει καλύτερα ἢ πολὺ διὰ τοὺς οἱ προηγούμενές της. Μόνο μὲν αὐτῇ τὴν προσπόθεσην, θάναι σωστά τὰ συμπεράσματα στὰ δηοῖα πρόκειται νὰ καταλήξω. Επομένως, ἐμψυχῶστε τοὺς φοβιομένους. Παιδεῖ τελοσπάντων σήμερα θὰ τολμεῖσε νὰ ἐπιτεθεῖ στὸν ήθικὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ποιός, ἢ ποιός τὴν ἄλλη μεριά, ἀνησυχεῖ γιὰ τὰ σύμβολα; Μήπως οἱ γονεῖς στέλνουν τὰ παιδιά τους στὰ κατηχητικὰ γιὰ νὰ μάθουν αὐτὰ νὰ θεολογοῦν ἢ μήπως γιὰ νὰ μάθουν μᾶλλον τὶς ἀρχές τῆς προσωπικῆς ἀκεραιότητας καὶ τῶν καλῶν τρόπων; Αὐτῇ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ θέματος.

(Σημείωση τοῦ Προυντόν).

2) Ο Καμπέ δημιουργεῖ τὴν σοσιαλιστικὴν τοῦ οὐτοπία *'Ixarla'*. Μὲν δημάδα δημόσιον τοῦ μπαρχάρης γιὰ τὶς Εγωμένες Πολιτεῖες, γιὰ νὰ ίδρυσει μιὰ *'Ixariānī' ἀποικία*. Ο Καμπέ έγώθηκε μαζὶ τοὺς στὰ 1851, στὸ Ναδού τοῦ *'Πλλιγδίς'*. Ἀρχικὰ ἡ ἀποικία εὐημεροῦσε, ἀλλὰ ἐμφανίστηκαν διαφωνίες καὶ δ Καμπέ, ἀνακαλύπτοντας πώς ἀμφισβητοῦνταν ἡ ἔξουσία του, ἀναγκάστηκε νὰ φύγει πατρονούτας μαζὶ του 200 ἀπὸ τοὺς ὅπαδούς του. Ο Καμπέ πέθανε λίγο μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του στὴ Γαλλία.

3) Ο Αδόνας Πλακέ (1716-90) ἔγινε καθηγητὴς στὸ Γαλλικὸν Κολλέγιο, στὴν ἐποχὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΒου κι ἔξεδωσε μιὰ Φιλοσοφικὴ καὶ Πολιτικὴ Πραγματεία πάνω στὴν Πολιτικὴν τέλεια, στὰ 1786. Ο Πλακέ ὑποστήριξε μιὰ ζωὴ σύμφωνη μὲ τὴν «φύση», οἱ ιδιοκτήτης πρέπει νὰ βασίζεται στὸν ἔαυτό του. Αὕτο ἀποτελεῖ ἔνα ἐπιχειρήμα ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ μᾶλλον, παρὰ τῆς κατάργησης τῆς ιδιοκτησίας.

4) Τὸ πραξικόπημα τῆς 2ης τοῦ Δεκέμβρη, ἔφερε στὴν ἔξουσία τὸ Ναπολέοντα τὸν Γ'. Τὸ πραξικόπημα τῆς 18ης Μαρτίου, 1799, ἔφερε στὴν ἔξουσία τὸ Ναπολέοντα τὸν Α'.

5) Ο πατέρας τοῦ Πασκάλ ἀνακάλυψε διὰ διηγήσεων, διὰ τελευταῖος ἡταν δώδεκα χρονῶν, προσπαθοῦσε ν' ἀποδεῖξει ἔνα γεωμετρικὸν θεώρημα, διγομάζοντας τοὺς κύκλους «σφαίρες» καὶ τὶς εὐθεῖες γραμμιὲς «ράβδους», ἐγὼ διὰ τότε δὲν εἶχε ποτὲ διδαχτεῖ μαθηματικά.

6) Ο Ε. Ρόσσι (1787-1848) ἡταν ἔνας ιταλὸς οἰκονομολόγος διόποιος διαδέχτηκε τὸν T. B. Σέτ, σὰν καθηγητὴς στὸ Γαλλικὸν Κολλέγιο, στὰ 1833. Ο Προυντὸν συγχλούστηκε δπως καὶ ἄλλοι σοσιαλιστὲς τῆς ἐποχῆς του, ἢ ποτὲ συμπέρασμα τῆς κλασσικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας διὰ διλούτος βασίζονταν πάνω στὴ φτώχεια. Ετοι δ Προυντὸν ἀσχολήθηκε μὲ τὸν τρόπο ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ συμβιβαστεῖ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία μὲ τὴ δικαιοσύνη. Ο Ρόσσι ὑποστήριξε, στὰ τμήματα δπου δίδασκε, διὰ τὰ συμπεράσματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας διαγόνως στὴν οἰκονομία, χρειάζεται νὰ συιπληρωθοῦν μὲ πολιτικὲς καὶ ήθικὲς μελέτες.

7) Εδῶ, καθὼς καὶ σ' ἄλλα σημεῖα, δ Προυντὸν χρησιμοποιεῖ τὸν δρό Ε C O N O M I E S O C I A L E, κοινωνικὴ οἰκονομία, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν E C O N O M I E P O L I T I - Q U E, πολιτικὴ οἰκονομία. Μὲν αὐτὸν τὸν δρό, δ Προυντὸν ἐνγοῦσε μιὰ νέα ἐπιστήμη τῆς οἰκονομίας τῆς κοινωνίας, ποὺ θάναι διαφορετικὴ ἢ ποτὲ φιλελεύθερο καπιταλισμὸ (LAISSEZ FAIRE).

RE) καὶ θὰ διστίζεται πάνω στή δικαιοσύνη καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου. Μιὰ πιθανή μετάφραση θέτει «σοσιαλιστική οἰκογένεια», ἀντὶ ἔξαιρέσουμε τὸ γεγονός διτὶ δ Προυντὸν ὑποστηρίζει ἐδῶ πὺς δ σοσιαλισμὸς ἀποτελεῖ μόνον ἔνα στάδιο, τὴν ἀντίθεση τοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς ἀποίας ή τελικὴ σύνθεση είναι δ «μουτουελισμὸς», δηλαδή, μιὰ κοινωνία ποὺ στηρίζεται πάνω στὶς ἀρχὲς τῆς συγένωσης καὶ τῆς ἴσης ἀνταλλαγῆς.

8) Τὸ καταναλωτικὸ δάγκειο είναι μιὰ συμφωνία δυνάμει τῆς ὀποίας ἔνα πρόσωπο παραδίδει σ' ἔνα ἄλλο μιὰ δρισμένη ποσότητα πραγμάτων, ποὺ πρόκειται γὰρ καταναλωθοῦν, μὲν ὑποχρέωση τοῦ δανειζόμενου, νὰ ἐπιστρέψει ἔνα ίσο ἀριθμὸ πραγμάτων τοῦ ἰδίου εἶδους καὶ ποιότητας.

9) Ο Προυντὸν ἀναφέρεται στὸ Λούτ Μπλάν καὶ τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Λουξειβούργου, ποὺ γιὰ ἔνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἵδρυσαν ἔθνον καὶ ἐργοστάσια γιὰ τοὺς ἀνεργοὺς Παριζιάνους. Λίγο πιετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς Ἐπιτροπῆς, δ Μπλάν ὑπεράσπισε τὸν ἑαυτό του ἀπέγαντι στοὺς ἐπικριτές του (συμπεριλαβανγόμενου καὶ τοῦ Προυντόν), ὑποστηρίζοντας ὅτι δὲν εἶχε ποτέ τὴν πρόθεση γὰρ λειτουργήσουν τὰ σύγεταιριστικὰ του ἐργοστάσια κάτω ἀπ' τὸν ἔλεγχο τοῦ Κράτους, παρὰ μόνο γὰρ δεχτεὶ δογμέταια γιὰ νὰ τὰ ξεχινήσει.

10) Μιὰ ἐπίθεση ἐνάντια στὶς οὐτοπικὲς ἰδέες τῶν συντρόφων του σοσιαλιστῶν, ἰδιαίτερα τῶν Φουριεριστῶν καὶ πιθανὸν τοῦ Λούτ Μπλάν καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λουξειβούργου.

11) Ο Προυντὸν προσπάθησε πραγματικὰ γὰρ δημιουργήσει ἔνα ἐλεύθερο πιστωτικὸ σύστημα, μετὰ τὴν Φεβρουαριανὴ ἐπανάσταση τοῦ 1848. Τὸ Γενάρη τοῦ 1849, καταχώρησε ἐπίσημα τὴν Ἱδρυτικὴ πράξη ἐκείνου ποὺ δύοιασε Λ α ῥ ι η Τ ρ α π ε ζ α. "Ομως δὲν κατορθώθηκε ποτὲ γὰρ συγχεντρωθεῖ τὸ κεφάλαιο τῶν 50.000 φράγγων, ποὺ δ Προυντὸν εἶχε ἀποφασίσει ὅτι γρειαζόταν γιὰ νὰ πιορέσει γὰρ λειτουργήσει κι ἔτσι ἡ Τράπεζα ἔκλεισε λίγους πιῆγες πιετὰ τὴν ἵδρυσή της. Πρωτοῦ ἀναγκαστεῖ γὰρ κλείσει ἡ Τράπεζα, δ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων ποὺ εἶχαν προσχωρήσει σ' αὐτή, ἀνεργόταν στὶς 27.000, ἐργατικὰ σωματεῖα κυρίως κι ἀνεξάρτητοι τεχνίτες.

12) Ο Προσπέρ Ἐνφαντέν, εἶχε καθοδηγήσει τοὺς διπαδούς τοῦ Σαίλν Σιμόν, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ «Διδασκάλου» τους, γὰρ ἵδρυσουν μιὰ ἱεραρχικὴ Ἐκκλησία.